

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**REALİST VE LİBERAL YAKLAŞIMLAR IŞIĞINDA
ÇİN'İN KUŞAK-YOL PROJESİ VE
BATI BALKANLAR ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

KÜBRA TAYFUR KEŞVELİOĞLU

TEMMUZ 2019

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**REALİST VE LİBERAL YAKLAŞIMLAR IŞIĞINDA
ÇİN'İN KUŞAK-YOL PROJESİ VE
BATI BALKANLAR ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

KÜBRA TAYFUR KEŞVELİOĞLU

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ HELİN SARI ERTEM**

TEMMUZ 2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Kübra Tayfur Keşvelioğlu

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Dr. Öğretim Üyesi Helin Sarı Ertem

ONAY

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans öğrencisi olan Kübra Tayfur Keşvelioğlu'nun hazırladığı ve jüri önünde savunduğu "Realist ve Liberal Yaklaşımlar Işığında Çin'in Kuşak-Yol Projesi ve Batı Balkanlar Örneği" başlıklı tez kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Dr. Öğretim Üyesi Helin Sarı Ertem

- Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Lütfullah Karaman

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Gonca Oğuz Gök

Kurumu: Marmara Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 29 Temmuz 2019

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nin Batı Balkanlar ayağı ele alınmıştır. Çin'in Kuşak-Yol kapsamında Batı Balkan ülkelerine sağladığı dış yardımlar realist ve liberal teoriler ışığında değerlendirilmiştir. Böylece, ilan edildiği 2013 yılından itibaren Çin dış politikasının mihenk taşı olmuş bu proje incelenerek Çin dış politikasındaki dönüşüm üzerine çıkarımlar yapılmış ve Çin'in gelecek dönemde uluslararası alanda nasıl bir rol üstleneceği sorusuna cevap aranmıştır.

Tez yazım sürecimde akademik bilgi birikimi ve tecrübeleri ile değerli katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen ve her daim ayakları yere sağlam basan bir kadın olmam için gösterdiği sevgi ve inanç dolu paylaşımcılığı ile kendimi şanslı hissettiğim değerli Hocam Helin Sarı Ertem'e;

Hayatlarımızı birleştirdiğimiz andan itibaren bu işin altından kalkamayacağım dediğim her anda olduğu gibi tez yazım sürecimde zorlandığım her anda da koşulsuz sevgisini, desteğini ve inancını içtenlikle hissettiğim ve bu çalışmanın hep daha iyi bir noktaya yönelmesi için fikirlerini ve bilgisini her daim benimle paylaşan, cesaret veren sevgili eşim, yol arkadaşım Abdullah Keşvelioğlu'na;

Ve bütün eğitim öğretim hayatım boyunca olduğu gibi hayatımın bu döneminde de beni sonsuz bir sabır, sevgi ve inançla kucaklayan, çocukları olmaktan gurur duyduğum sevgili annem Gülay ve babam Güven Tayfur'a ve desteklerini her daim hissettiğim kardeşlerim Merve ve Zeynep'e;

Son olarak lisans ve yüksek lisans eğitimlerim süresince bilgi ve birikimlerini esirgemeyen Marmara Üniversitesi ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi'ndeki tüm hocalarıma;

Sonsuz teşekkür ederim.

Kübra Tayfur Keşvelioğlu

İstanbul, 2019

ÖZET

Realist ve Liberal Yaklaşımlar Işığında Çin'in Kuşak Yol Projesi ve Batı Balkanlar Ayağı

Tayfur Keşvelioğlu, Kübra

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Helin Sarı Ertem

Temmuz 2019, 113 sayfa

Çin 2000'li yıllarda artan ekonomik gücüne paralel olarak, uluslararası alanda daha proaktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. 2013 yılında ilan edilen Kuşak-Yol Projesi de Pekin yönetiminin yeni dış politika paradigmasının en önemli araçlarından birisi olmuştur. Proje kapsamında dünya genelinde birçok bölgede, Pekin yönetimi tarafından sağlanan dış yardımlarla, Çinli şirketler liman, yol, enerji santralleri gibi büyük altyapı projelerini hayata geçirmektedir. Böylece şirketlerini dünyaya açarak ekonomik büyümesini sürdüren ve uluslararası alandaki gücünü artıran Çin, projelerin yürütüldüğü ülkelerin kalkınmasına ve uluslararası ticaretin güçlenmesine de katkı sağlamaktadır.

Kuşak-Yol Projesi'nin en önemli ayaklarından birisi de Batı Balkanlar'dır. Bölge ülkeleri Avrupa'nın bir parçası olmakla birlikte, Avrupa Birliği'ne entegrasyonlarını henüz gerçekleştirememiştir. Balkanlar jeostratejik konumu itibariyle, Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Türkiye gibi, küresel ve bölgesel aktörlerin güç mücadelesine girmelerine yol açmıştır. Bölgedeki geleneksel aktörlerden biri olmayan Çin de son yıllarda Kuşak-Yol ile birlikte Balkanlar'da etkinliğini artırmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Kuşak-Yol'un Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ ayakları vaka çalışması çerçevesinde incelenerek, projenin bütünü ve Çin'in değişen dış politika çizgisi hakkında ipuçları edinilmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak vaka çalışmaları üzerinden Kuşak-Yol'un Balkanlar ayağı, realist ve liberal teoriler

ışığında değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda edinilen bulgulara göre, realist argümanlar liberal argümanlara göre Kuşak-Yol'u daha tutarlı ve etraflı bir şekilde ele almaktadır.

Buna göre Çin, Balkanlar'daki etkinliğini artırarak bölgedeki g mücadelesinde Avrupa'ya karşı bir rakip olarak yükselmektedir. Bölge ülkelerini borç tuzağına düşürerek bu ülkeler üzerindeki nüfuzunu ve gücünü artırmaktadır. Bu bağlamda Çin, bölgenin hassas dengelerini bozabilecek adımlar atmakta, buradaki ülkelerin Batı'yla entegrasyonlarına ket vurmaktadır. Vaka alışması üzerinden yapılabilcek çıkarımlara göre ise Çin, sadece kendi coğrafyasında g kapasitesini artırmakla kalmamakta, bunun ötesinde gücünü maksimize etmek için dünyanın farklı bölgelerinde de etki alanını genişletmektedir. Bu da Çin'in revizyonist bir aktör olarak hareket ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Batı Balkanlar, Kuşak-Yol Projesi, Dış Yardım, Realizm, Liberalizm

ABSTRACT

China's Belt and Road Initiative from the Point of Realist and Liberal Perspectives and its Western Balkans Phase

Tayfur Keşvelioğlu, Kübra

Master's Thesis, Department of International Relations

Advisor: Helin Sarı Ertem

July 2019, 113 pages

China, parallel to its growing economic power, started to follow a more proactive foreign policy after the 2000s. After its introduction in 2013, The Belt and Road Initiative has been the most important tool for China's new foreign policy. Under the framework of the Belt and Road, Chinese firms construct great scale infrastructure projects funded by Chinese foreign aids, such as ports, roads and energy plants around the world. By this way, China is opening its corporations to the world to sustain its economic growth, enhancing its power in the international arena, and supporting international trade as well as the development of the countries where the projects run.

The Western Balkans is one of the key regions of the Belt and Road Initiative. Although the region is a part of Europe, the Western Balkan countries have not succeeded to complete their integration to the European Union yet. However, the its geostrategic importance has made the Western Balkans an area of competition for regional and international actors such as the European Union, the United States, Russia and Turkey. Although it is not one of the traditional actors in the region, China also began to extend its scope to the Balkans with the Belt and Road.

This study tries to examine Belt and Road projects in Serbia, Bosnia-Herzegovina and Montenegro as case studies to make inferences about the whole of Belt and Road Initiative and China's changing foreign policy paradigm. To do this, the case studies have been examined under the light of realist and liberal theories.

The study concluded that compared to the liberal arguments, realist arguments are more consistent and comprehensive to evaluate the Belt and Road Initiative.

Hence China is increasing its presence in the Western Balkan's and rising as a rival to the European Union in the power struggle. By landing the region's countries in debt trap, China is enhancing its influence and power over these countries. Moreover, China is taking steps to disturb the delicate balance in the region and hinders regions integration with the West. The case studies indicate that China is not improving its power capability only in its neighbourhood. To maximise its power, China is trying to expand its sphere of influence to different parts of the World. Thus, China's actions show that China is a revisionist actor.

Keywords: *China, Western Balkans, Belt and Road Initiative, Foreign aid, Realism, Liberalism*

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Kübra Tayfur Keşvelioğlu

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Tarihi ve Yeri: 7 Aralık 1993, İstanbul

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce)	2016
Yüksek Lisans	İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2019

YABANCI DİLLER

İngilizce (ileri)

HOBİLER

Kitap okumak (roman ve anı), müzik dinlemek (Türk halk müziği ve rythim and blues), trekking ve seyahat

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	I
ONAY	II
ÖNSÖZ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
ÖZGEÇMİŞ	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: DIŞ YARDIM VE TEORİK YAKLAŞIMLAR	5
1.1 DIŞ YARDIM: TANIMI VE KAVRAMSAL TEMELLERİ	5
1.2 REALİST VE LIBERAL TEORİLERE GÖRE DIŞ YARDIM	11
1.2.1 <i>Realizm</i>	11
1.2.1.1 Realizmin Kuramsal Çerçevesi	11
1.2.1.2 Realizme Göre Dış Yardım	14
1.2.2 <i>Liberalizm</i>	15
1.2.2.1 Liberalizmin Kuramsal Çerçevesi	15
1.2.2.2 Liberalizme Göre Dış Yardım	18
BÖLÜM II: ÇİN VE KUŞAK-YOL PROJESİ	21
2.1 ÇİN'İN KISA TARİHİ VE DIŞ POLİTİKASI	21
2.1.1 <i>Tarihsel Arka Plan</i>	21
2.1.2 <i>Çin Halk Cumhuriyeti ve Mao Dönemi</i>	23
2.1.3 <i>Reform ve Dışa Açılış: Deng Xiaoping Dönemi</i>	26
2.1.4 <i>Deng Dönemi Dış Politika</i>	28
2.1.5 <i>Jiang Zemin Dönemi</i>	31
2.1.6 <i>Hu Jintao Dönemi</i>	33
2.1.7 <i>Xi Jinping Dönemi</i>	35
2.2 KUŞAK-YOL PROJESİ	37
2.2.1 <i>Kuşak-Yol Öncesi Çin Dış Yardımları</i>	37
2.2.2 <i>Kuşak-Yol'un Genel Muhteviyatı</i>	40
2.2.3 <i>Kuşak-Yol'un Çin İçin Önemi</i>	43
2.2.4 <i>Kuşak-Yol'a Yönelik Uluslararası Tepkiler</i>	44

BÖLÜM III: BATI BALKANLAR'A GENEL BİR BAKIŞ.....	46
3.1 BATI BALKANLAR'IN KISA TARİHİ	46
3.2 BÖLGEDEKİ ETKİN DIŞ GÜÇLER	50
3.2.1 <i>Avrupa Birliği</i>	50
3.2.2 <i>Amerika Birleşik Devletleri</i>	53
3.2.3 <i>Rusya</i>	54
3.2.4 <i>Türkiye</i>	57
BÖLÜM IV: KUŞAK-YOL PROJESİ KAPSAMINDA ÇİN VE BATI BALKANLAR	60
3.1 BATI BALKANLAR'DA ÇİN.....	60
4.2 SİRBİSTAN.....	63
4.2.1 <i>Ülke Profili</i>	63
4.2.2 <i>Sırbistan-Çin İlişkileri</i>	64
4.2.3 <i>Kuşak-Yol'un Sırbistan Ayağı</i>	66
4.3 BOSNA-HERSEK.....	68
4.3.1 <i>Ülke Profili</i>	68
4.3.2 <i>Bosna-Hersek-Çin İlişkileri</i>	70
4.3.3 <i>Kuşak-Yol'un Bosna-Hersek Ayağı</i>	71
4.4 KARADAĞ	73
4.4.1 <i>Ülke Profili</i>	73
4.4.2 <i>Karadağ-Çin İlişkileri</i>	74
4.4.3 <i>Kuşak-Yol'un Karadağ Ayağı</i>	75
BÖLÜM V: REALİST VE LİBERAL YAKLAŞIMLARA GÖRE KUŞAK-YOL PROJESİ'NİN BATI BALKANLAR AYAĞI.....	77
5.1 GİRİŞ	77
5.2 REALİST YAKLAŞIM.....	78
5.3 LİBERAL YAKLAŞIM	86
5.4 DEĞERLENDİRME	91
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	102

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİB	Asya Altyapı Yatırım Bankası
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
BRI	Kuşak-Yol Projesi
COSCO	Çin Okyanus Nakliye Şirketi
CRBC	Çin Yol ve Köprü Şirketi
DAC	Kalkınma Yardımları Komitesi
IMF	Uluslararası Para Fonu
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

GİRİŞ

Çin, 1949 yılındaki devrimin ardından ilk kırılmasını 1978 yılında yaşamıştır. Mao'nun ölümünün ardından iktidarı ele geçiren Deng, 'reform ve dışa açılış' sürecini başlatarak kapalı Çin kapılarını dünyaya açmıştır. Bu süreçte Çin potansiyelini harekete geçirerek kısa bir sürede dünyanın sayılı ekonomik güçlerinden biri haline gelmiş; Çin toplumu yoksulluktan kurtularak üst-orta gelir seviyesine sahip toplumlar arasına girmiştir. Bugün Çin, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ardından en güçlü ekonomiye sahip ikinci ülke konumundadır.

Deng ve onun ardından gelen yöneticiler ekonomik kalkınmaya odaklanmış ve dış politikada düşük bir profil seyretmişlerdir. Şüphesiz bu durumun en büyük sebebi Çin'in çok ihtiyaç duyduğu ekonomik kalkınma sürecini sekteye uğratabilecek herhangi bir gerilimden kaçınma isteğidir. 2012 yılında Xi Jinping'in iktidara gelmesiyle birlikte Çin, devrimin ardından ikinci kırılmasını yaşayarak uluslararası arenada daha proaktif bir aktör olmaya başlamıştır.

2013 yılında ilan edilen Kuşak-Yol Projesi (Belt and Road Initiative, BRI) Çin'in değişen dış politika paradigmasının bir sonucu olarak hayata geçirilmiştir. Aynı zamanda 'Modern İpek Yolu' olarak da bilinen Kuşak-Yol, dünyanın dört bir yanında hayata geçirilecek altyapı projelerinden oluşmaktadır. Pekin yönetimine göre proje ortak kalkınmayı, bölgesel ve küresel entegrasyonu sağlamayı, ticaret ve yatırımın önündeki engelleri kaldırmayı, ülkeler arasındaki etkileşimi güçlendirerek ortak bilgiyi artırmayı amaçlamaktadır.

Pekin yönetimi bu süreçte Afrika, Orta Asya, Doğu Avrupa gibi birçok farklı bölgede 65'ten fazla ülkeyle ikili anlaşmalara imza atmıştır. Böylece Kuşak-Yol çerçevesinde yürütülen projeler dünya nüfusunun üçte ikisinden fazlasını kapsar bir hale gelmiştir. Pekin yönetimi uzun vadeli finansmanlar aracılığıyla söz konusu bölgelerdeki çok sayıda ülkeye dış yardımda bulunmakta ve böylece bu ülkelerin kalkınmaları için ihtiyaç duydukları projeleri hayata geçirmelerine olanak sağlamaktadır.

Kuşak-Yol Projesi Pekin yönetimi tarafından her ne kadar tüm toplumlar için ortak iyiyi hedefleyen bir girişim olarak değerlendirilse de Batı yönetimleri başta

olmak üzere, birçok çevrede Kuşak-Yol'a ve Çin'in bu projeye yönelik asıl motivasyonuna karşı derin bir şüphecilik bulunmaktadır. Kuşak-Yol'a şüpheyile bakanlar bu projeyi uluslararası ilişkilerin realist bakış açısına göre değerlendirmekte, Çin'in proje kapsamında sağladığı dış yardımlarla gücünü artırma peşinde olduğunu iddia etmektedir.

Bu bakış açısına göre Çin, Batı hegemonyasında süren liberal dünya düzenine karşı revizyonist bir aktördür. Bu süreçte sağladığı dış yardımlarla da hedef ülke ve bölgelerde etkisini artırmayı ve mevcut güç dengesini kendi lehine değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu düşüncüyü savunanlar, Çin'in son zamanlarda askeri güç kapasitesini artırmaya yönelmesini, Güney Çin Denizi'ndeki sınır anlaşmazlıkları hususunda agresif bir tavır almasını ve dış politikada geleneksel çizgisinin dışına çıkarak çok daha proaktif bir tutum takınmasını da iddialarını destekleyecek argümanlar olarak öne sürmektedir.

Öte yandan Kuşak-Yol Projesi'yle birlikte Çin'in sağladığı dış yardımları, Pekin yönetiminin de savunduğu üzere, uluslararası iş birliğini güçlendirmeye yönelik bir hamle olarak değerlendirmek de mümkündür. Uluslararası İlişkiler disiplinde liberal perspektif çerçevesinde yapılan bu değerlendirmeye göre Çin'in dış yardımlarıyla hayata geçirilen bu projeler bu ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda bu projeler ülkeler arası ulaşımı kolaylaştırarak ticaretin önünü açmakta ve halen kalkınma sürecinde olan ülkelerin uluslararası ticarete entegrasyonunu sağlamaktadır. Böylece Çin revizyonist bir aktör olmak bir yana, aksine mevcut liberal düzeni güçlendirmeye yönelik adımlar atmaktadır. Çin'in 1978'de başlayan açılım süreciyle birlikte liberal düzenin nimetlerinden en çok faydalanan ülkelerden biri olması bu görüşü destekler mahiyettedir. Aynı zamanda Pekin yönetiminin kurulmasına öncülük ettiği, Dünya Bankası benzeri, Asya Altyapı Yatırım Bankası (Asian Infrastructure Investment Bank, AIIB) ve bu bankanın çok taraflı yapısı da Çin'in liberal düzene ayak uydurduğuna yönelik argümanları desteklemektedir.

Bu çalışmada Kuşak-Yol'un hedef bölgelerinden birisi olan Batı Balkanlar, realist ve liberal görüşün projeye yönelik değerlendirmelerini ölçmek için bir vaka çalışması olarak ele alınacaktır. Bu çerçevede Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ,

vaka çalışmasında incelenecek üç Batı Balkan ülkesi olacaktır. Seçilebilecek birçok ülke varken Batı Balkanlar'ın tercih edilmesinin çeşitli nedenleri vardır. Öncelikli olarak Batı Balkanlar coğrafi konumu itibariyle gerek Avrupa Birliği (AB) ve Rusya gibi büyük güçlerin, gerekse de Türkiye gibi bölgesel güçlerin etkinliklerini artırmak için rekabet ettikleri stratejik bir bölgedir. Öte yandan ABD de 1990'lı yıllar boyunca bu bölgedeki savaşların sonlandırılmasında kilit rol oynamış bir aktör olarak, Batı Balkanlar'da etkin bir güçtür. Dünya güçleri için böylesine önem arz eden bir bölgeye Çin'in Kuşak-Yol ile birlikte girmesinin altında yatan motivasyonları ölçmek şüphesiz Çin'in genel dış politika amaçlarına dair önemli ipuçları da sunacaktır.

Batı Balkanlar, coğrafi şartların da etkisiyle, geleneksel Çin dış politikası için öncelikli bölgelerden birisi olmamıştır. Avrupa, Rusya ve Türkiye'nin aksine Çin'in bu bölgeyle herhangi bir tarihi ve kültürel bağı yoktur. Bu çalışmada da ortaya koyulacağı üzere, Çin'in bölgede artan etkisinin temel kaynağı Kuşak-Yol Projesi olmuştur. Bu nedenle realist ve liberal değerlendirmelerin Balkanlar üzerinden yapılması Çin dış politikasında Kuşak-Yol'un yeri ve önemi üzerine daha isabetli bir analizin yapılmasına imkân verecektir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde öncelikle Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nin temelini oluşturan dış yardım konusu kavramsal bazda ele alınacak, daha sonra bu kavrama yönelik realist ve liberal teorik yaklaşımlar açıklanacaktır. İkinci bölümde ise, arka plan olarak Çin'in devrim sonrası siyasi tarihi ve dış politikası anlatılacaktır. Bu bölümün ikinci kısmında ise Kuşak-Yol Projesi genel muhteviyatıyla resmedilecektir. Üçüncü bölümde ise vaka çalışmasına bir temel oluşturması için Batı Balkanlar'ın kısa bir tarihçesi ve bölgedeki etkin dış güçlerin bölge ülkelerine yönelik politikaları değerlendirilecektir. Vaka çalışmasının yapıldığı dördüncü bölümde ise Çin ve Batı Balkanlar ilişkisi ele alınarak Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'daki Kuşak-Yol projeleri detaylı bir şekilde anlatılacaktır. Beşinci bölümde ise vaka çalışmasından elde edilen çıkarımlarla Kuşak-Yol Projesi'nin Batı Balkanlar ayağı realist ve liberal perspektife göre değerlendirilerek bunlardan hangisinin Kuşak-Yol'u açıklamakta daha başarılı olduğu tartışılacaktır.

Çin'in son yıllarda değişen dış politika çizgisi ve Kuşak-Yol Projesi maalesef ÷lkemizde yeterince ilgi görmemektedir. Bu çalışma Türkiye'de Kuşak-Yol üzerine yapılmış nadir çalışmalardan birisidir ve projenin Balkanlar ayağını ele alan ilk çalışmadır. Öte yandan derin tarihi ve kültürel bağlarımızıza rağmen Balkanlar da ÷lkemiz akademik camiasında kendisine ciddi bir yer bulamamaktadır. Buna bağlı olarak bu yüksek lisans tezi gerek Çin dış politikası gerekse de Batı Balkan ÷lkelerinin uluslararası arenadaki konumlarını ele alan sayılı Türkçe kaynaklardan biri niteliğindedir.

BÖLÜM I: DIŞ YARDIM VE TEORİK YAKLAŞIMLAR

1.1 Dış Yardım: Tanımı ve Kavramsal Temelleri

Dış yardım üzerine ortak kanıya varılmış tek bir tanım yoktur. Genel olarak ise bir ülkenin diğer bir ülkeye bağış veya borç yoluyla yaptığı kaynak aktarımına dış yardım denir. Farklı tanımlamalara göre donör taraf her zaman bir devlet olmak zorunda değildir. Uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri de dış yardım sağlayan taraf olabilirler. Yine bahsi geçen kaynak, sermaye aktarımı yoluyla sağlanabildiği gibi teknik danışmanlık ve eğitim gibi farklı yöntemlerle de verilebilir. Askeri yardımların dış yardım olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği de dış yardımın tanımını muğlaklaştıran konulardan birisi olmuştur.¹

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD) dış yardımı “resmi kalkınma yardımı” (official development assistance) olarak isimlendirmiştir. Kurumun tanımına göre dış yardım (resmi kalkınma yardımı), bir ülkenin ekonomik kalkınmasını ve refahını artırmak için gelişmiş ülke hükümetlerince yapılan yardımlardır. OECD askeri yardımları bu tanımın dışında tutmuştur. Yine OECD’ye göre bu yardımlar direk yapılabileceği gibi, Birleşmiş Milletler (BM) veya Dünya Bankası gibi kurumlar tarafından da gerçekleştirilebilir. Yardımlar bağış yoluyla iletilebileceği gibi, yumuşak kredi veya teknik yardım yoluyla da yapılabilir.²

İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından ABD ve Sovyetler Birliği arasında başlayan Soğuk Savaş, uluslararası düzende köklü bir değişime yol açmıştır. Dış yardımlar da ilk defa bu süreçte ABD’nin Marshall Planı’nı yürürlüğe sokmasıyla gündeme gelmiştir. Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı öncesinde de gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelere yönelik yardımlarda bulunmuş olsalar da hâkim görüşe göre literatürdeki anlamıyla dış yardımlar Marshall Planı’yla başlamıştır.³

¹ Tamer Rady, “Foreign Aid and Development: What can Developing Nations Learn”, *Journal of Economics and Economic Education Research*, C. 13, S. 3 (2013), ss. 124-25.

² “Official Development Assistance (ODA)”, OECD, 2019.

³ David M Potter, “Defining the Origins of Foreign Aid as Public Policy”, *International Education Center Bulletin*, C. 42, S. 11 (2010), ss. 41-43.

Avrupalı devletlerin İkinci Dünya Savaşı'nda büyük bir yıkıma uğraması ve savaşın etkisiyle ekonomilerinin çökmesinin ardından bu ülkelerin ABD'nin desteği olmaksızın toparlanamayacağı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda ABD Avrupa'daki müttefiklerinin savaşın yaralarını sararak kalkınmalarına yardımcı olmaya karar vermiştir. Bu minvalde ABD, Türkiye de dâhil olmak üzere birçok Avrupa ülkesine 1948-1952 yılları arasında 13 milyar Dolar'ın üzerinde yardımda bulunmuştur.⁴ Bu yardımlarla Avrupa tekrardan kalkınmış; savaşta yıkıma uğrayan şehirler yeniden inşa edilmiş; sanayi ve tarım endüstriyelendirilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin Marshall Planı'na dâhil olmayı reddederek, Doğu Bloğu'ndaki ülkelerin bu yardım planından faydalanmasını önlemesi de dış yardım konusunun politikleşmesinin ilk adımı olmuştur. Soğuk Savaş boyunca her iki taraf da kendi müttefiklerine ve yörüngelerine çekmek istedikleri ülkelere yönelik dış yardımlarda bulunmuş; dış yardımı gelişmekte olan ülkeleri kalkındırmanın yanında bir dış politika aracı olarak da kullanmıştır. Böylece “donör ülkeler neden dış yardım yapar?” sorusu ortaya çıkmıştır. Bu soruya net olarak bir cevap verilememiş; Uluslararası İlişkiler disiplininin farklı ekolleri bu soruya kendi perspektifleri çerçevesinde cevap bulmaya çalışmıştır.

Dış yardımın bir dış politika aracı olarak kullanılmasının en bariz örneklerinden biri ABD'nin Soğuk Savaş boyunca Yugoslavya'ya yaptığı yardımlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Joseph Broz Tito liderliğindeki Yugoslavya, Doğu Bloğu'nda yer almıştır. Ancak Tito'nun Sovyet lideri Joseph Stalin'le anlaşmazlıklar yaşamasıyla birlikte Yugoslavya ve Sovyetler Birliği arasında bir kopuş yaşanmıştır. ABD bu noktada devreye girmiş ve Yugoslavya'yı Doğu Bloğu'ndan tamamen koparmak için bu ülkeye dış yardımlarda bulunmuştur.⁵ Öte yandan Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği de kendi dış yardım programlarını hayata geçirerek birçok ülkeye dış yardım yapmıştır. Bu yardımların çoğu Sovyet lideri Kruşçev'in “barışçıl dönüşüm” stratejisi uyarınca bağımsızlığını

⁴ Robert Everett Wood, *From Marshall Plan to Debt Crisis: Foreign Aid and Development Choices in the World Economy*, Berkeley: University of California Press, 1986, s. 49.

⁵ Andrew Glass, “Truman requests aid to Yugoslavia”, *Politico*, 14.11.2013, <https://www.politico.com/story/2013/11/harry-truman-requests-aid-to-yugoslavia-nov-14-1951-099817>.

yeni kazanmış üçüncü dünya ülkelerine aktarılmıştır.⁶ Bu dış yardımlar sayesinde bu ülkelerin Sovyetler Birliği'nin etki alanına dâhil olarak Doğu Avrupa ülkeleri gibi komünist dünyaya katılmaları hedeflenmiştir. Bu örnekte de görüldüğü üzere dış yardımlar pek çok kez dış politika aracı olarak kullanılmıştır.

ABD ve Sovyetler Birliği'nin dış yardımı etki alanlarını genişletmek için kullanma tutumlarına bakıldığında, dış yardımların bir ülkenin dış politika tercihlerini etkileme aracı olarak kullanılabilmesi kanısına varılabilir. Bununla birlikte, Marshall Planı'na bakıldığında, dış yardımın toplumların kalkınmasına ve uluslararası işbirliğinin artırılmasına yönelik katkıda bulunduğu da görülmektedir. ABD'nin Yugoslavya'ya yönelik dış yardımları ve Sovyetler'in barışçıl dönüşüm örnekleri Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde realist teoriye uygun bir açıklamayken, Marshall Planı örneği liberal teoriyi destekler nitelikte bir dış yardım örneğidir. “*Neden dış yardım?*” sorusuna cevap arayan bu iki uluslararası ilişkiler teorisi bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır ve ilerleyen sayfalarda detaylıca ele alınacaktır. Ancak öncelikle dış yardımın literatürde incelenen farklı boyutlarına değinilecektir.

Yukarıda belirtildiği gibi Soğuk Savaş dönemi boyunca dış yardımın siyasi ve ideolojik temelleri genel olarak ekonomik kalkınma ve insani boyutlarının önüne geçmiştir.⁷ Ancak iki kutuplu dünya düzeni 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle sona ermiş; ABD Soğuk Savaş'ın galibi olarak rakipsiz kalmıştır. Bu yeni dönemle birlikte dış yardımların politik ve ideolojik boyutları biraz daha arka planda kalmış; dış yardımların işe yarayıp yaramadığı, alıcı ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunup bulunmadığı, nasıl daha etkin kullanılabilmesi ve nihai kısa ve uzun dönem sonuçları gibi sorular akademik çalışmalarda daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Dış yardımların yoksulluğun azaltılması ve kalkınmayı desteklemesi yönünde olumlu katkıları olduğuna dair birçok çalışma mevcuttur. Roger C. Riddell dış yardımların pek çok az gelişmiş ülkenin kalkınmasını hızlandırdığını savunmaktadır. Riddell'e göre bu ülkelerdeki milyonlarca insan sağlık hizmetleri ve eğitim gibi birçok temel imkâna dış yardımlar sayesinde kavuşmuştur. Dış yardımlar

⁶ Gu Guan-fu, “Soviet Aid to The Third World, An Analysis of Its Strategy”, *Soviet Studies*, C. 35, S. 1 (1983), s. 71.

⁷ Keith Griffin, “Foreign Aid after the Cold War”, *Development and Change*, C. 22, S. 4 (1991), s. 647.

olmaksızın bu az gelişmiş ülkelerin bahsedilen temel hizmetleri vatandaşlarına sunma kapasitesine erişmesi uzun yıllar alabilecekken, dış yardımlarla birlikte bu süre kısaltılmış ve insanlar hizmete kavuşmuştur. Bu bağlamda dış yardım bir katalizör görevi görmektedir.⁸ Riddell dış yardımın ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunduğu görüşünü desteklemekle beraber, dış yardımsız bir kalkınmanın imkânsız olduğu savına da karşı çıkmaktadır. Yazar bu iddiasını 1990-2008 yılları arasında Çin'deki yoksulluk sınırında yaşayan insanların %60'dan %13'e düştüğünü ve yine Vietnam'da da bu oranın %73'den %17'ye düştüğünü belirterek, bu ülkelerin söz konusu süreç içindeki hızlı kalkınmasında dış yardımın çok küçük bir rolü olduğunu belirterek destekler.⁹

Dünya Bankası çalışanları Craig Burnside ve David Dollar da dış yardımın, kalkınmaya genel olarak pek bir etkisinin bulunmadığını söylemektedir. Yazarlar yaptıkları çalışmada “dış yardımın; mali, parasal ve ticari anlamda iyi politikalara sahip, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına olumlu katkıda bulunduğu ancak bu tür mekanizmalara sahip olmayan ülkelerin kalkınmasına çok az katkı sağladığı” sonucunu ortaya koymuştur.¹⁰ Burnside ve Dollar buradan yola çıkarak dış yardımın başarısında yardım alan ülkelerin kurumsal hesap verebilir bir düzene sahip olup olmamalarının da etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çalışmada, sistemli ve koşullu yapılan dış yardımların gelişigüzel yapılan yardımlardan daha fazla etkili olduğu da kaydedilmiştir.¹¹ Çünkü; demokrasinin tesisi, adaletin güçlendirilmesi, insan hakları gibi koşullar bu ülkelerin gelişimine ekonominin ötesinde farklı katkılar da sunmaktadır.

William Esterly kurumların tek düzeci, herkese aynı formül uygulayan bir anlayışla yardımda bulunmalarının dış yardımın etkinliğini azalttığını savunmuştur. Esterly, dış yardıma ihtiyaç duyan ülkelerin çok geniş bir coğrafyaya yayıldığını ve bu ülkelerin birbirlerinden birçok yönden ayrıldığını belirtmiştir. Yazar verdiği örnekte, “Afrika toplumlarının yüzyıllarca yerel despotlarla, sömürgeleştirmeye, köle ticaretiyle, tropikal hastalıklarla uğraştığını; Uzak Asya toplumlarının ise

⁸ Roger C. Riddell, “Does Foreign Aid Really Work? An Updated Assessment”, Social Science Research Network (SSRN), 2014, s. 44.

⁹ Riddell, “Does Foreign Aid Really Work? An Updated Assessment”, s. 45.

¹⁰ Craig Burnside, David Dollar, “Aid, Policies, and Growth”, *The American Economic Review*, C. 90, S. 4 (2000), s. 847.

¹¹ Burnside, Dollar, “Aid, Policies, and Growth”, s. 864.

binlerce yıllık bir medeniyet birikimlerinin, kompleks bir toplumsal düzenlerinin olduğunu belirterek bu toplumları “gelişmekte olan dünya” olarak basit bir şekilde kategorilendirmenin yanlış olduğunu söylemektedir.¹²

Jeffery D. Sachs da Esterly ile benzer görüşlere sahiptir. Sachs dış yardımların devam etmesi gerektiğini savunmakla birlikte, bu yardımların verimliliğinin artırılması için bir dönüşüme ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Sachs’a göre dış yardımların bu başarısızlığının ana sebebi standardize edilmiş yardım biçimidir. Yazar ekonomilerin insan vücudu gibi kompleks bir düzene sahip olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre nasıl ki her hastalık tek bir yöntemle tedavi edilemiyorsa ülkelerin ekonomik sorunları da tekdüze yardımlarla çözülemez. Bir dış yardımın başarılı olabilmesi için kalkınmayla ilgili kurumların her vaka için ayrıntılı bir araştırma yapıp, buna göre bir yol izlemesi gerekir.¹³

Yukarıda belirtilen çalışmalar genel olarak dış yardımların sürdürülmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak yazarlar dış yardımların başarısını engelleyen çeşitli faktörlerin de var olduğunu belirterek, bunlara farklı çözüm önerileri sunmuştur. Dış yardımların sürdürülmesi gerekliliğinin yanı sıra bu çalışmaların görüş birliğine vardığı bir diğer konu da bu yardımların başarılı olabilmesi için hem donörün hem de alıcının kurumsal hesap verebilir bir düzene sahip olması gerektiğidir. Bu noktada donör ülkeler arasında koordinasyon ilişkisinin olmasının da dış yardımın etkisini artırdığı belirtilmektedir.¹⁴ Öte yandan dış yardımların gerçek bir katalizör görevi görememesinin en büyük sebeplerinden birisi de gelişmiş dünyanın yeterli miktarda dış yardım yapmamasıdır. Buna göre, gelişmiş ülkeler dış yardım ‘yapıyormuş’ gibi davranıp, günü kurtarıcı politikaları bırakarak, gerçek manada ellerini taşın altına koymalıdır.

Dembisa Moyo, Afrika ülkeleri özelinde yaptığı çalışmada, dış yardımların az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını desteklemede başarısız olduğu sonucuna varmıştır. Moyo’ya göre dış yardımlar yolsuzluğa sebep olarak yardım alan ülkeyi bir borç tuzağına düşürmekte ve kalkınmayı engellemektedir. Ayrıca dış yardımlar,

¹² William Easterly, “Can Foreign Aid Buy Growth?”, *The Journal of Economic Perspectives*, C. 17, S. 3 (2003), s. 40.

¹³ Jeffrey Sachs, *The End of Poverty: Economic Possibilities For Our Time*, New York: Penguin Press, 2006.

¹⁴ Rady, “Foreign Aid and Development: What can Developing Nations Learn”, s. 130.

rantçı bir devlet formu ortaya çıkarmakta ve bunun sonucunda yönetimlerin hesap verebilirliğini önlemektedir. Sonuç olarak da bu ülkelerde yolsuzluk yükselmekte ve dış yatırımcı bu ülkelere kaçmaktadır.¹⁵ Moyo'ya göre kendi başına kalkınmaya çalışan Afrika ülkeleri dış yardıma bağımlı hale gelmiş olanlara oranla çok daha başarılıdır. Moyo buna örnek olarak Gana ve Gabon'un son yıllarda kendi imkânlarıyla ve dış yatırım çekerek geliştirdikleri büyüme modelini örnek vermektedir. Buna göre; tahvil satışı, yabancı yatırımcıyı davet, bölgesel ve uluslararası ticarete katılım ve bireylere verilen mikro krediler, kalkınma için dış yardımdan çok daha etkili sonuçlar doğurmaktadır.¹⁶

Simplice A. Asongu ve Jacinta C. Nwachukwu; Moyo'nun çalışmasını test etmek için Afrika genelinde yaptıkları araştırmaların sonucunda, dış yardımın alıcı ülkelerde olumsuz etkilere yol açtığını ortaya koymuştur. Yazarların elde ettiği sonuçlara göre dış yardımlar ekonomik ve idari kurumların işleyişini bozmaktadır. Buna göre dış yardımlar ekonomik alanda regülasyonların kalitesini ve kurumların etkinliğini zayıflatmaktadır. Yine idari alanda yolsuzlukla mücadelede zafiyete yol açmakta ve hukukun üstünlüğünü zedelemektedir.¹⁷

Ferda Karagöz dış yardımın ülkeleri yoksulluk tuzağından kurtararak kalkınmalarına yol açacağı tezine karşı çıkararak, bunun temelsiz olduğunu söylemektedir.¹⁸ Karagöz bugün yoksulluk tuzağı içinde olan birçok Afrika ülkesinin bağımsızlıklarını kazandığı 1950'li yıllarda bugünkü durumda olmadıklarını; zamanla bir kısır döngü içine girdiklerini belirtmektedir. Yazara göre bu durumun temel sebebi bu ülkelerin sahip olduğu sömürge geçmişi ve uluslararası ticari sistemin gelişmiş ülkeleri koruyucu düzenidir. Bunların da ötesinde Karagöz'ün bulgularına göre dış yardımlar yardım alan ülkelerin donör ülkelere olan bağımlılığını artırmaktadır. Bu yoksul ülkeler kendilerine dış yardım sağlayan donörün mallarını ve teknik danışmanlığını alarak bu ülkelere sürekli bağımlı kalmak durumundadır.

¹⁵ Dambisa Moyo, *Dead Aid: Why Aid is not Working and How There is A Better Way for Africa*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2010.

¹⁶ Moyo, *Dead Aid: Why Aid is not Working and How There is A Better Way for Africa*.

¹⁷ Simplice A. Asongu, Jacinta C. Nwachukwu, "Foreign Aid and Governance in Africa", *International Review of Applied Economics*, C. 30, S. 1 (2016), s. 16.

¹⁸ Ferda Karagöz, "Yoksulluk Tuzağı ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4 (2010), s. 8.

Yazar dış yardımın işlevselleşebilmesi için donör ve yardım alan ülke arasındaki hiyerarşik ilişkinin kırılması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁹

İlerleyen kısımda “ülkeler neden dış yardım yapar?” sorusuna geri dönülecek ve bu soru uluslararası realist ve liberal teorilerin bakış açılarına göre tartışılacaktır.

1.2 Realist ve Liberal Teorilere Göre Dış Yardım

1.2.1 Realizm

1.2.1.1 Realizmin Kuramsal Çerçevesi

Realizm uluslararası ilişkilerin bir bilim dalı olarak ortaya çıktığı iki savaş arası dönemden itibaren varlığını sürdüren bir teoridir. Realist okul, liberal yaklaşımların İkinci Dünya Savaşı'nı öngörememesinin ardından disiplin içindeki konumunu güçlendirmiş; hatta başat teori olmuştur.²⁰ Realizmin tarihi teorik olarak çok geriye gitmese de kökenleri ‘Peloponezya Savaşları’ adlı kitabında Antik Yunan devletleri arasındaki çatışmaları anlatan Thucydides’e kadar gitmektedir. Yine 16. ve 17. yüzyıllarda yaşamış olan düşünürler Niccolo Machiavelli ve Thomas Hobes da realizmin öncül isimleri arasında yer almaktadır.²¹

Machiavelli, ‘Prens’ adlı eserinde bir hükümdarın yönetimini nasıl koruyabileceği ve genişletebileceğini işler. Yazar için bu amaca giden yol mutlak güç sahibi olmaktan geçmektedir. ‘Amaç aracı aklar’ yaklaşımını savunan Machiavelli’ye göre, prenslerin yani yöneticilerin eylemlerini sorgulamak gerektiğinde hangi aracın kullanıldığı değil, hangi amaca hizmet ettiği önemlidir.²² Machiavelli’ye göre, bir yönetici için dış politikada ahlak, etik kurallar, iyilik ya da insancıl özellikler gerekli değildir; önemli olan o yöneticinin tehlike anında gerekirse ellerini kirleterek ülkesini koruyabilme kudretine sahip olmasıdır.

Öte yandan Hobbes ise ‘Leviathan’ adlı eserinde toplum ve yönetim yapısını incelemektedir. Hobbes’a göre doğada herkesin herkese karşı savaş durumunda

¹⁹ Karagöz, “Yoksulluk Tuzağı ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım”, ss. 11-12.

²⁰ William C. Wohlforth, “Realism and the End of the Cold War”, *International Security*, C. 19, S. 3 (1994), s. 91.

²¹ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 1 (2004), ss. 36-37.

²² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 8. Baskı Bursa: MKM Yayınları, 2013, s. 146.

(bellum omnium contra omnes) olduğu bir gerçeklik vardır ve bu nedenle de Hobbes, “insan insanın kurdudur” (homo homini lupus) der.²³ Bu bağlamda Hobbes bireylerin bir arada yaşayabilmek için bazı haklarından feragat edip, bu haklarını bir üst otoriteye devrederek devlet yapısını kurduklarını söyler. İngiliz İç Savaşı sırasında bu eserini yazan Hobbes, mutlak güç sahibi bir hükümdar tarafından yönetilmeyi savunur. Çünkü Hobbes’a göre savaşa ancak mutlak güç sahibi bir yönetici engel olabilir.²⁴

Realist teoriye göre uluslararası ilişkilerde temel aktörler devletlerdir ve devletler sürekli güç peşinde koşarlar. Bu nedenle de birbirleriyle sürekli rekabet halindedirler. Bu varsayım realist teorinin çekirdeğini oluşturmaktadır ve realizmin kendi içinde geçirdiği tüm dönüşümlere rağmen bu özelliğini sürdürmüştür. Realizmin kurucu babası Hans J. Morgenthau 1948’de yazdığı ‘Uluslararası Siyaset’ (Politics Among Nations) adlı eserinde devletlerin güç arzusunu insan davranışları üzerinden açıklar. Morgenthau’ya göre güç ve iktidar sahibi olma isteği insanların özünde vardır. Tüm bu arzular insanların yönettiği devlette de hayat bulmuştur. Bundan dolayı devletler de tıpkı insanlar gibi güç ve iktidar peşinden koşarlar ve bu yolda birbirleriyle rekabet halindedirler.²⁵

Morgenthau böylesine rekabetçi bir ortamda devletlerden ahlaki davranışlar beklenmemesi gerektiğini, zaten toplumların ve devletlerin oluşturdukları ahlaki değerlerin birbirinden farklı olduğunu belirtmektedir. Bu şartlar altında devletlerin temel amacı güç elde ederek hayatta kalmaktan başka bir şey değildir. Morgenthau’nun bu görüşleri, uluslararası ilişkileri açıklamada realizmin en temel savlarını oluşturmuş ve sonraları farklı realist görüşlerin ortaya çıkmasıyla da klasik realizm olarak adlandırılmıştır. 1970’lere kadar realist düşünceye Morgenthau’nun öncülük ettiği bu klasik anlayış hâkim olmuştur.²⁶

1970’li yıllarda realizmin bir alt dalı olarak ortaya çıkan ve neo-realizm olarak da bilinen yapısal realistler (structural realism) ise klasik realistlerin devletlerin güç arzusunu insan doğasında arama düşüncesine karşı çıkar. Yapısal

²³ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 147.

²⁴ Thomas Hobbes, *Leviathan*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.

²⁵ Aydın, “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, s. 46.

²⁶ Aydın, “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, s. 47.

realistlere göre devletlerin güç peşinde koşmasının müsebbibi insan doğası değil, uluslararası sistemin anarşik yapısıdır.²⁷ Uluslararası sistemde anarşi, devletlerin birbirleriyle aralarındaki ilişkileri düzenleyecek daha üst bir otoritenin olmamasından kaynaklanmaktadır. Mutlak bir üst otoritenin olmadığı bu anarşik ortamda bir devlet diğer bir devletin veya devletler grubunun gerçek niyetinden hiçbir zaman emin olamaz. Birinin diğerine saldırmayacağını garantisinin olmadığı bu ortamda devletler için hayatta kalmanın tek yolu güç sahibi olmaktır. Bundan dolayı uluslararası arenadaki anarşi devletleri güç peşinde koşmaya sevk eder.²⁸

Devletlerin neden güç peşinde koştukları ortaya çıktıktan sonra akla ikinci bir soru gelmektedir: Ne kadar güç? Bu soru ve cevabı yapısal realist ekolü ikiye bölmüş; savunmacı realizm (defensive realism) ve saldırgan realizm (offensive realism) akımları ortaya çıkmıştır. 1978 yılında yazdığı *Uluslararası Siyasetin Teorisi* (Theory of International Relations) adlı kitabıyla yapısal realizmin kurucusu olan Kenneth N. Waltz'ın başını çektiği savunmacı realistler statükoyu korumaya yetecek kadar bir gücün yeterli olduğunu savunurlar. Çünkü onlara göre daha fazla güç arayışı sistemdeki güç dengesini (balance of power) bozacaktır.²⁹ John J. Mearsheimer'ın öncülüğünü yaptığı saldırgan realistler ise, bu noktada klasik realistlere yaklaşarak, devletlerin elde edebilecekleri maksimum güce sahip olmaları ve hatta şartların müsait olması halinde sistem üzerinde bir hegemonya kurmayı amaçlamaları gerektiğini savunur.³⁰

Mearsheimer devletlerin birbirleriyle olan rekabetini beş varsayım üzerinden temellendirerek açıklamaya çalışır: Birinci varsayım, uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğudur. İkinci varsayım, tüm devletlerin az veya çok komşularına zarar verebilecek saldırgan bir askeri kapasiteye sahip olduğudur. Üçüncü varsayım, devletlerin hiçbir zaman birbirlerinin asıl niyetlerinden ve amaçlarından emin olamayacağıdır. Dördüncü varsayım, devletlerin en temel amacının hayatta kalmak olduğudur. Beşinci ve son varsayım ise devletlerin rasyonel aktörler olduğudur. Mearsheimera'a göre devletler bu varsayımların yalnızca biri üzerinden rekabete

²⁷ John J. Mearsheimer, "Structural Realism", *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 78.

²⁸ Steven E. Lobell, "Structural Realism/Offensive and Defensive Realism", *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, Oxford: Oxford University Press, 2017.

²⁹ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Boston: McGraw Hill, 1979.

³⁰ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W. Norton, 2002.

girmezler, ancak tüm bu varsayımlar birleştiği zaman durum farklılaşır. Böyle bir durum, devletleri birbirlerine karşı saldırgan bir düşünceye ve davranışa doğru iter.³¹ İşte bu sebeple devletler ellerinden geldiğince güçlenmelidirler.

1.2.1.2 Realizme Göre Dış Yardım

Realizme göre devletlerin dış yardım politikaları temel olarak ulusal çıkarları çerçevesinde şekillenir. Bir başka deyişle, donörün dış yardımda bulunup bulunmama kararı ya da nereye dış yardımda bulunacağı kararı dış yardım alacak tarafın ihtiyaçlarından ziyade, donörün kendisine bir fayda sağlayıp sağlamayacağına bağlıdır.³² ‘Dış Yardımın Politik Teorisi’ (A Political Theory of Foreign Aid) adlı makalesinde Morgenthau dış yardımı geniş bir çerçevede “bir ülkenin diğer bir ülkeye para, mal veya hizmet aktarımı” olarak tanımlamıştır. Aynı makalede yazar dış yardımı insani dış yardım, asgari geçim için dış yardım, askeri dış yardım, rüşvet amaçlı dış yardım, prestij dış yardımı ve ekonomik kalkınmaya yönelik dış yardım olmak üzere altı kategoriye ayırmaktadır.³³ Morgenthau sadece kıtlık, sel ve deprem gibi doğal felaket dönemlerinde sağlanan insani yardımların politik bir amaç taşımadığını belirtmektedir. Yazara göre diğer tüm dış yardımlar politik amaçlıdır ve çoğu da rüşvet temellidir. Morgenthau rüşvetin çok uzun zamandır diplomasinin bir parçası olduğunu söyleyerek bunun dış yardım adı altında sağlanmasını rüşvetin mevcut şartlara uydurulması olarak açıklar.³⁴

Devletlerin neden dış yardım yaptığı konusunda realist perspektifi destekleyen bir diğer olgu da ‘borç tuzağı diplomasisi’dir (debt trap diplomacy). Buna göre devletler, belli durumlarda geri ödeme alamayacaklarını bildikleri halde borç verme yoluyla dış yardımda bulunurlar. Geri ödenmesi zor bu borç karşılığında da donör ülke yardım alan ülke üzerinde baskı gücüne kavuşarak etki sahibi olur. Nihayetinde de dış yardımda bulunan ülke borç tuzağına düşürdüğü ülkenin iç

³¹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, ss. 30-32.

³² Peter J. Schraeder, Steven W. Hook, Bruce Taylor, “Clarifying the Foreign Aid Puzzle: A Comparison of American, Japanese, French, and Swedish Aid Flows”, *World Politics*, C. 50, S. 02 (1998), s. 297.

³³ Hans Joachim Morgenthau, “A Political Theory of Foreign Aid”, *The American Political Science Review*, C. 56, S. 2 (1962), s. 301.

³⁴ Morgenthau, “A Political Theory of Foreign Aid”, s. 302.

politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda manipüle edebilecek güce kavuşur.³⁵ Klasik realist görüş, devletlerin askeri ve siyasi çıkarlar elde etmek amacıyla dış yardımda bulunduğunu savunmaktadır. Ancak daha sonra ortaya çıkan yapısal realistler, askeri ve siyasi çıkarların yanına ekonomik çıkarları da eklemişlerdir.³⁶ Buna göre devletler ekonomik çıkar sağlamak amacıyla da dış yardımda bulunabilirler.

Dış yardımlar, yardım alan ülke üzerinden çıkar sağlamak amaçlı olabileceği gibi bunun ötesinde hedefler de güdebilmektedir. Bir ülkeye dış yardım sağlayarak başka bir gücün o ülke veya bölge üzerindeki etkisini kırmak veya dengelemek de realist teoriye göre dış yardımın amaçlarından biri olabilir. Bu tür dış yardım davranışını realist teori içinde en iyi açıklayan ekol saldırgan realizmdir. Çünkü bu ülkeler saldırgan realizmin öğretilerine paralel olarak güç artırmayı hedeflemekte ve statükoyu değiştirmeye yönelik hamleler yapmaktadır. Bu bağlamda bu tür donör ülkeler sınırlarının dışına çıkarak diğer devletler üzerinde nüfuz sağlamak için çabalamakta; bir bakıma hegemonya kurabilecekleri etki alanları oluşturmaya çalışmaktadırlar. Böylelikle de tehditler kontrol altına alınarak ulusal güvenlikleri sağlanmış olacaktır.³⁷

1.2.2 Liberalizm

1.2.2.1 Liberalizmin Kuramsal Çerçevesi

Uluslararası ilişkileri açıklamada önde gelen bir diğer siyasi doktrin olan liberalizm, özgürlük manasına gelen ve kökeni Latince'ye dayanan 'liber' kelimesinden türemiştir.³⁸ Aydınlanma Çağı olarak da bilinen 1688-1789 yılları arasında, liberal fikirler dönemin filozoflarının temel felsefelerini oluşturmuştur. Ortaçağ düzeninin değişmeye başladığı bu dönemde hümanizm, bireysellik ve rasyonalizm gibi değerlerin siyasal sistemdeki önemini savunan liberal düşünce

³⁵ Sam Parker, Gabrielle Chefitz, "Debtbook Diplomacy", Harvard Kennedy School Belfer Center, 2018.

³⁶ Schraeder, Hook, Taylor, "Clarifying the Foreign Aid Puzzle: A Comparison of American, Japanese, French, and Swedish Aid Flows", s. 298.

³⁷ H. Fan, T. Yuehua, "Determinants of Official Development Assistance in the Post-Cold War Period", *The Chinese Journal of International Politics*, C. 2, S. 2 (2008), s. 211.

³⁸ Coşkun Can Aktan, "Klasik Liberalizm, Neo Liberalizm ve Libertarianizm", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 28, S. 1 (1995), s. 3.

önderleri ortaya çıkmıştır.³⁹ John Locke, Immanuel Kant, Charles L. Montesquieu ve Adam Smith aydınlanma döneminde liberal okulun temel savlarını ortaya koymuştur. Liberal okul filozofları, realist öğretilerin aksine, insan doğasının olumlu ve barışa eğilimli olduğunu savunur.⁴⁰

John Locke'a göre insanlar doğa durumunda eşit ve özgürdür ve Hobbes'un savunduğu görüşün aksine sürekli savaş halinde değildir. Herkesin eşit ve özgür olduğu doğa durumunda aklın yasaları bir diğ erinin özgürlüğünü kısıtlamamayı ya da zarar vermemeyi öngörür; çünkü insan rasyonel bir yaratıktır. Bu noktada Locke'a göre devletin varlığı bireyleri sahip oldukları doğal özgürlüklerinden köle durumuna düşürmek için değil, onların güvenlikleri ve sahip oldukları haklardan özgürce yararlanabilmeleri için vardır.⁴¹ Locke'ın bireye ve devlete bakışı, bakıldığında liberalizmin siyasal boyutunun temel prensiplerini ortaya koymaktadır; çünkü klasik liberalizm toplumun temel taşı olarak bireye önem ve öncelik vermekte, devletin varlığının ve müdahalesinin minimum düzeyde kalmasını savunmaktadır.

Uluslararası İlişkiler teorisine önemli katkıları olan Montesquieu yönetim biçimleri ve savaş arasında doğrudan bağlantı olduğunu savunmuş; mutlak monarşi ve otoriter rejimler ile yönetilen devletlerin savaşa daha meyilli olduğunu ileri sürmüştür. Montesquieu ulusal ve uluslararası düzeyde barışın sağlanmasının demokratik rejimlerin çoğalması ile mümkün olduğuna inanmıştır.⁴² Öte yandan 'Ebedi Barış' (Perpetual Peace) adlı eserinde Immanuel Kant özel mülkiyetin önemini vurgulamış; devletlerin yönetiminin hukuk üzerine kurulmuş olması gerektiğini savunmuştur. Kant'a göre bu ise despotik yönetimlere göre daha barışçıl olan anayasal cumhuriyetler ile mümkündür. Bu bağlamda Kant da Montesquieu gibi barışın halk egemenliği ve demokratik yönetimlerle sağlanacağı kanısındadır. Başlangıçta siyasal alan üzerinde etki gösteren liberal fikirler, zamanla ekonomik alanda da karşılık bulmaya başlamıştır. Adam Smith ekonomide 'laissez faire' (bırakınız yapsınlar) anlayışını savunmuştur. Buna göre ekonominin kendi içerisinde

³⁹ Halis Çetin, "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 1 (2002), s. 87.

⁴⁰ Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, "Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış", *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, s. 138.

⁴¹ Aktan, "Klasik Liberalizm, Neo Liberalizm ve Libertarianizm", s. 8.

⁴² Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 295.

doğal bir düzeni vardır ve devletin bu düzene müdahale etmemesi ya da sınırlı müdahalede bulunması gerekmektedir.⁴³

Aydınlanma çağı filozoflarının temellerini attığı liberal okul, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ulusların dış politika yönetimlerini ve uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışan bir teori olarak genişlemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardında bıraktığı büyük yıkım, barış ve güvenliği korumaya yönelik yeni bir uluslararası düzene olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Uluslararası İlişkiler teorisi olarak liberalizm 20. yüzyılda bu arayışların sonucu olarak gelişim gösterdi. Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde gelişen liberalizmde temel aktörler devletlerdir. Bu ekol liberal teorinin insan unsuru ve ona yaklaşımını esas alarak, uluslararası ilişkilerde barış ve işbirliğini analiz eder.⁴⁴ Liberalizme göre dünya barışı; ulusal ve uluslararası düzeyde liberal normların yerleştirilmesi, karşılıklı işbirliğinin ve etkileşimin artması, liberal ekonominin güçlendirilmesi ve ekonomik bağların karşılıklı olarak örülmesi ve insan haklarına saygılı demokratik yönetimlerin çoğalması ile tesis edilebilir.⁴⁵ Bu bağlamda liberalizm serbest piyasa ekonomisinin uluslararası barışa katkı sağladığı görüşünü savunur. Artan ekonomik ilişkiler devletler arasındaki ortak menfaatleri çoğaltır; bu da ticarete imkân tanıyacak barış ortamını gerekli kılar. Zaten Montesquieu'ye göre uluslararası barış uluslararası ticaretin bir sonucudur.⁴⁶ Liberal düşünceye göre devletlerarası işbirliğini güçlendirecek ve hatta kurumsallaştıracak olan uluslararası teşkilatlar, uluslararası barış ve güvenliğin tesisinde önemli rol üstlenmektedir.⁴⁷ Bu bağlamda uluslararası teşkilatlara mensup devletlerin, aynı norm ve kurallar çerçevesinde, işbirliği yaparak ortak güvenlik tesis etme çabalarının sonucu olarak uluslararası barış ortamının sağlanacağı düşüncesi görülmektedir.

Klasik liberal geleneğin devamı niteliğinde olan neo-liberalizm, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan gelişmeleri açıklama çabalarının sonucunda geliştirildi. Uluslararası örgütlerin küresel barışın tesisindeki katkısı ve işlevleri neo-liberal teoride daha önemli bir yer tutar. Liberal okulun savunduğu temel prensipleri

⁴³ Aktan, "Klasik Liberalizm, Neo Liberalizm ve Libertarianizm", s. 10.

⁴⁴ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 305.

⁴⁵ Michael W. Doyle, "Liberalism in World Politics", *Essential Readings in World Politics*, ed. Karen A. Mingst, Jack Snyder, New York: W.W. Norton, 2004, ss. 73-82.

⁴⁶ Sandıklı, Kaya, "Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış", s. 139.

⁴⁷ Sandıklı, Kaya, "Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış", s. 138.

benimsemekle birlikte neo-liberalizm, BM ve Dünya Bankası gibi uluslararası rejim ve örgütlere ayrı bir önem atfetmektedir.⁴⁸ Uluslararası işbirliğini ve bağımlılığı artırmaya yönelik bu tür uluslararası kuruluşlar da II. Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni düzen içinde kurulmuştur.

Bu noktada Robert Keohane ve Joseph Nye tarafından geliştirilen ve neo-liberal gelenek içerisinde yer alan ‘karşılıklı bağımlılık’ (complex interdependency) teorisi, neo-liberal okulun uluslararası teşkilatlara verdiği önemin gerekçelerini anlamamızda yardımcı olacaktır. Karşılıklı bağımlılık teorisi; devletler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri gibi aktörler arasında karşılıklı bir bağımlılık olduğunu ve bu bağımlılığın getirisinin götürüsünden daha fazla olacağını savunur. Bu teoriye göre bir devletin diğerine bağımlı olduğu ilişkiler devletler için kırılabilir değil, aksine gelişim anlamı taşır.

Keohane ve Nye bu bağımlılık ilişkisini ekonomik bağımlılık üzerinden yorumlamış ve karşılıklı bağımlılık teorisini üç varsayım üzerine kurmuştur. Bunlardan ilki; bütün toplumların ve örgütlerin sözleşmeler ve pek çok resmi olmayan bağla birbirine bağımlı olduğu varsayımdır. İkinci varsayım; realistlerin ‘güvenliği’ devletin en önemli vazifesi olarak görmeleri gibi devletlerin içerisinde öncelik arz edecek hiyerarşik bir gündem meselesinin olmamasıdır. Son varsayımına göre ise karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde olan devletler arasında askeri güç faktörü anlamını yitirmektedir.⁴⁹

1.2.2.2 Liberalizme Göre Dış Yardım

Liberalizm ve realizmin dış yardıma bakış açıları genel itibariyle taban tabana zıttır. Liberal teoriye göre uluslararası ilişkiler devletlerarası rekabetten ibaret olmadığı gibi devletlerarası işbirliğini sağlamak da mümkündür. Bu açıdan bakıldığında dış yardım devletlerarası ilişkileri geliştirdiği için liberal okul tarafından

⁴⁸ Jennifer Sterling-Folker, “Neoliberalism”, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, Oxford: Oxford University Press, 2013, ss. 114-15.

⁴⁹ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Power and Interdependence*, 4th ed Boston: Longman, 2012, ss. 20-21.

olumlu karşlanır ve teşvik edilir.⁵⁰ Liberalizme göre dış yardım; yardım alan ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasi gelişimini güçlendirmek için uygulanan programlardan oluşmaktadır.⁵¹ Görüldüğü gibi liberal görüş, dış yardımların yardım alan ülkenin kalkınmasına katkıda bulunabileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda dış yardım sadece devletlerarası ilişkileri geliştiren bir araç olmaktan öte, ülkelerin gelişimine de katkıda bulunmaktadır.

Dış yardımlarla birlikte gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kaynak aktarımı yapılmakta, böylece gelişmiş dünya ile gelişmekte olan dünya arasındaki fark kapanmaktadır. Bu noktada, Morgenthau ve diğer realistlerin aksine, liberal görüş dış yardımın salt çıkar üzerine temellendirilemeyeceğini ve tamamen olmasa bile kısmen iyi niyet üzerine inşa edildiğini savunmaktadır.⁵² Dış yardım liberal teori tarafından bir rüşvet aracı olarak görülmesi de yardım alan ülkenin kalkınmasına katkı sağlaması açısından belirli şartlar gerektirmektedir. İlk bölümde de belirtildiği üzere, dış yardımın sonuçlarının başarılı olabilmesi için yardım alan ülkelerin kurumsal hesap verebilir bir düzene ve iyi politikalara sahip olması önemlidir.⁵³ Liberalizme göre bir ülkede bu şartların sağlanabilmesi için insan haklarına saygılı, hukukun üstün olduğu demokratik bir rejim gerekmektedir.

Bu bağlamda dış yardımın başarılı olabilmesi için donör tarafların sistemli ve koşullu dış yardım sağlaması da önemlidir. Yine donörler arası koordinasyon da dış yardımın başarısı üzerinde etkilidir.⁵⁴ Bunun için OECD bünyesinde Kalkınma Yardımları Komitesi (Development Assistance Committee, DAC) kurulmuştur. Devletlerden ve uluslararası kurumlardan toplam 30 üyesi bulunan DAC, ülkeler arasında ortak kalkınma politikalarının oluşmasını amaçlamakta ve küresel bir kalkınma politikası hedeflemektedir.⁵⁵

Liberal perspektife göre; dış yardım, gerek ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin gelişimine katkıda bulunarak gerekse DAC ve Dünya Bankası gibi kuruluşların

⁵⁰ Schraeder, Hook, Taylor, "Clarifying the Foreign Aid Puzzle: A Comparison of American, Japanese, French, and Swedish Aid Flows", s. 298.

⁵¹ Tomohisa Hattori, "Reconceptualizing Foreign Aid", *Review of International Political Economy*, C. 8, S. 4 (2001), s. 634.

⁵² Hattori, "Reconceptualizing Foreign Aid", s. 642.

⁵³ Burnside, Dollar, "Aid, Policies, and Growth", s. 847.

⁵⁴ Rady, "Foreign Aid and Development: What can Developing Nations Learn", s. 130.

⁵⁵ "Development Co-operation to Leave No One Behind", Organisation for Economic Co-operation and Development, 2018.

uluslararası sistemdeki konumlarını sağlamlaştırarak, uluslararası işbirliğini güçlendirmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sisteme entegrasyonuna yardımcı olarak, küreselleşmeye katkıda bulunmaktadır. Böylece ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık artmakta ve uluslararası barış ortamı güçlenmektedir.

BÖLÜM II: ÇİN VE KUŞAK-YOL PROJESİ

2.1 Çin'in Kısa Tarihi ve Dış Politikası

2.1.1 Tarihsel Arka Plan

17. ve 18. yüzyıllar geleneksel Çin medeniyetinin zirveye ulaştığı yıllardır. Bu yüzyıllarda Çin ekonomisi büyük bir gelişme göstermiş, ülke yüksek yaşam standartlarına ulaşmıştır. 1644 yılında Qing Hanedanı yönetimi ele geçirmiş ve 20. yüzyıl başında Cumhuriyet kuruluncaya kadar gücü elinde tutmaya devam etmiştir. Qing Hanedanı Tayvan, Moğolistan, Tibet, Doğu Türkistan (Sincan) bölgelerini de ülke sınırlarına dâhil ederek Çin İmparatorluğu'nu çok uluslu bir yapıya dönüştürmüştür. Bu dönemde Çin İmparatorluğu, Osmanlı, Rus ve Habsburg gibi dönemin diğer çok uluslu imparatorluklarıyla boy ölçüşecek bir konuma ulaşmıştır.⁵⁶

Qing Hanedanı'nın başa geçtiği 17. yüzyıl ortasında 150 milyon nüfusa sahip olan Çin İmparatorluğu 200 yıllık refah döneminde nüfusunu üçe katlamış, 19. yüzyıl ortalarına doğru 400 milyona ulaşmıştır. Artan nüfus ise yeni açılacak tarım arazilerinin azalmasıyla ülke ekonomisini geriletmeye başlayan bir faktör haline gelmiştir. Diğer taraftan 19. yüzyılın ortalarına doğru Qing Hanedanlığı gerileme eğilimine girmiş ve yönetime karşı sık sık isyanlar çıkmaya başlamıştır.⁵⁷

Artan nüfus baskısı ve iç karışıklıkların yanı sıra bu dönemde imparatorluk için en büyük tehdit dışarıdan gelmiştir. İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletleri ve Çin arasındaki ticaret ilk zamanlarında karşılıklı kazanç üzerine kurulmuştur. Ancak Çin yönetiminin İngilizler'in en büyük ihrac kalemi olan afyonu yasaklamasıyla birlikte ilişkiler bozulmuştur. Bunun üzerine İngiltere Çin'e savaş ilan etmiş ve bu savaşın sonucunda Çin Batı'ya karşı yenik düşmüştür. İlerleyen süreçte Çin limanları Batılı devletlerin kontrolüne geçmiş; buralarda Batı hukuku egemen olmuş ve Çinliler ikinci sınıf insan muamelesi görmeye başlamıştır.⁵⁸

⁵⁶ Patricia Buckley Ebrey, Anne Walthall, James Palais, *Modern East Asia: A Cultural, Social, and Political History*, Second Edition New York: Houghton Mifflin Company, 2009, s. 262.

⁵⁷ Patricia Buckley Ebrey, *Chinese Civilization: A Sourcebook*, Second Edition New York: The Free Press, 1993, ss. 267-69.

⁵⁸ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, ss. 269-301.

Modernleşmesini tamamlayan Japonya ve Batı karşısında sürekli gerileyen ve küçük düşen Çin’de iç karışıklıklar artmış; 20. yüzyılda Qing Hanedanlığı’nın varlığı tehlikeye girmiştir. 1912 yılında Sun Yatsen liderliğindeki milliyetçi Kuomintang Partisi gücü ele geçirerek Qing Hanedanlığı’nı devirmiş ve Çin Cumhuriyeti’ni ilan etmiştir. Ancak yeni kurulan cumhuriyet yönetimi de ülkedeki karışıklığa son verememiş; siyasi bütünlüğü sağlamada başarısız olmuştur. Ülke bu süreçte yerel savaş beyleri tarafından yönetilmiştir. Sun Yatsen’in ardından yönetime gelen Jiang Jieshi merkezi yönetimi güçlendirmek için yerel savaş beylerine karşı askeri bir harekate girmiş ve büyük oranda başarılı olmuştur.⁵⁹

Milliyetçi Hükümet bir yandan ülke içindeki yönetimini güçlendirirken diğer yandan da bir dizi reform gerçekleştirerek ülkenin modernleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Milliyetçiler bu dönemde modernleşme yolunda destek alabilmek için Batı’yla iyi ilişkiler içine girmiştir.⁶⁰ Mao Zedong liderliğinde her geçen gün gücünü artıran ve kırsalda destek gören komünistler bu dönemde Kuomintang yönetimine karşı yükselen bir tehdit olmuştur. 1935 yılına gelindiğinde komünistler Çin’in kuzeyinde etkin bir güç konumuna yükselmiş ve Yan’an bölgesini üst haline getirmiştir.⁶¹

Japonya’nın Çin’in kuzeydoğusundaki Mançurya’yı işgal etmesiyle ülkedeki iç çatışmalar bir nebze olsun durulmuş ve Milliyetçi Hükümet ile komünist güçler 1937’den itibaren Japon işgaline karşı ortak bir direniş gücü oluşturmuştur. Ancak savaş sırasında bile iki taraf arasında güven temin edilememiş ve rekabet devam etmiştir.⁶² Japonlara karşı mücadele komünistlerin halk gözündeki popülaritesini artırmış ve 1937’de 40 bin olan parti üyesi sayısı 1940’a gelindiğinde 800 bine kadar yükselmiştir.⁶³ Savaşın, Japonya’nın 1945 yılında teslim olmasıyla, sona ermesinin ardından, Kuomintang ve Komünist Parti arasında bir güç mücadelesi başlamış; ABD’nin de teşvikiyle taraflar anlaşma sağlamak için onlarca defa masaya

⁵⁹ Ebrey, *Chinese Civilization: A Sourcebook*, s. 331.

⁶⁰ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 426.

⁶¹ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 434.

⁶² Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 438.

⁶³ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 439.

oturmuştur. Ancak bu görüşmelerde de bir sonuca varılamamış ve ülke bir iç savaşa girmiştir.⁶⁴

1949 yılına gelindiğinde Jiang Jieshi liderliğindeki milliyetçiler komünistlere karşı savaşı kaybetmişler ve Çin ana kıtasını terk ederek Tayvan adasına çekilmişlerdir. Tayvan ve etrafındaki birkaç ada Çin Cumhuriyeti yönetiminde kalmıştır. Böylece yıllar süren bir mücadelenin ardından Çin'deki milliyetçi hâkimiyet sona ermiş; 1 Ekim 1949 tarihinde Mao Zedung önderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir.⁶⁵

2.1.2 Çin Halk Cumhuriyeti ve Mao Dönemi

Komünist Parti'nin yönetimi ele geçirmesinin ardından Çin'de bir dizi hızlı değişikliğe gidilmiştir. Mao'ya göre yeni Çin, köylülerin ve işçilerin güçlendirilerek, toprak sahiplerinin, kapitalistlerin, entelektüellerin ve dış güçlerin toplum üzerindeki etkisinin kırılacağı bir ülke olacaktı. Bu doğrultuda tavandan tabana yayılan bir şekilde tüm şehirlere, en ücra köylere kadar, Komünist Parti komiteleri kurulmuştur. Halk komünist endoktrinasyona tabi tutulmuştur.⁶⁶ Toprak reformuyla birlikte ekilebilir araziler toprak sahiplerinin elinden alınarak halka dağıtılmış; toprak sahiplerine ve burjuvalara karşı büyük bir temizlik harekâtına girilerek 800 bin insan öldürülmüştür.⁶⁷

Halk Cumhuriyeti ilan edildiğinde ülke 40 yıllık bir iç karışıklık döneminden, Japon işgalinden ve milliyetçilerle komünistler arasındaki iç savaştan yeni çıkmış; sistem tamamen çökmüş durumdaydı. Ülkenin hızlı bir şekilde kalkınmasının sağlanması için devrimin hemen ardından Mao, Sovyetler Birliği'ne bir ziyaret düzenlemiştir. İki ülke arasında yapılan anlaşmayla binlerce Çinli öğrenci Sovyetler Birliği'ne öğrenim görmek için giderken, binlerce Sovyet teknisyen de Çin'in endüstriyelleşmesine yardım etmek için Çin'e gelmiştir. Bu süreçte Sovyet teknolojisi esas alınarak 156 ağır sanayi tesisi kurulmuş; 1953-1957 yılları arasında hayata geçirilen ilk beş yıllık kalkınma planıyla çelik üretimi dört, çimento üretimi

⁶⁴ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 440.

⁶⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İstanbul: İmge Kitabevi, 2000, ss. 274-75.

⁶⁶ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 457.

⁶⁷ Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, s. 367.

iki katına çıkarılmıştır. Ancak Sovyetler'den borç karşılığı alınan bu yardımların geri ödenebilmesi için halen ülke ekonomisinin bel kemiğini oluşturan tarım sektörüne ağır vergiler getirilmiştir.⁶⁸

Devrimden kısa bir süre sonra Çin'in komşusu olan komünist Kuzey Kore, daha önce sınır olarak belirlenmiş 38. paraleli geçerek, Güney Kore'ye karşı saldırıya geçmiştir. ABD öncülüğündeki BM kuvvetleri Kuzey Kore'nin bu saldırısını püskürterek Kuzey Kore güçlerini 38. paralelin gerisine kadar çekilmeye zorlamıştır. BM güçlerinin sınırı geçerek Kuzey Kore'ye girmesiyle endişeye kapılan Çin yönetimi gönüllü birlikler kurarak; bu birlikleri Kuzey Kore saflarında savaşa yollamıştır. Kore Savaşı her ne kadar komünist yönetimin ülke içindeki konumunu güçlendirse de zaten çökük durumda olan ekonomik şartlar bu süreçte daha da zorlaşmıştır. Komünist yönetimle ABD arasında zayıf olan ilişki, bu savaşta iki tarafın karşı karşıya gelmesiyle tamamen kopmuş; Çin, Batı dünyası tarafından izole edilmiştir.⁶⁹

İlk Kalkınma Planı'nın ardından 1958 yılında İleriye Büyük Sıçrayış (Great Leap Forward) adlı İkinci Kalkınma Planı hayata geçirilmiştir. Bu plana göre Çin kısa sürede sanayileşmesini sağlayacak ve gerçek komünizme Sovyetler Birliği'nden önce ulaşacaktı. Bu doğrultuda çelik üretimi yaklaşık 2000 kat artırılarak ABD ve İngiltere geçilecek; böylece Çin bu alanda dünyada lider konuma yükselecekti.⁷⁰

Büyük Sıçrayış döneminde kırsal alanda yaklaşık 5000 kişilik komünler kurulmuş; böylece tarımsal üretimde verimlilik artırılmaya çalışılmıştır. Bu komünlerde büyük mutfaklar kurularak kadınlar buradaki üretime dâhil edilmiştir. Komünlerde tarımsal faaliyetler devam ederken ülkenin sanayileşme hedefleri doğrultusunda çelik üretimi için fırınlar da kurulmuş; böylece buralardaki iş gücünün bir kısmı da sanayi sektörüne kaydırılmıştır. Ancak bu ilkel imalathanelerde üretim kalitesi oldukça düşük olmuş; üretilen çeliklerin kullanım sahası sınırlı kalmıştır.⁷¹ Komünlerdeki iş gücünün sanayi üretimine kaydırılmasıyla birlikte tarımsal üretim %30 düşmüş, ancak aynı zamanda da tarımdan toplanan vergiler %20 ila %28 oranı

⁶⁸ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 458.

⁶⁹ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, ss. 280-81.

⁷⁰ Clayton D. Brown, "China's Great Leap Forward", *Education About Asia*, C. 17, S. 3 (2012), ss. 29-31.

⁷¹ Brown, "China's Great Leap Forward", s. 31.

arasında artırılmıştır. İleriye Büyük Sıçrayış döneminde (1958-1962) yaşanan tüm bu gelişmeler Çin’de büyük bir kıtlığın ortaya çıkmasına ve bunun sonucunda da en az 30 milyon insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur.⁷²

Sovyet lideri Joseph Stalin’in, 1953’de, ölümünün ardından Sovyetler’de başlayan ‘de-Stalinizasyon’ sürecinde Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler gerilmiş, komünist bloğun iki devi arasında ayrışma yaşanmıştır. Sovyet lideri Nikita Kruşçev’in, selefi Stalin’in izlerini silmeye yönelik hamlelerine Çin büyük tepki vermiş; Sovyetler’i Marksizm’in ilkelerinden ayrılmakla suçlamıştır. Öte yandan Çin’in Batı’ya karşı sert tutumu ve Tayvan yakınlarındaki adalara saldırıları da Sovyetler’de kuşkuyla karşılanmıştır. Sovyetler, Çin’in Batı ile gireceği bir savaşa kendisini de çekeceğinden endişelenmiştir.⁷³

İleriye Büyük Sıçrayış döneminde Mao’nun, Sovyetler’in verdiği bütün desteği başarısız olacağı belli olan hamlelerle harcaması, Sovyet yönetiminin Çin’e karşı tepkisini artırmıştır. 1960 yılında İleriye Büyük Sıçrayış girişimi devam ederken Sovyetler Çin üzerindeki bütün teknik desteğini çekmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler ilerleyen dönemde Çin ve Hindistan arasında yaşanan gerilimde Sovyetler’in tarafsız kalması ve Sovyet destekli Vietnam’ın Çin destekli Kamboçya’ya saldırmasıyla daha da kötüleşmiştir. Bunların ötesinde 1969 yılında iki ülke arasındaki gerilim zirveye ulaşmış; sınır anlaşmazlığı yüzünden iki tarafın askeri kuvvetleri arasında çatışmalar yaşanmıştır.⁷⁴ Bu çatışmalar iki ülke arasında bir savaşa yol açmamış, ancak Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki güvensizlik devam etmiştir.

Büyük Sıçrayış sonrası Mao aktif yönetimden çekilerek kendisini arka plana almıştır. Ancak 1966 yılına gelindiğinde Mao, devrimci ruhun zayıflamaya başladığı ve ülkenin gelişmekte olan ekonomik durumla birlikte kapitalizme kayabileceği endişesine kapılmıştır.⁷⁵ Mao bu doğrultuda devrimci ruhun sürekli aktif tutulması için Büyük Proleter Kültür Devrim’i hareketini başlatmıştır.⁷⁶

⁷² Brown, “China’s Great Leap Forward”, ss. 31-33.

⁷³ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 468.

⁷⁴ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 468.

⁷⁵ Mitter Rana, *Modern China: A Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 60.

⁷⁶ Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, s. 367.

Kültür Devrimi'ni gerçekleştirmek için ülkenin dört bir yanında gençler, özellikle öğrenciler, Kızıl Muhafızlar adıyla örgütlenmiştir. Bu gençler tüm ülkede terör estirerek, devrime inançlarını zayıf olarak gördükleri insanlara yönelik bir silme hareketi başlatmışlardır. Özellikle öğretmen ve doktor gibi uzmanlık sahibi kişiler halktan kopuk olmakla ve devrimci olmamakla suçlanarak Kızıl Muhafızlar'ın estirdiği terörden yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Bu süreçte üç milyon kişi işinden olurken, yaklaşık 500 bin insan da öldürülmüştür.⁷⁷ İşlerin bu denli çığırından çıkmasının ardından ordu devreye girmiş; Kızıl Muhafızlar 1969 yılında lağvedilmiştir.⁷⁸ Bu süreçte Liu Shaoqi ve Deng Xiaoping gibi Komünist Parti'nin tepesinde bulunan ılıman isimler ülke yönetiminden uzaklaştırılmıştır. Bunların yerine Mao'ya ve devrime mutlak itaatle bağlı olan kadrolar yönetimde üst sıralara tırmanmıştır.⁷⁹ Etkileri her ne kadar 1969'dan itibaren zayıflamış olsa da Kültür Devrimi 1976 yılında Mao'nun ölümüne kadar bir dogma olarak devam etmiştir.⁸⁰

Sovyetler Birliği ve Çin arasındaki gerilimin belirginleştiği dönemde Çin ve ABD ilişkilerinde bir yakınlaşma yaşanmaya başlamıştır. Bu yakınlaşmanın ilk meyvesi 1971 yılında yönetimi Tayvan'da olan Çin Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki koltuğunun Çin Halk Cumhuriyeti'ne devredilmesiyle görülmüştür.⁸¹ Bundan bir yıl sonra 1972 yılında ABD başkanı Richard Nixon, Çin'e resmi bir ziyaret düzenlemiştir. Bu dönemde Kültür Devrimi'nin etkisi zayıflarken, Çin uzun bir aradan sonra Batı'ya açılmıştır.⁸²

2.1.3 Reform ve Dışa Açılış: Deng Xiaoping Dönemi

1976 yılında Mao'nun ölümüyle birlikte, komünist devrimin güçlendirilmesi için uygulanan radikal programlara son verildi. Mao'nun ölümünden kısa bir süre önce varis ilan ettiği Hua Guofeng, dörtlü çete olarak da bilinen ve Mao'nun eşi Jiang Qing'in de içlerinde bulunduğu gruba karşı bir temizlik harekâtına girişti ve bu

⁷⁷ Mitter Rana, *Modern China: A Short Introduction*, s. 62.

⁷⁸ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 472.

⁷⁹ Mitter Rana, *Modern China: A Short Introduction*, s. 62.

⁸⁰ Mitter Rana, *Modern China: A Short Introduction*, s. 63.

⁸¹ Sally Morphet, "China as a Permanent Member of the Security Council", *Security Dialogue*, C. 31, S. 2 (2000), s. 151.

⁸² Mitter Rana, *Modern China: A Short Introduction*, s. 63.

kişileri tutuklattı. Kültür Devrimi sırasında yaşanan tüm aşırılıklar bu dörtlü çeteye mal edilerek, Çin’de yeni bir dönem başlatıldı. Daha önce görevinden azledilmiş olan Deng Xiaoping, yönetimdeki etkin rolüne geri döndü ve Aralık 1978’de Hua Guofeng’in yerini alarak ülkenin en güçlü adamı oldu.⁸³

Deng yönetiminin attığı ilk adımlardan biri, Kültür Devrimi sırasında oluşan entelektüel çevrelere ve toplumdaki çoğulculuğa karşı düşmanlığı kırmak oldu. Kültür Devrimi sırasında nitelikli insanlara karşı oluşan düşmanlık nihayetinde ekonomiye çok büyük zarar vermişti.⁸⁴ Bu çerçevede eğitim alanında yeni politikalar geliştirildi ve üniversitelerde reformlar yapıldı. Entelektüel çevrelere bir nebze olsun özgürlük alanı açıldı. Ayrıca kırsalda sürgünde olan kişilerden faydalanabilmek adına bu insanların evlerine ve işlerine geri dönmelerine müsaade edildi.⁸⁵ Deng döneminin başlamasıyla birlikte Mao döneminde uygulanan birçok politika terkedildi. Bunlar arasında en önemlilerden birisi de tarım komünlerinin dağıtılması oldu. Topyekûn çalışmaya bağlı olan ve aile hayatına zarar veren bu uygulama kırsalda yaşayan insanlar üzerindeki devlet baskısını azalttı. Çiftçilere fazladan ürettikleri malları satma hakkı verildi.⁸⁶

Dört Modernleşme Programı adında yeni bir politikayla tarım, sanayi, bilim ve savunma alanlarında ilerleme kaydedilerek ülkenin kalkındırılması amaçlandı. Deng, Çin’in geri ve fakir bir ülke olduğunu kabul ederek, yeni dönemde Çin toplumunun hayat standartlarını artırmaya katkıda bulunacak yabancı teknolojileri kullanmaktan çekinmeyeceklerini ilan etti.⁸⁷ Bu gelişmelerle birlikte Mao döneminde uygulanan kendi kendine yetme politikası terk edildi ve Çin dünyaya kapılarını açtı. Yabancı yatırımcıları ülkeye çekebilmek için Çin’in sahil kesimlerinde özel ekonomik bölgeler kuruldu. Bu bölgelerde düşük vergi ve ucuz işgücü politikaları uygulandı. Hukuk sisteminde düzenlemeler yapılarak dünyaya ayak uydurma çabası içerisine girildi. Bu çabaların sonucunda Çin’e hızlı bir sermaye ve teknoloji aktarımı oldu.⁸⁸

⁸³ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 475.

⁸⁴ Mitter Rana, *Modern China: A Short Introduction*, s. 64.

⁸⁵ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 475.

⁸⁶ Mitter Rana, *Modern China: A Short Introduction*, s. 64.

⁸⁷ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 476.

⁸⁸ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 476.

Bu dönemde Çin hızlı bir şekilde gelişip zenginleşirken toplumdaki gelir adaletsizliği de arttı. Ancak yönetim kalkınmaya öncelik vererek bu sorunu görmezden geldi. Yeni anlayışa göre bazı bölgelerin diğerlerinden daha fazla gelişmesi büyük bir sorun teşkil etmiyordu, çünkü nihayetinde tüm Çin kalkınacak; yoksul bölgelerde bu kalkınmadan payını alacaktı.⁸⁹ Bu hızlı büyümenin bir diğer olumsuz yanı ise yolsuzluğun yükselmesi oldu. Bu yıllarda 110 binden fazla Komünist Parti üyesi yolsuzlukla suçlanarak görevlerinden azledildi.⁹⁰

Refahın artmasının ve dünyaya kapıları açmanın kaçınılmaz sonuçlarından birisi de toplumda özgürlüklerin artırılmasına yönelik hareketlenmelerin başlaması oldu. Deng “camları açarsanız birkaç sineğin içeri girmesi kaçınılmazdır” diyerek belli alanlarda yumuşamaya gitti. Ancak 1980’li yıllarda özgürlük ve demokrasi talepli öğrenci hareketleri arttı. Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu’ndaki çözülmenin de etkisiyle 1989 yılında Tiananmen Meydanında, halkın da destek verdiği, büyük öğrenci gösterileri oldu. Bu gösterilerde ordunun müdahale etmesiyle yüzlerce insan hayatını kaybetti.⁹¹

2.1.4 Deng Dönemi Dış Politika

1979 yılında Vietnam’ın Çin’le yakın ilişkilere sahip Kamboçya’yı işgal etmesi sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler gerildi. Çin Kamboçya’nın işgaline Vietnam’a savaş ilan ederek cevap verdi. Kısa süren savaş sonrasında her iki tarafta zafer ilan etti. Ancak bu savaş Çin için bir başarısızlıktı, çünkü Kamboçya’da Sovyet destekli Vietnam işgali savaş sonrasında da devam etti. Savaşın bir diğer etkisi de Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin iyice kopması oldu. Savaşla birlikte askeri alandaki zafiyetleri ortaya çıkan Çin, kalkınmasına öncelik vererek bu süreçte benzer dış müdahalelerden kaçındı.⁹²

Bu dönemde yaşanan en önemli gelişmelerden birisi de ABD ile resmi diplomatik bağların kurulmasıydı. 1979 yılında Çin ve ABD arasında yapılan

⁸⁹ Mitter Rana, *Modern China: A Short Introduction*, s. 65.

⁹⁰ Ebrey, Walthall, Palais, *Modern East Asia*, s. 475.

⁹¹ Mitter Rana, *Modern China: A Short Introduction*, ss. 66-68.

⁹² Charlie Gao, “In 1979, China Was Crushed in a War with Vietnam. What Happened Next Is Shocking”, *The National Interest*, (04.11.2018).

anlaşma sonucunda iki ülke içerisinde karşılıklı olarak diplomatik temsilcilikler kurulmuştur. Bunun da ötesinde ABD Çin'in "Tek Çin" (One China) politikasını tanımış ve Çin Halk Cumhuriyeti'ni Çin'in tek temsilcisi olarak kabul etmiştir. Ancak bu ABD'nin Tayvan'a yönelik tutumunda bir değişikliğe sebep olmamıştır.⁹³

1979 yılında Japonya'nın Çin'e dış yardım yapmaya başlaması sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler 1980'li yıllarda olumlu bir seyir izlemiştir. Çin büyümede Japon modelini örnek alırken, Japonya da dış yardımın ötesinde Çin'e sermaye ve teknoloji aktarımı sağlamıştır. Çin ekonomisini büyütüp dışa açılırken, Çin'deki Japon yatırımları daha da önem kazanmıştır. Bu süreçte İkinci Dünya Savaşı'ndaki işgal dönemi ve diğer tarihsel sorunlar iki ülke ilişkilerinde arka plana itilmiştir.⁹⁴

Karşılıklı diplomatik bağların kurulmasının ardından Deng, ABD'ye resmi bir gezi gerçekleştirmiştir. Deng'in ABD Başkanı Jimmy Carter'la da görüşme yaptığı bu geziyle iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gelişmiştir. Çinli lider bu dönem yaptığı açıklamada, Çin ve ABD'nin barış, güvenlik ve istikrarı sağlamak için birlikte çalışmaya mecbur olduğunu söyleyerek, iki ülke arasında gelişen ilişkilere dikkat çekmiştir.⁹⁵ Ayrıca bu seyahat Batı'daki olumsuz Çin algısının da kırılmasını sağlamıştır.

Deng'in ABD ziyaretinden yaklaşık üç yıl sonra, 1982 yılında, ABD Başkanı Richard Reagen Çin'e bir seyahat gerçekleştirmiş ve bu gezi sonucunda imzalanan bir dizi anlaşmayla iki ülke arasındaki ilişkiler daha da derinleşmiştir.⁹⁶ Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin derinliğinin daha iyi anlaşılabilmesi için ABD hükümetinin 1983 yılında Çin'in Amerikan silahları satın alabilmesine dair aldığı karar iyi bir örnek teşkil etmektedir.⁹⁷

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaliyle Soğuk Savaş'ın en gerilimli safhalarından birine denk gelen bu dönemde ABD öncülüğündeki Batı dünyası Çin'i "iyi komünist" olarak görmüş; Çin Batı için bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Diğer taraftan Çin ve Sovyetler Birliği arasında Mao döneminden beri süregelen soğukluk

⁹³ Erin Monroe, "U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective", U.S.-China Policy Foundation, 2013, s. 8.

⁹⁴ Mitsuru Kitano, "China's Foreign Strategy", *Asia-Pacific Review*, C. 18, S. 2 (2011), ss. 41-42.

⁹⁵ Jonathan Steele, "America puts the flag out for Deng", *The Guardian*, (31.01.1979).

⁹⁶ Andrew Glass, "President Reagan Visits China, April 26, 1984", *Politico*, (26.04.2016).

⁹⁷ Oliver Brauner, Mark Bromley, Mathieu Duchatel, "Western Arms Export to China", Stockholm International Peace Research Institute, 2015, s. 3.

Deng döneminde de devam etmiştir.⁹⁸ Bu dönemde Çin, Sovyetler'i coğrafi yakınlığının da etkisiyle bir tehdit olarak algılamıştır. Nihayetinde Çin'in Batı'yla iyi ilişkiler kurmasının en önemli sebeplerinden biri de Sovyetler Birliği'yle yaşadığı bu sorunlar olmuştur.

Çin ekonomik kalkınmaya ve dünya ile entegrasyona önem verdiği bu dönemde resmi olarak “barış içinde birarada yaşama” (peaceful coexistence) doktrinini benimsemiştir. Bu doktrine göre, Çin ne kendi iç işlerine müdahale edilmesine izin verecektir ne de başka ülkelerin iç işlerine müdahale edecektir. Yine doktrine göre Çin uluslararası arenada da ülkenin iç gelişimini destekleyecek huzurlu bir ortamın oluşturulmasını ve sürdürülmesini destekleyecektir.⁹⁹ Aynı gerekçelerden 1980 yılında Çin, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund, IMF) ve Dünya Bankası'na üye olmuştur. Deng dönemine bakıldığında, Çin'in 1979 yılında Vietnam'a karşı açtığı savaş haricinde, genel olarak barışçıl biraradalık doktrinine uygun bir dış politika çizgisi izlediği söylenebilir.

Uluslararası konjonktürün de etkisiyle Batı ile iyi ilişkiler içine girerek ülkeyi yabancı yatırıma açması, Çin'in hızlı bir kalkınma yaşamasını sağlamıştır. Bu dönemde ekonomi alanında meydana gelen bu hızlı gelişmeler neticesinde milyonlarca Çinli yoksulluk sınırını aşmıştır. Ayrıca, Çin Batı'dan teknolojik yardım da alarak büyük güç olma yolunda büyük adımlar atmıştır.

Öte yandan 1989 yılındaki Tiananmen olayları bu dönemde büyük bir kırılma yaşanmasına neden olmuştur. Olaylar sonrası Çin yönetimi toplumsal hareketlere karşı daha sıkı önlemler almaya yönelerek içe kapanmaya başlamıştır. Batı'nın ise gösterilerin kanlı bir şekilde bastırılmasına tepkisi sert olmuş ve Çin ambargoya tabii tutulmuştur. Ancak 1992 yılında Deng'in ülkenin sanayi bölgelerine yaptığı ziyaretler sırasında reformlara ve dünyaya entegrasyon politikalarına devam edileceğine yönelik mesajları ile yeni bir yumuşama dönemine girilmiştir.¹⁰⁰

⁹⁸ Mitter Rana, *Modern China: A Short Introduction*, s. 65.

⁹⁹ Ceren Ergenç, “Çin'in Yükselişi”, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, ed. Ali Balcı, Şaban Kardeş, İstanbul: Küre Yayınları, 2017, s. 439.

¹⁰⁰ Mitter Rana, *Modern China: A Short Introduction*, s. 69.

2.1.5 Jiang Zemin Dönemi

Deng Xiaoping 1989’da Tiananmen olayları sonrası arka plana çekilerek ülkenin liderliğini Jiang Zemin’e bıraktı. Ancak Deng her ne kadar koltuğundan ayrılmış olsa da yönetimdeki ağırlığı 1997’deki ölümüne kadar devam etti. Jiang liderliğindeki yeni yönetim, Deng dönemi politikalarına büyük oranda devam etti. Bu dönemde Çin için en büyük gündem yine ekonomik kalkınma oldu. Dış politikadaysa Çin itidalli bir şekilde daha etkin rol almaya yönelirken “barışçıl biraradalık” doktrinine sadık kalmaya devam etti.¹⁰¹

1990’lı yıllar boyunca Çin hızlı bir şekilde büyümeye devam etti. 1990’da 460 milyar Dolar olan gayri safi milli hâsıla 2000 yılına gelindiğinde 1 trilyon 200 milyar Dolar seviyesine ulaştı.¹⁰² Ancak bu büyüme rakamları tabana eşit şekilde yansımada. Bu dönemde bilimsel ve teknolojik gelişime büyük önem verilerek yatırımlar yapıldı. Çin dünya markalarının üretim üssü olmaya devam ederken yerli teknolojilerini de geliştirmeye başladı. Kapitalist ekonomiye hızlı bir şekilde entegrasyon sağlandığı bu dönemde kamu iştiraki olan fabrikalar verimsiz oldukları gerekçesiyle kapatıldı. Bu tesislerde çalışan binlerce insanın işini kaybetmesiyle işsizlik oranı hızlı bir şekilde yükseldi. 1980’li yıllarda ciddi bir sorun olarak ortaya çıkan yolsuzluk ise alınan önlemlere rağmen daha da büyüyen önemli bir problem olarak kalmaya devam etti.

1990’ların ilk yıllarında Tiananmen olayları sonrası Batı tarafında izolasyona tabi tutulan ve insan hakları ihlalleri dolayısıyla sürekli eleştirilen Çin, bu süreçte dış politika konusunda yakın çevresine yöneldi. Çin yönetimi aktif bir dış politika izleyerek komşularıyla diplomatik ilişkilerini normalleştirdi ve sınır anlaşmazlıklarını çözmeye yönelik adımlar attı.¹⁰³ Çin’in ABD ile olan ilişkileriye 1993 sonrası tekrar yumuşamaya başladı. Bunda Çin’in dünyaya entegrasyona devam edeceğine dair güçlü mesajlar vermesinin etkisi büyük oldu. Öte yandan bu dönemde Çin, büyüyen ekonomisi, bölgesinde gelişen ve aktifleşen bir güç olması

¹⁰¹ Ergenç, “Çin’in Yükselişi”, ss. 439-40.

¹⁰² “China / The World Bank Data”, *The World Bank Data*, (22.04.2019), <https://data.worldbank.org/country/china>.

¹⁰³ Kitano, “China’s Foreign Strategy”, s. 42.

sebebiyle ABD için işbirliği yapılması kaçınılmaz bir aktör olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴ 1997’de de Çin Hong Kong’un yönetimini İngiltere’den devralmış; şehrin demokratik sistemine ve yaşam tarzına karışmayacağını garantisini vermiştir.¹⁰⁵

Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla birlikte Çin ve Rusya arasındaki ilişkilerde de bir düzelmeye görülmüştür. Çin yeni komşuları haline gelen Orta Asya’daki eski Sovyet cumhuriyetleriyle de bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından diplomatik ilişkiler kurmuştur. 1996 yılında Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında ‘Şangay Beşlisi’ kurularak ilişkilerin daha da geliştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır.¹⁰⁶ Çin 1990’lı yılların ikinci yarısında Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (Association of Southeast Asian Nations, ASEAN) ülkeleriyle de aktif ilişkiler yürütmüştür. 1997’de yaşanan Asya Mali Krizinde de yine aktif bir rol üstlenerek, bölgesinde büyük bir güç olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Bunların ötesinde 2001 yılında Çin, Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olarak, batı merkezli dünya sistemine entegrasyon sürecine devam etmiştir.¹⁰⁷

Tiananmen olayları sonrasında yönetimin eğitim müfredatında milliyetçiliğe ağırlık vermesi ve büyüyen ekonomiyle birlikte toplumda gelişen özgüven, Çin’de milliyetçi akımın güçlenmesine yol açmıştır. Tarihsel sorunların etkisiyle Çin’deki bu milliyetçi akım Çin toplumunda güçlü bir Japon karşıtlığı doğurmuştur. Çin’in Batı’yla ilişkilerini rayına oturtması ve büyüyen ekonomisinde Japon etkisinin azalmasıyla birlikte Japon-Çin ilişkilerinde soğuma başlamıştır.¹⁰⁸ Artan milliyetçilik bilhassa Çin’in Japonya’yla ilişkilerini etkilerken, Çin toplumunda ABD’ye karşı bir şüphecilik de doğurmuştur. 1999’da Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı’nın (North Atlantic Treaty Organisation, NATO) Kosova Savaşı’nda Sırbistan’a yönelik harekâtında Belgrad’daki Çin Büyükelçiliği’nin bombalanması ve Çin hava sahasında Amerikan casus uçağının yakalanması, ABD’ye yönelik şüpheciliğin artmasında etkili olmuştur. Bu süreçte Çin’deki muhafazakâr çevrelerde ABD’nin

¹⁰⁴ Raja Kaiser Ahmad, Sheharyar Khan, Muhammed Shoaib, “The Changing Dynamics of the Foreign Policy of China in Contemporary Time”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, C. 45 (2014), s. 27.

¹⁰⁵ Asuman Suner, “Hong Kong: Sömürgecilik Tarihinde Bir Sayfa Kapanırken”, *Birikim*, (1997).

¹⁰⁶ Ahmad, Khan, Shoaib, “The Changing Dynamics of the Foreign Policy of China in Contemporary Time”, s. 28.

¹⁰⁷ Ahmad, Khan, Shoaib, “The Changing Dynamics of the Foreign Policy of China in Contemporary Time”, s. 28.

¹⁰⁸ Kitano, “China’s Foreign Strategy”, s. 43.

Çin'in gelişimini baltalamaya çalıştığına dair düşünceler yayılmıştır. Bu gelişmeler her ne kadar Çin-ABD ilişkilerinde ciddi ve kalıcı kırılmalara sebep olmamışsa da Çin'in kabuğunu kırarak uluslararası alanda hak ettiği yeri alması gerektiğine dair düşüncelerin yükselmesine yol açmıştır.¹⁰⁹

2.1.6 Hu Jintao Dönemi

2002 yılında Çin'de ülke yönetimi devrimin dördüncü kuşağına geçmiş, lider Jiang Zemin koltuğunu Hu Jintao'ya devretmiştir. Koltuk değişimi ülke yönetiminde sert bir kırılmaya neden olmamış; Çin Deng döneminden beri takip ettiği çizgisini korumuştur. Bununla birlikte ülkenin büyümesine paralel olarak 'barışçıl büyüme' doktrini 'barışçıl yükselme' doktrinine evrilmiştir.¹¹⁰

Hu Jintao'nun 10 yıllık yönetimi boyunca Çin'in gayri safi milli hasılası 1 trilyon 470 milyar Dolardan 9 trilyon 670 milyar Dolar seviyelerine kadar çıkmıştır. Böylece Çin hızlı büyümesiyle Fransa, İngiltere, Almanya ve Japonya gibi devleri geçerek ABD'nin ardından dünyanın ikinci ekonomik süper gücü olmuştur.¹¹¹ Hu döneminde, Deng ve Jiang yönetimlerinin ekonomi politikaları devam ettirilirken, gelişen refahın tabana da yayılması ve az gelişmiş bölgelerin ekonomik sisteme entegrasyonunun sağlanmasına yönelik çabalar artırılmıştır. Yolsuzluğun önlenmesine yönelik politikalarda büyük neticeler elde edilememiş; bu sorun ülkenin önde gelen gündemlerinden birisi olmaya devam etmiştir.

Çin'in hızlı bir şekilde gelişerek, büyük bir güç olarak ortaya çıkması uluslararası arenada Çin'e yönelik bir şüpheciliğin doğmasına yol açmıştır. Çin bir yandan bu olumsuz algıyı barışçıl büyüme ve uyumlu dünya doktrinleriyle yıkmaya çalışırken diğer yandan da ekonominin yanında uluslararası siyaset alanında daha görünür bir politika yürütmeye başlamıştır.¹¹² Tüm bunlara ilaveten Çin'in dünyaya açılma stratejisi çerçevesinde birçok ülkede, Çin dil ve kültürünü tanıtan, Konfüçyüs Enstitüleri açılmıştır. Ülke aynı dönemde 2009 Pekin Olimpiyatları ve 2009 Shanghai

¹⁰⁹ Ergenç, "Çin'in Yükselişi", s. 440.

¹¹⁰ Ergenç, "Çin'in Yükselişi", s. 440.

¹¹¹ "China / The World Bank Data".

¹¹² Ahmad, Khan, Shoaib, "The Changing Dynamics of the Foreign Policy of China in Contemporary Time", s. 31.

Expo gibi birçok uluslararası organizasyonlara da ev sahipliği yapmıştır. Atılan bu adımlar dünya genelindeki Çin algısına olumlu katkıda bulunmuş, Çin'in yumuşak gücünü artırmıştır.¹¹³

Bu dönemde Çin, dış politikada açılım stratejisi çerçevesinde, Afrika ve Latin Amerika'ya da açılmış ve bu bölgelerle ekonomik bağlarını güçlendirmeye yönelik adımlar atmıştır. Öte yandan Çin bu bölgelerde medya faaliyetleri ve öğrenci değişim programları gibi yumuşak gücünü daha fazla artırmaya yönelik pek çok girişimde bulunmuştur.¹¹⁴ Çin'in Afrika ve Latin Amerika'nın Batı sömürgeciliğine maruz kalması üzerinden bir dil geliştirmesi de bu bölgelerde nüfuzunu artırmaya yönelik yaptığı hamlelerden birisi olmuştur. Çin bu bağlamda, kendisinin de sömürgeciliğe maruz kaldığını öne çıkararak, bu bölgeye gelişinin Batı tarzı sömürgecilikten ziyade, işbirliği odaklı olduğunu iddia etmektedir.¹¹⁵

Çin 2000'li yıllarda bölgesindeki ülkelerle siyasi ve ekonomik ilişkilerini ilerletmeye devam etmiştir. Şangay Beşlisi, Özbekistan'ın da üyeliğiyle birlikte adını Şangay İşbirliği Örgütü olarak değiştirmiş ve bölge ülkeleri arasında güçlü bir işbirliği platformu olmuştur.¹¹⁶ 2003 yılında ASEAN ülkeleri ile Japonya, Güney Kore ve Çin arasındaki iş birliğini artırmak için ASEAN+3 görüşmeleri başlatılmış; Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Çin bu anlaşmadan sonra ASEAN üyeleriyle işbirliğini daha da derinleştirmiş; bu anlaşmadan Japonya ve Güney Kore'ye nazaran daha fazla faydalanmıştır.¹¹⁷

1999 büyükelçilik bombalaması ve casus uçak krizinin ardından, 2000'de ABD'de iş başına gelen Bush yönetiminin Çin'i stratejik rakip olarak tanımlamasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiştir. Ancak 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından ABD'nin dikkatini Ortadoğu'ya yöneltmesi ve teröre karşı mücadelesinde Çin'i de yanında görmek istemesi, Washington yönetiminin Pekin'e karşı tutumunun yumuşamasına neden olmuştur. Nitekim açılım sürecini devam ettiren ve ekonomik

¹¹³ Ergenç, "Çin'in Yükselişi", s. 440.

¹¹⁴ Sheng Ding, "Analyzing Rising Power from the Perspective of Soft Power: A New Look at China's Rise to the Status Quo Power", *Journal of Contemporary China*, C. 19, S. 64 (2010), s. 268.

¹¹⁵ Ding, "Analyzing Rising Power from the Perspective of Soft Power: A New Look at China's Rise to the Status Quo Power", s. 269.

¹¹⁶ Ahmad, Khan, Shoaib, "The Changing Dynamics of the Foreign Policy of China in Contemporary Time", s. 28.

¹¹⁷ Ahmad, Khan, Shoaib, "The Changing Dynamics of the Foreign Policy of China in Contemporary Time", s. 31.

büyümeye odaklanan Çin için de ABD ile ilişkileri iyi tutmak önem arz etmiştir. Bu bağlamda 2005’de Çin-ABD Stratejik Diyalogu başlatılmış ve bu 2009’da Çin-ABD Stratejik ve Ekonomik Diyalogu’na evrilmiştir.¹¹⁸

Görülmektedir ki 2000’li yıllarda Çin, kendi kabuğunu kırarak, daha proaktif bir dış politika çizgisi izlemeye başlamıştır. Ancak bu noktada da dengeli davranan Çin, barışçıl yükselme ve uyumlu dünya doktrinlerine uygun olarak, Batı merkezli dünya düzenine doğrudan entegre olmamıştır.¹¹⁹

2.1.7 Xi Jinping Dönemi

2012 yılında Hu Jintao’nun görev süresinin dolmasının ardından Çin’de yönetim devrimin beşinci kuşağına geçti ve Xi Jinping ülkenin yeni lideri oldu. 2019 itibariyle halen iktidarda olan Xi ülke yönetiminde oldukça baskın bir rol izledi. Görevinin ilk 5 yıllık döneminde gerek devlet gerekse Komünist Parti üzerindeki etkisini artıran Xi; Mao ve Deng’in ardından devrim sonrası üçüncü büyük lider konumuna yükseldi. Xi yine bu dönemde attığı adımlarla, Jiang Zemin ve Hu Jintao dönemlerinde uygulanan, liderin 10 yıl görev yapmasına dair teamülleri değiştirerek, 2022 sonrasında da yönetimde kalabilmesine olanak sağladı.¹²⁰

Xi Jinping’in 14 temel prensip halinde öne sürdüğü yeni doktrin de Çin anayasasına eklenerek Çin’in gelecekte izleyeceği yol haritası oldu. Yeni çağda Çin karakterinde bir sosyalizm olarak ortaya çıkan doktrinin temel maddeleri ise şöyle özetlenebilir: “Komünist Parti liderliğinin ülke işleyişinde mutlak söz sahibi olması, sosyalist öğretinin korunması, iktidar birimlerinin kanunlara uyması, reform sürecinin devamı, insan odaklı yönetim, yaşam standartlarının yükselmesi, insanlık için ortak gelecek.”¹²¹

Bu 14 temel prensip Xi’nin göreve başladığı dönemde ortaya attığı Çin rüyası söyleminin formülize edilmiş halidir. Buna göre Çin artık Batı tarafından aşağılandığı yüzyılı geride bırakmış, içişlerinde tamamen bağımsız, kendine güvenen

¹¹⁸ Ahmad, Khan, Shoab, “The Changing Dynamics of the Foreign Policy of China in Contemporary Time”, s. 31.

¹¹⁹ Ergenç, “Çin’in Yükselişi”, s. 441.

¹²⁰ Krishnadev Calamur, “China’s Xi Jinping Era”, *The Atlantic*, (26.10.2017).

¹²¹ “His own words: The 14 principles of ‘Xi Jinping Thought’”, *BBC Monitoring*, (22.04.2019), <https://monitoring.bbc.co.uk/product/c1dmwn4r>.

ekonomik bir süper güçtür. Bu bağlamda artık Çin uluslararası alanda daha aktif rol almaya yönelmiştir.¹²²

Yeni dönemde Çin yönetimi için Komünist Parti'nin toplum nezdindeki meşruiyetini güçlendirmeye yönelik hamleler önemli bir yer teşkil etmiştir. Bunun arkasında ise hızlı büyümenin ve dünyaya açılmanın ikinci bir Tianenmen Meydanı olaylarına yol açabileceği endişesi yatmaktadır. Bu noktada Xi'nin devrim lideri Mao'dan hatta Konfüçyüs'ten gelen bir geleneğin halkası olduğuna dair bir öğreti üretilmiş, Konfüçyüs felsefesinin istikrara, düzene ve itaate verdiği önem ön plana çıkarılmıştır. Böylece lider Xi tarihsel bir görev üstlenirken, Çin toplumuna düşen de bu lideri kayıtsız şartsız desteklemek olmuştur.¹²³

Çin'in dünyaya açılımı Xi döneminde başlatılan ve bu çalışmanın da ana konusunu oluşturan Kuşak-Yol Projesi'yle farklı bir boyut kazanmıştır. Çin'in hem yakın çevresindeki Asya ülkeleriyle hem de Afrika ve Avrupa ülkeleriyle olan ilişkileri artık büyük oranda Kuşak-Yol Projesi'ne bağlı olarak ilerlemektedir. Çin bu projeye, Asya, Afrika ve Avrupa'daki birçok ülkenin altyapı güçlendirme faaliyetlerine destek vererek, bu bölgelerin uluslararası ticarete entegre olmalarına katkı sağlamayı amaçladığını iddia etmektedir. Böylece hem söz konusu bölgeler kalkınacak hem de uluslararası entegrasyon artacaktır. Bu projeler, Çin hükümeti ve ona bağlı kamu iştirakleri tarafından uzun vadeli kredilerle dış yardım kapsamında finanse edilmektedir. Kuşak-Yol Projesi ilerleyen sayfalarda kapsamlı bir şekilde tekrar ele alınacaktır.

Çin'in proaktif bir dış politika yürütmeye başlaması ve dünya devlerini geride bırakarak dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumuna yükselmesi, ABD ve Çin ilişkilerini farklı bir boyuta taşımış; 2010'lı yıllarda iki ülke arasındaki rekabet iyice günyüzüne çıkmaya başlamıştır. ABD dış politikasında, ağırlığın Avrupa ve Ortadoğu'dan ziyade Pasifik'e verilmesi ve Çin'in çevrelenmesi gerektiğine yönelik görüşler yükselmeye başlamıştır. Bu çerçevede ABD; Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Vietnam gibi müttefikleri ile ilişkilerini daha da güçlendirmiş ve bölgedeki askeri varlığını artırmıştır. Çin ise bölgesel ve küresel çaptaki

¹²² Ergenç, "Çin'in Yükselişi", s. 441.

¹²³ Chris Buckley, "Xi Jinping Thought Explained: A New Ideology for a New Era", *The New York Times*, (26.02.2018).

politikalarını artırarak, Kuşak-Yol gibi iddialı projelerini genişletecek adımlar atmıştır.¹²⁴

Bölgede krize dönüşme riski büyük olan sorunlardan en önemlisi, Güney ve Doğu Çin denizlerine komşu ülkelerin, ekonomik münhasır bölge sınırları arasındaki anlaşmazlıklardır. Çin bu denizlerdeki çok geniş bir alanı kendi ekonomik münhasır bölgesi ilan etmekte ve bu bölgedeki kayalıkları adaya çevirerek buralara askeri üsler kurmaktadır. ABD ise bu bölge üzerinde hak iddia eden Japonya ve Vietnam gibi diğer ülkelere destek vererek, Çin'i saldırganlıkla suçlamaktadır. Zaman zaman askeri deniz ve hava araçlarının iddia edilen sınırları geçmesiyle iki ülke arasında gerginlikler yaşanmakta, taraflar birbirini test etmeye devam etmektedir.¹²⁵

Çin ve ABD ilişkilerindeki sorunlardan birisi de ticaret savaşlarıdır. Donald Trump'ın başkan seçilmesiyle birlikte iki ülke arasındaki ticaret dengesinin ABD aleyhine olması Washington tarafından bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede ABD'nin, Çin'den gelen çelik ve alüminyuma yüksek gümrük vergileri uygulaması ve buna karşılık Çin'in de ABD mallarına yönelik gümrük vergisini artırması, iki ülke arasındaki ticari ve siyasi ilişkileri germiştir. ABD ayrıca Çin'i siber casusluk ve fikri mülkiyet hırsızlığıyla suçlamıştır. Sonuç olarak iki ülke arasındaki anlaşmazlıklar devam etse de her iki taraf da tansiyonu düşürmeye yönelik adımlar atmış; anlaşma sağlanması için görüşmeler başlatmıştır.¹²⁶

2.2 Kuşak-Yol Projesi

2.2.1 Kuşak-Yol Öncesi Çin Dış Yardımları

1949 yılındaki Komünist Devrim'in ardından Çin, Sovyetler Birliği'nin kendisine sağladığı dış yardımlarla hem bir dış yardım alıcı hem de farklı ülkelere sağladığı dış yardımlarla bir donör ülke olmuştur. Bu 70 yıllık süreçte Çin ekonomik kalkınmasında kat ettiği mesafe ile ülkesine giren dış yardımı azaltmış ancak birçok ülkeye farklı yollarla dış yardım sağlamaya devam etmiştir.

¹²⁴ Rong Chen, "A Critical Analysis of the U.S. 'Pivot' toward the Asia-Pacific: How Realistic is Neo-realism?", *Connections*, C. 12, S. 3 (2013).

¹²⁵ Ronald O'Rourke, "China's Actions in South and East China Seas: Implications for U.S. Interests", Congressional Research Service, 2019.

¹²⁶ Michaela Havrenkova, "The United States – China Trade War", Institute for Politics and Society, 2019.

Çin ilk dış yardımını 1953 yılında Kore Savaşı'nın ardından Kuzey Kore'nin yeniden inşası için başlatmıştır. Çin daha sonra Vietnam gibi bağımsızlığını yeni kazanmış sosyalist devletlere dış yardım sağlamaya devam etmiştir.¹²⁷ Afrika ve Asya ülkeleri arasında düzenlenen 1955 Bandung Konferansı sonrası Çin, Afrika devletlerine yönelik de dış yardımlar yapmıştır.¹²⁸ Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin gerilmesiyle tek müttefikini kaybeden Çin, 1960'lı yıllarda uluslararası arenada izolasyona tabi tutulmuştur. Çin, bu durumu aşmak için elindeki kısıtlı imkanlara rağmen Afrika'da dış yardım sağladığı ülkelerin sayısını artırarak bu izolasyonu kırmaya çalışmıştır. Nitekim Çin, izolasyonu kırmaya yönelik izlediği bu politika ile, BM Genel Kurulu'nda Çin Halk Cumhuriyeti'nin kabulüne yönelik yapılan oylamada olumlu bir sonuç elde etmiştir.¹²⁹

Çin'in bu dönemdeki dış yardım stratejisi büyük oranda Sovyetler Birliği'nden aldığı dış yardımların etkisiyle gelişmiştir. Buna bağlı olarak Çin dış yardımları iki temel prensip üzerine kurulmuştur. Bunlardan birincisi, dış yardımın herhangi bir siyasi şarta bağlı olmaması; ikincisi ise yardım alan ülkenin bağımsız bir ekonomik kalkınma kapasitesi oluşturmasına katkı sağlamasıdır.¹³⁰ Bu bağlamda Çin'in bağımsızlığını yakın zamanda kazanmış sömürge devletlerine yönelik dış yardımları göz önüne alındığında, Pekin yönetiminin bu ülkelerin kendi kendine yetinmesine katkıda bulunarak, üzerlerindeki Batı etkisini kırmayı amaçladığı söylenebilir.

1978'de başa gelen Deng yönetimiyle reform ve dışa açılış sürecini başlatan Çin, bu dönem Japonya ve Batı'dan büyük miktarda dış yardım sağlayarak tekrar dış yardım alan ülke olmuştur. Öte yandan kendi iç kalkınmasına odaklanmış Pekin yönetimi, dış yardım sağlama miktarını hem azaltmış hem de stratejisini değiştirmiştir.¹³¹ Bu süreç içerisinde Çin dış yardımları, Pekin'in üçüncü dünya

¹²⁷ Takaaki Kobayashi, "Evolution of China's Aid Policy", Working Paper, Japan Bank for International Cooperation, 2008, s. 3.

¹²⁸ Lauren Johnston, Marina Rudyak, "China's 'Innovative and Pragmatic' Foreign Aid: Shaped by and Now Shaping Globalisation", *China's New Sources of Economic Growth*, ed. Ligang Song vd., Acton: Australian National University Press, 2016, s. 434.

¹²⁹ Kobayashi, "Evolution of China's Aid Policy", s. 4.

¹³⁰ Johnston, Rudyak, "China's 'Innovative and Pragmatic' Foreign Aid: Shaped by and Now Shaping Globalisation", s. 434.

¹³¹ Johnston, Rudyak, "China's 'Innovative and Pragmatic' Foreign Aid: Shaped by and Now Shaping Globalisation", s. 436.

ülkelerinin lideri olma iddiasına paralel olarak Afrika ve Pasifik ülkelerine odaklanmıştır.¹³² Çin dış yardım stratejisini “kazan-kazan” ilkesi üzerine kurmuş, ülke kendisine de çıkar ve fayda getirecek noktalarda dış yardım sağlamıştır.¹³³

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte Çin dış yardımlarının ekonomik boyutu, politik boyutunu geçmiştir. Bu yıllardan itibaren Çin dış yardım stratejisinde Japon modelini örnek almıştır. 1980’li yıllar boyunca Japon dış yardımları Çin’in ekonomik kalkınmasına yardımcı olurken aynı zamanda Çin, Japon sanayisi için de büyük bir pazar olmuştur. Böylece Japon dış yardımları, kendi sanayilerinin dışa açılarak küreselleşmesine de katkı sağlamıştır.¹³⁴

Çin bu stratejiye paralel olarak 1990’lı ve 2000’li yıllarda dış yardımlarında, yurtdışındaki ekonomik aktivitelerini güçlendirmeyi ve Çin şirketlerinin dünyaya açılımına katkıda bulunmayı amaçlamıştır.¹³⁵ Bu bağlamda Çin İhraç-İthal Bankası (Export-Import Bank of China, Çin Exim Bank) kurulmuştur. Çin Exim Bank vasıtasıyla dış yardım alıcı ülkelere Çin hükümetinin sübvans ettiği imtiyazlı krediler sağlanmıştır. Bu kredilerle de iki ülke şirketleri arasında kurulan ortak teşebbüslerin öncülük ettiği projeler finanse edilmiştir.¹³⁶

DAC üyeleri başta olmak üzere Batılı ülkeler ve kurumlar ise Çin dış yardımlarını şeffaf olmamakla eleştirmektedir. Batı ülkeleri dış yardım konusunda yardım alan ülke yönetiminden insan haklarına saygı ve şeffaf yönetim anlayışı gibi kriterler beklerken; Çin bunların ülkelerin iç işlerine müdahale anlamı taşıdığını savunarak, bu tür şartlı yardımlara mesafeli durmaktadır. Batılı ülkeler Çin’in dış yardımda bulunduğu ülkelere yönelik herhangi bir şart arayışına girmemesine tepki göstermektedir. Çin’in şartsız yardımlarının otoriter yönetimleri güçlendirdiğini ve

¹³² Kobayashi, “Evolution of China’s Aid Policy”, s. 6.

¹³³ Johnston, Rudyak, “China’s ‘Innovative and Pragmatic’ Foreign Aid: Shaped by and Now Shaping Globalisation”, s. 436.

¹³⁴ Johnston, Rudyak, “China’s ‘Innovative and Pragmatic’ Foreign Aid: Shaped by and Now Shaping Globalisation”, ss. 438-39.

¹³⁵ Kobayashi, “Evolution of China’s Aid Policy”, s. 7.

¹³⁶ Johnston, Rudyak, “China’s ‘Innovative and Pragmatic’ Foreign Aid: Shaped by and Now Shaping Globalisation”, s. 438.

bu ülkelerdeki insan hakları ve adalet gibi konulardaki ilerlemelere ket vurduğunu savunmaktadır.¹³⁷

2.2.2 Kuşak-Yol'un Genel Muhteviyatı

Kuşak-Yol Projesi ilk olarak Eylül 2013'de Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Xi Jinping tarafından Kazakistan'da yaptığı bir konuşma ile ilan edilmiştir. Bu tarihten itibaren proje Çin dış politikasının ve ekonomisinin en önemli yapı taşı olmaya başlamıştır. Kuşak-Yol, Çin yönetimi tarafından finanse edilen uzun vadeli bir altyapı geliştirme, üretim ve ekonomik entegrasyon projesidir. Proje 65'ten fazla ülkeyi, dünya nüfusunun üçte ikisinden fazlasını ve dünya gayri safi milli hasılasının yaklaşık %42'sini kapsamaktadır.¹³⁸

Projenin ilk ana ayağı Çin'in Batı bölgelerini karayoluyla Orta Asya ve Avrupa'ya bağlamayı amaçlamaktadır. İkinci ana ayak ise Çin limanlarını ve Güneydoğu Asya'yı, Güney Asya'ya ardından da Doğu Afrika ve Avrupa'ya bağlayacak bir deniz yolu oluşturmaktır.¹³⁹ Projenin bir diğer önemli noktası da yine Çin'in iç bölgelerini iki ekonomik koridorla Hint Okyanusu ile buluşturmaktır. Bu koridorların birincisi Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru; ikincisi ise Bangladeş, Çin, Hindistan, Myanmar Ekonomik Koridoru'dur.¹⁴⁰ Proje ana hatlarıyla Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarını kapsasa da Latin Amerika ve Okyanusya bölgelerinde de pek çok girişim Kuşak-Yol Projesi kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁴¹

Kuşak-Yol projesi Çin Lideri Xi Jinping tarafından aşağıda sıralanan beş maddeli bir plan olarak ortaya konmuştur¹⁴²:

¹³⁷ Deborah Bräutigam, "Aid 'With Chinese Characteristics': Chinese Foreign Aid and Development Finance Meet the OECD-DAC Aid Regime: Aid 'with Chinese Characteristics'", *Journal of International Development*, C. 23, S. 5 (2011), s. 761.

¹³⁸ Bülent Güner, "OBOR Girişiminin Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 37 (2018), ss. 112-13.

¹³⁹ Osman Tekir, Nesrin Demir, "Çin'in Yeni İpek Yolu Girişimi ve Küresel Ekonomik ve Siyasal Sistemi Dengeleyebilme Olasılığı", *Yönetim ve Ekonomi*, C. 26, S. 1 (2019), ss. 266-67.

¹⁴⁰ Mohd Aminul Karim, Faria Islam, "Bangladesh-China-India-Myanmar (BCIM) Economic Corridor: Challenges and Prospects", *The Korean Journal of Defense Analysis*, C. 30, S. 2 (2018).

¹⁴¹ Tekir, Demir, "Çin'in Yeni İpek Yolu Girişimi ve Küresel Ekonomik ve Siyasal Sistemi Dengeleyebilme Olasılığı", s. 266.

¹⁴² Michael Baltensperger, Uri Dadush, "The Belt and Road turns five", Bruegel, 2019, s. 3.

- 1- Ortak kalkınma projeleri oluşturmaya ve bölgesel entegrasyonu sağlamaya yönelik ortak stratejiler üretmek,
- 2- Yol bağlantılarını ve ulaşım altyapısını geliştirerek bir ekonomi kuşağı oluşturmak,
- 3- Ticaret ve yatırım önündeki bariyerleri azaltmak,
- 4- Ortak para politikaları oluşturmak, yerel para birimlerini kullanmak,
- 5- Ortak bilgiyi artırmak için insan etkileşimini ve dolaşımını artırmak.

Kuşak-Yol Projesi ABD ve AB'nin de daha önce uyguladığı "ekonomik diplomasi" projeleriyle birçok yönden örtüşmektedir. Ancak Kuşak-Yol'u Çin'e has kılan boyutu projenin geneli itibariyle, ikinci madde olan, altyapıya yoğunlaşmasıdır. Proje bugün gelinen noktada büyük mega altyapı projeleri üzerinden yürümektedir.¹⁴³ Altyapı projeleri; demiryolu, karayolu, liman, havalimanı, enerji hattı gibi ticareti kolaylaştıracak; yapıldığı lokasyonu bölgeye ve dünyaya entegre edecek planlardan oluşmaktadır. Kuşak-Yol kapsamındaki altyapı projelerinden verilecek birkaç örnek projenin boyutlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Kuşak-Yol çerçevesinde Çin, Pakistan'da karayolları, demiryolları ve liman inşa edecektir. Bu projeler Pakistan'ın kuzey ve güneyini birleştirirken büyük liman projesiyle de ülkenin dünyaya açılımını kolaylaştıracaktır.¹⁴⁴ Projenin Brezilya ayağı ülkenin enerji altyapısını güçlendirmeye yönelmiştir. Bu bağlamda Brezilya'da iki ultra yüksek voltaj elektrik hattı projesi Kuşak-Yol çerçevesinde inşa edilmektedir. Yine iki ülke arasındaki tarım entegrasyonunu güçlendirerek ticareti artırmak için Brezilya'nın tarım altyapısı Çin hükümeti tarafından desteklenmektedir.¹⁴⁵

Kuşak-Yol kapsamında yürütülen altyapı projeleri, Çin tarafından, projenin yürütüldüğü ülkeye sağlanan uzun vadeli kredilerle finanse edilmektedir. Çin bu projelerin finansmanlığını ise Çin Exim Bank, Çin Kalkınma Bankası (China Development Bank), Çin Bankası (Bank of China), Çin Sanayi ve Ticaret Bankası

¹⁴³ Baltensperger, Dadush, "The Belt and Road turns five", ss. 3-4.

¹⁴⁴ Kerem Gökten, "China-Pakistan Economic Corridor and New South Asia Geopolitics", *Fiscaoeconomia*, C. 3, S. 1 (2019).

¹⁴⁵ Janaina Camara da Silveira, "Belt and Road Initiative Embraces Brazil", *China Daily*, 08.09.2018, <https://www.chinadaily.com.cn/a/201808/09/WS5b6b98e8a310add14f384c51.html>.

(Industrial and Commercial Bank of China) ve Çin İnşaat Bankası (China Construction Bank) gibi kamu bankaları aracılığıyla sağlamaktadır.^{146,147}

Çin yine bu bağlamda, ABD etkisi altındaki Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlara benzer ve hatta onlara rakip sayılabilecek nitelikte bir uluslararası banka olan Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın da (Asian Infrastructure Investment Bank, AIIB) kurulmasına öncülük etmiştir.¹⁴⁸ AIIB'de Çin'in oy ağırlığı %26 civarı iken geri kalan oylar Batı Avrupa'dan Asya'ya birçok üye ülke arasında dağılmıştır. Kuşak-Yol kapsamındaki projelerin bir kısmının finansmanlığını da bu banka üstlenmektedir.¹⁴⁹

Çin Başkanı Xi Jinping yukarıda bahsedilen bu beş madde ile ülkeler arası etkileşimi artırarak bölgeleri birbirine bağlarken, devletlerin egemenlik haklarına saygı duyulmasını ve iç işlerine karışılmamasını da bir ön şart olarak ortaya koymuştur.¹⁵⁰ Çin projenin ekonomik boyutunu ön plana çıkararak siyasi boyutunun geri planda kalması yönünde çaba göstermektedir. Böylece, Pekin yönetimi uluslararası toplumun projeye yönelik kuşkularını gidermeye çalışmaktadır. Projeyi destekleyenlere göre, Kuşak-Yol, Çin liderinin de vurguladığı gibi, 2008-2009 dünya ekonomik krizinin ardından yavaşlayan dünya ekonomisini tekrar hızlandırmaya yardımcı olacak bir girişimdir. Yine bu görüşe göre, mega altyapı projeleri birçok bölgeyi kalkındırarak dünyaya bağlayacak ve uluslararası ticareti artıracaktır.¹⁵¹ Kimi çevreler ise Kuşak-Yol Projesi'nin ekonomik boyutundan ziyade siyasi boyutuna odaklanmaktadır. Bu bakış açısına göre, Pekin yönetimi Kuşak-Yol ile birlikte Batı merkezli dünya sistemine karşı Çin'i merkeze alan yeni bir sistem inşa etme çabası içindedir. Bu yolda Çin projeye dâhil olan ülkeler üzerinde siyasi etkisini artırmakta ve bu ülkeleri borç batağına sürükleyerek kendi eksenine çekmeye çalışmaktadır.

¹⁴⁶ Peter Cai, "Understanding China's Belt and Road Initiative", Lowy Institute for International Policy, 2017, s. 15.

¹⁴⁷ Baltensperger, Dadush, "The Belt and Road turns five", s. 4.

¹⁴⁸ Altay Atlı, "Çin, Küresel Ekonominin Yeni Egemen Gücü mü?", *Karar*, 16.06.2016, <https://www.karar.com/gorusler/altay-atli-yazdi-cin-kuresel-ekonominin-yeni-egemen-gucu-mu-159543>.

¹⁴⁹ Wade Shepard, "The Real Role Of The AIIB In China's New Silk Road", *Forbes*, 15.07.2017, <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2017/07/15/the-real-role-of-the-aiib-in-chinas-new-silk-road/>.

¹⁵⁰ Baltensperger, Dadush, "The Belt and Road turns five", s. 3.

¹⁵¹ Angang Hu, "The Belt and Road: Revolution of Economic Geography and the Era of Win-Winism", *China's Belt and Road Initiatives: Economic Geography Reformation*, ed. Wei Liu, New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2018.

2.2.3 Kuşak-Yol'un Çin İçin Önemi

Kuşak-Yol Projesi, Çin'in artan gücüne paralel olarak uluslararası arenada da iddialı bir aktör olarak yükselişini göstermektedir. Bu bağlamda Çin, dünyanın dört bir yanındaki ülkelerle ilişkilerini geliştirmekte; geçmiş yıllarda izlediği politikaların aksine, sahnenin önünde yer almaktadır. Bunun da ötesinde Çin; Kuşak-Yol ile birlikte yeni bir çekim alanı oluşturmakta ve kendisini; ilgi duyulan bir güç olarak konumlandırmaktadır. İtalya gibi AB ve NATO üyesi bir ülkenin yakın zamanda Kuşak-Yol'a dâhil olmak için Çin ile ortak mutabakat imzalaması, Pekin yönetiminin bu yolda kat ettiği mesafeyi göstermesi bakımından önemlidir.¹⁵²

Projenin bir diğer politik boyutu da ABD'nin Asya Pasifik Açılımı'na karşı bir hamle olarak yorumlanmasıdır. Bu düşünceye göre Çin, ABD'nin bölgedeki artan etkisine ve kendisinin dışarıda bırakıldığı Trans-Pasifik Ortaklığı'na karşı Kuşak-Yol Projesi'ni bir denge aracı olarak kullanabilir. Çin bu bölgede yürüteceği altyapı inşaa projeleriyle hem konumunu güçlendirebilecek hem de kazanacağı yeni müttefiklerle ABD'nin bölgeye açılımını dengeleyebilecektir.¹⁵³

Kuşak-Yol Projesi'nin Çin için en önemli ekonomik boyutlarından birisi de bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesine katkı sağlayacak olmasıdır. Çin'in denizyollarına yakın doğu bölgeleri, içeride kalan batı bölgelerine göre çok daha gelişmiş durumdadır. Kuşak-Yol Projesi Çin'in doğu ve batısını birbirine bağlayarak hem az gelişmiş iç bölgelerin kalkınmasına yardımcı olacak hem de doğu bölgelerini dünyaya açacaktır.¹⁵⁴

Projenin bir diğer ekonomik boyutu da Çin firmalarını dünyaya açmak olacaktır. Çin uzun süredir dünyanın fabrikası olarak anılsa da yüksek katma değer sağlayan alanlarda kendi markalaşmasını henüz sağlayamamıştır. Bu bağlamda Kuşak-Yol Projesi, Çinli firmaların dünyaya açılımı için büyük önem teşkil etmektedir. Çin'in Tayland, Malezya ve Endonezya'da yürüttüğü hızlı tren projeleri

¹⁵² Mitchell Charlotte, "Italy joins China's Belt and Road Initiative", *Al Jazeera*, 23.03.2019, <https://www.aljazeera.com/news/2019/03/italy-joins-china-belt-road-initiative-190321170015949.html>.

¹⁵³ Cai, "Understanding China's Belt and Road Initiative", s. 5.

¹⁵⁴ John Gibson, Chao Li, "The 'Belt and Road Initiative' and comparative regional productivity in China", *Asia & the Pacific Policy Studies*, C. 5, S. 2 (2018), s. 169.

yüksek teknoloji üreten Çin firmalarının Kuşak-Yol kapsamında dünyaya açılımının örneklerinden biridir. Çin tarafından finanse edilen projelerle, Çin firmaları bu ülkelerin yüksek hızlı tren projelerini yürütmüştür. Böylece Çin diplomatik açılımının yanında hem kendi demiryolu sektörünü canlandırmış hem de bu sektörün dışarıya açılmasını sağlamıştır.¹⁵⁵

Kuşak-Yol Projesi kapsamındaki altyapı projeleri farklı ülkelerde inşa edilse de Çin ekonomisine doğrudan katkı yapmayı sürdürmektedir. Altyapı projelerinin hemen hepsini Çinli firmalar ya doğrudan üstlenmekte ya da projelerin uygulandığı ülkelerdeki yerli firmalarla kurdukları ortaklıklar vasıtasıyla gerçekleştirmektedir.¹⁵⁶ Yine bu projelerde Çin firmalarının ürünleri kullanılmakta ve Çinli işçiler çalıştırılmaktadır.¹⁵⁷

2.2.4 Kuşak-Yol'a Yönelik Uluslararası Tepkiler

ABD başta olmak üzere çoğu Batı ülkesi Kuşak-Yol Projesi'ni Çin'in mevcut dünya düzenine karşı revizyonist bir hamlesi olarak görmektedir. Akademide de oldukça yoğun bir şekilde tartışılan bu görüşe göre Çin Kuşak-Yol ile etki alanını genişleterek ABD'nin dünya üzerindeki hâkimiyetini dengelemeyi amaçlamaktadır. Bunun için de Çin; Güney Asya, Orta Asya ve Ortadoğu gibi ülkelerle bağlantılarını geliştirmekte, buraları jeopolitik hinterlandına dâhil etmeye çalışmaktadır. Böylece ABD öncülüğündeki mevcut uluslararası düzene Çin öncülüğünde stratejik ve ekonomik alternatif bir düzen oluşturulması amaçlanmaktadır.¹⁵⁸

Yukarıda da belirtildiği gibi Çin'in yükselişi ve dışı açılışıyla birlikte ABD de Pasifik bölgesindeki ağırlığını artırmıştır. ABD bölgedeki askeri ve siyasi ağırlığını artırmanın yanı sıra Kuşak-Yol'a alternatif projeler de yürütmeye başlamıştır. ABD, Japonya ve Avusturalya; Hint-Pasifik bölgesinde bulunan ülkelerdeki altyapı projelerini desteklemek için yeni bir girişim oluşturmuştur.

¹⁵⁵ Cai, "Understanding China's Belt and Road Initiative", ss. 9-10.

¹⁵⁶ Baltensperger, Dadush, "The Belt and Road turns five", s. 4.

¹⁵⁷ Daniel Kliman, Abigail Grace, "Power Play: Addressing China's Belt and Road Strategy", Center for a New American Security, 2018, s. 13.

¹⁵⁸ Michael Clarke, "The Belt and Road Initiative: Exploring Beijing's Motivations and Challenges for Its New Silk Road", *Strategic Analysis*, C. 42, S. 2 (2018), ss. 85-86.

Böylece Kuşak-Yol ile birlikte bölgede artması muhtemel Çin etkisinin azaltılması ve bölge ülkelerinin Çin'e muhtaç olmaması hedeflenmektedir.¹⁵⁹

AB ise Kuşak-Yol'a karşı ortak bir politika geliştirememektedir. Birliğin başat iki gücü Almanya ve Fransa projeye kuşkuyla bakmaktadır. Hatta Fransız Cumhurbaşkanı Emanuel Macron, Kuşak-Yol'a katılım sağlayan ülkelerin ileride Çin'in vasal ülkeleri haline gelebileceğini ifade etmiştir.¹⁶⁰ Öte yandan İtalya ve Portekiz gibi köklü AB üyeleri başta olmak üzere bazı üyeler ise ekonomilerine katkı sağlayacağını iddia ederek Kuşak-Yol'a dâhil olmuştur.

Brüksel'i Çin konusunda endişelendiren bir diğer konu da Çin liderliğinde 11 AB üyesi ve 5 Balkan ülkesi katılımıyla oluşturulan 16+1 grubudur. AB yetkilileri 16+1 oluşumunun, AB'ye zarar vermeye ve hatta bölmeye yönelik bir Çin projesi olduğunu savunmaktadır.¹⁶¹ Kısaca ifade edilecek olursa AB yönetimiyle birlikte Almanya ve Fransa gibi bazı üyeler Çin'in Kuşak-Yol ile birlikte bölgeye açılımına kuşkuyla yaklaşırken ve hatta bu açılımı tehdit olarak değerlendirirken, bazı üyeler ise ekonomik çıkarlarını ön plana koyarak Kuşak-Yol ve diğer girişimlerle Çin ile olan ilişkilerini derinleştirmektedir.

¹⁵⁹ Tanner Greer, "One Belt, One Road, One Big Mistake", *Foreign Policy*, (12.06.2018), <https://foreignpolicy.com/2018/12/06/bri-china-belt-road-initiative-blunder/>.

¹⁶⁰ Andrew Chatzky, James McBride, "China's Massive Belt and Road Initiative", *Council on Foreign Relations*, 21.02.2019, <https://www.cfr.org/backgroundunder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>.

¹⁶¹ Emilian Kavalski, "China's '16+1' Is Dead? Long Live the '17+1'."", *The Diplomat*, 29.03.2019, <https://thediplomat.com/2019/03/chinas-161-is-dead-long-live-the-171/>.

BÖLÜM III: BATI BALKANLAR'A GENEL BİR BAKIŞ

3.1 Batı Balkanlar'ın Kısa Tarihi

Balkanlar öteden beri Doğu ve Batı arasında bir sınır bölgesi olmuştur. Etnik olarak çoğunlukla Slav topluluklardan oluşan bölgenin tarihi, Batı ve Doğu medeniyetleri arasındaki mücadelenin de tarihidir. 14. yüzyılda başlayan Osmanlı fetihleri öncesinde Balkanlar parçalı bir siyasi yapıya sahipti. Balkanlar'ın en batısında yerleşim kuran Slovenler ve Hırvatlar Avrupa etkisi altında kalmış ve Katolik inancını benimsemişlerdi. Boşnaklar haricindeki Sırlar ve Karadağlılar gibi diğer Balkan toplulukları ise Doğu Roma (Bizans) etkisindeydiler ve Ortodoksluk inancına sahiptiler.¹⁶²

Bosna ve Boşnaklar ise Doğu ve Batı arasındaki Balkanlar'ın sınır bölgesi olarak Balkanlar'ın Balkanlar'ı olmuştur. Boşnaklar her ne kadar Katolikliği yaymaya çalışan Hırvatlar ve Ortodoksluğu yaymaya çalışan Sırlar tarafından büyük baskılarla karşılaşmış olsalar da Müslüman olana kadar Balkan kökenli bir Hristiyan mezhebi, Bogomilizm'e olan inançlarını korumuşlardır. İlerleyen dönemlerde Osmanlı fetihleriyle birlikte Müslümanlık ile tanışan Boşnaklar, Müslümanlık inancını benimseyerek ilk ve tek Müslüman Slav topluluk halini almıştır.¹⁶³

Balkanlar 14. yüzyıldan itibaren aşama aşama Osmanlı Devleti tarafından sınırlarına dâhil edilmiştir. Osmanlı, Balkanlar'da güçlü bir yönetim oluşturmuş ve bölgeyi Batı'ya karşı seferlerinde bir üs olarak kullanmıştır. Aynı zamanda bölgeye Anadolu'daki Türk topluluklarının göçü sağlanmıştır. Böylece, Osmanlı hâkimiyetinde, Balkanlar'da dini ve etnik açıdan karma bir yapı kurulmuştur. Bölgedeki Osmanlı egemenliği 18. yüzyıla kadar ciddi bir tehditle karşılaşmamıştır. Ancak imparatorluğun Avrupa karşısında gerilemeye başlamasıyla Balkanlar'daki Osmanlı varlığı da tehdit altına girmiştir. Batıdan Avusturya-Macaristan, kuzeyden

¹⁶² Jacques Waardenburg, "Politics and Religion in the Balkans", *Islamic Studies*, C. 36, S. 2/3 (1997), s. 383.

¹⁶³ Thierry Domin, "History of Bosnia and Herzegovina from the origins to 1992", NATO Stabilisation Force, 2001.

ise Rusya tarafından sürekli baskıyla karşılaşan Osmanlı Devleti, bu dönem hem bu iki devlete karşı mücadele vermiş hem de iç karışıklıklarıyla uğraşmıştır.¹⁶⁴

Balkanlar'daki Slavlar ile ortak etnisite ve mezhebe sahip Rusya, bu topluluklarla yakın münasebetler kurmuş ve onları Panslavizm fikri etrafında toplayarak Osmanlı'ya karşı mücadeleye sevk etmiştir. 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bölgedeki Sırp ve Karadağlılar gibi Slav topluluklar Rusya yanında savaşa katılmış ve Osmanlı yenilgisinde büyük rol oynamıştır.¹⁶⁵ Bu çalışmada ele alınan ülkelerden Sırbistan ve Karadağ, 93 Harbi sonrası Avrupa devletlerince düzenlenen ve 1878 yılında toplanan Berlin Kongresi'yle birlikte Osmanlı Devleti'nden resmi olarak ayrılmıştır. Yine Berlin Kongresi sonrası imzalanan anlaşmayla Bosna-Hersek'teki Osmanlı hâkimiyeti resmi olarak devam etse de bölge Avusturya-Macaristan'ın idaresine bırakılmıştır.¹⁶⁶ 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları'yla birlikte Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki varlığı, bugünkü Türkiye sınırları dâhilinde bulunan Trakya bölgesi haricinde, son bulmuştur. Balkan Savaşları'nın ardından Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan'ın yanı sıra Arnavutluk da bağımsızlığını kazanmıştır.¹⁶⁷

Birinci Dünya Savaşı 1915'de Avusturya-Macaristan ve Sırbistan arasındaki gerginlikle başlamış, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a saldırması; Rusya'nın Slav müttefikine yardım etmek üzere seferberlik ilan etmesiyle tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Savaşın ardından galip devletler safında yer alan Sırbistan, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılması ile topraklarını genişletmiştir. 1918 yılında Slovenya, Hırvatistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Makedonya Sırp'ın kontrolü altına girmiştir. Genişlemeyle birlikte Sırp Krallığı'nın adı önce Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı olmuş, daha sonra 1929'da ise Yugoslavya Krallığı olarak değiştirilmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁴ M. Şükrü Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton: Princeton University Press, 2008, ss. 7-9.

¹⁶⁵ Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, ss. 110-11.

¹⁶⁶ Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, s. 121.

¹⁶⁷ Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, ss. 170-73.

¹⁶⁸ Milivoj Beslin, Srdan Milosevic, "The Multi-Perspective of (Post) Yugoslav Histories", *Yugoslavia from a Historical Perspective*, ed. Latinka Perović, Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 2017, s. 18.

Yugoslavya İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya tarafından işgal edilmiştir ve savaşın ardından ülkede direnişçi Maraşel Josip Broz Tito önderliğinde komünist bir rejim kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası Doğu Avrupa'da kurulan birçok komünist yönetimin aksine Yugoslavya, Sovyetler Birliği'ne karşı mesafeli bir tutum takınmış ve kendisini Soğuk Savaş'ın dışında tutarak Bağlantısızlar Hareketi'nin kurulmasına öncülük etmiştir.¹⁶⁹

Tito'nun 1980 yılında ölümünün ardından bölgede etnik ve dini gruplar arasındaki ahenk bozulmuştur. Soğuk Savaş'ın 1990'ların başında sona ermesiyle birlikte Yugoslavya içindeki etnik gruplar arasında tansiyon iyice artmış ve nihayetinde 1991-1992 yıllarında Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Yugoslavya içindeki ağırlıklı grup olan Sırp'lar ise ülkenin bölünmesine karşı çıkmıştır.¹⁷⁰

Demografik olarak Boşnak, Hırvat ve Sırp'lar'dan oluşan karma bir yapıya sahip olan Bosna-Hersek'in Yugoslavya'dan ayrılmasına ülke içindeki Sırp'lar karşı çıkmıştır. Bosna-Hersek Sırp'ları Belgrad yönetiminin de desteğini alarak, Sırp nüfusun yoğun olduğu bölgelerde bağımsız bir yönetim kurmak için Boşnaklar'a ve Hırvatlar'a karşı silahlı bir harekete girişmiştir. Bosna-Hersek'te yaklaşık 3 yıl süren bu savaş, 1995 yılında BM ve NATO müdahalesiyle sona erdirilmiş ve ülkedeki üç etnik grup arasında denge sağlamayı amaçlayan siyasi bir sistem oluşturulmuştur.¹⁷¹ Yugoslavya'dan savaşla ayrılan son bölge ise Kosova olmuştur. Demografik olarak Arnavutlar'ın çoğunlukta olduğu Kosova, idari olarak Sırbistan'a bağlı bir yapı olsa da Tito döneminde geniş bir özerkliğe sahip olmuştur. Ancak 1989 yılında Sırbistan Cumhurbaşkanlığı'na Slobdean Miloseviç'in gelmesiyle birlikte Kosova'nın özerkliğine son verilmiştir. Bu süreçte 1990'lı yıllar boyunca bölgedeki Arnavutlar büyük bir baskı görmüştür.¹⁷² 1998 yılında bölgedeki tansiyon iyice artmış ve Arnavutlar'ın oluşturduğu Kosova Kurtuluş Ordusu ile Belgrad yönetimi arasında savaş başlamıştır. NATO 1999 yılında Arnavutlar'ın yanında savaşa müdahil olarak

¹⁶⁹ Mustafa Kahramanyol, Fahriye Emgili, "Tito ve Balkan Siyaseti", *Avrasya Etüdleri*, C. 22, S. 50 (2016), ss. 330-31.

¹⁷⁰ Vincent L. Morelli, Sarah E. Garding, "Serbia: Background and U.S. Relations", Congressional Research Service, 2018, s. 1.

¹⁷¹ Livia Benkova, "The Dayton Agreement Then and Now", Austria Institut für Europa- und Sicherheitspolitik, 2016, ss. 1-2.

¹⁷² Mossa Hussen Negash, "Ethnic Identity and Conflicts: Lessons from the Kosovo Crisis", *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, C. 12, S. 1 (2013), ss. 166-68.

Yugoslavya'daki Sırp hedeflerine karşı bir dizi hava saldırısı gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine Belgrad yönetimi Kosova'dan birliklerini çekmiş ve bölgenin yönetimini BM üstlenmiştir. Güvenlik ise NATO liderliğindeki Kosova Gücü tarafından sağlanmıştır.¹⁷³

Birliğin diğer üyelerinin ayrılmasıyla Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Sırbistan ve Karadağ'dan ibaret hale gelmiştir. Yugoslavya adı 2003 yılında Sırbistan-Karadağ Devlet Birliği olarak değiştirilmiştir. Bu birlik ise 2006 yılında düzenlenen bir referandumla Karadağ'ın ayrılma kararı vermesinin ardından dağılmıştır. Böylece 2006 itibarıyla Sırbistan ve Karadağ iki ayrı ve bağımsız devlet olarak uluslararası sahnede yerini almıştır.¹⁷⁴ Kosova ise 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Kosova'nın bağımsızlığı ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, Türkiye ve Arnavutluk gibi 100'den fazla ülke tarafından tanınsa da Sırbistan başta olmak üzere, Rusya ve Çin gibi bazı ülkeler Kosova'yı halen Sırbistan'ın bir parçası olarak görmektedir.¹⁷⁵

Şekil 1. Balkanlar Haritası

¹⁷³ Vincent L. Morelli, "Kosovo: Background and U.S. Relations", Congressional Research Service, 2018, s. 1.

¹⁷⁴ Morelli, Garding, "Serbia: Background and U.S. Relations", s. 1.

¹⁷⁵ Morelli, "Kosovo: Background and U.S. Relations", s. 1.

3.2 Bölgedeki Etkin Dış Güçler

3.2.1 Avrupa Birliği

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa, ABD etki alanı ve Sovyet etki alanı olmak üzere ikiye bölünmüştür. Batı Avrupa ülkeleri ABD çevresinde kamplaşıırken, Doğu Avrupa ülkeleri de Sovyet etki alanına dâhil olmuştur. Doğu Avrupa'daki bu ülkelerde komünist yönetimler başa gelmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ererek Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına tanıklık eden 1990'lı yıllarda bu ülkelerdeki komünist yönetimler de devrilmiştir. Pek çok sosyo-ekonomik sorunla boğuşan bu yeni yönetimler savaşın ardından yüzlerini Batı'ya dönmüştür.

Avrupa Birliği ise bu ülkelerin Batı sistemine entegre olması yönünde stratejiler izlemiştir. Nihayetinde Doğu Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmı AB üyesi haline gelmiştir.¹⁷⁶ Bu durumun istisnaları ise, eski Yugoslav ülkeleri; Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Kuzey Makedonya, Kosova ve Arnavutluk olmuştur.¹⁷⁷

Elbette 1990'lı yıllar boyunca süren Yugoslav Savaşları bu ülkelerin demokratikleşme süreçlerini sekteye uğratmıştır. Birçok Doğu Avrupa ülkesi bu dönemde reformlarla yönetimlerini demokratikleştirip ekonomilerini yenilerken, Yugoslav Savaşları Batı Balkan ülkelerinin daha da geriye gitmesine sebep olmuştur.

Öte yandan bu ülkeler henüz AB üyesi olmasalar da nihai hedef olarak AB üyeliğini amaçlamaktadır. AB de 2003 yılında toplanan Selanik Zirvesi'nde bu ülkelerle yapmış olduğu görüşmelerde bu ülkelerin Avrupa perspektifine açık destek verdiğini vurgulayarak, Balkanlar'ın geleceğinin AB olduğunu deklare etmiştir.¹⁷⁸ Ancak kurumsal zayıflık, güçler ayrılığının sağlanamaması, demokratik standartların oluşturulamaması ve yolsuzluk gibi kronik sorunlar bölge ülkelerinin üyelik süreçlerini yavaşlatmıştır.¹⁷⁹

Bölge ülkelerinin AB'ye üyelik süreci henüz tamamlanmamış olsa da AB ekonomik ve siyasi olarak bölgedeki en güçlü aktör olmayı sürdürmektedir.

¹⁷⁶ Hasan Mor, "Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 1 (2010), s. 517.

¹⁷⁷ Eviola Prifti, *The European future of the Western Balkans: Thessaloniki@10 (2003-2013)*, Paris: Institute for Security Studies, 2013, s. 13.

¹⁷⁸ Prifti, *The European future of the Western Balkans: Thessaloniki@10 (2003-2013)*, s. 13.

¹⁷⁹ Jakub Lachert, "Western Balkans in the Context of Competition Between China, Russia, Turkey and European Union", Warsaw Institute, 2018, s. 10.

Ekonomik açıdan AB, bölge ülkelerinin bir numaralı ortağıdır. Tüm bölgenin ticaretinin %72'si AB üyesi ülkelerle yapılmaktadır. Yine bölgeye yapılan doğrudan yabancı yatırımın %72'si de Birlik üyesi ülkeler tarafından sağlanmaktadır. Bunların yanı sıra 2007 yılından beri Birlik bölge ülkelerine 10 milyar Euro'dan fazla "katılım öncesi yardım aracı adı altında" dış yardımda bulunmuştur.¹⁸⁰

Bu çalışmada ele alınan ülkeler arasında AB'ye üyelik sürecinde en önde olan ülkelerden birisi Sırbistan'dır. Yugoslavya'nın varisi durumunda olan ve Batı Balkanlar'ın en büyük ülkesi olan Sırbistan, 2000 yılında Miloseviç rejiminin devrilmesinin ardından AB'yle ilişkilerini güçlendirme yoluna gitmiştir. Sırbistan, 2009 yılında AB'ye resmi üyelik başvurusu yaparak 2012'de aday ülke statüsüne kavuşmuştur. 2025 yılı ülkenin Birliğe kabulü için hedef olarak konulmuş olsa da bu hedefin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği muğlaklığını korumaktadır.¹⁸¹ Sırbistan'ın AB'yle ilişkilerinin en önemli gündem noktasını ise Kosova sorunu oluşturmaktadır. Birlik üyelerinin tamamı Kosova'nın bağımsızlığını tanımasalar da Fransa ve Almanya gibi başat üyeler Kosova'nın Sırbistan'dan bağımsızlığını ilan etmesinde önemli rol oynamıştır. Bu nedenle, Sırbistan'ın tam üyeliği için Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi bir ön şart olarak sunulmaktadır. AB iki taraf arasında müzakerelerin yürütülmesi ve normalleşme için öncülük etse de gelinen aşamada sorunun kısa zamanda çözülmesi beklenmemektedir.¹⁸²

Bosna-Hersek'in parçalı yapısı ülkenin AB'yle olan ilişkilerine de yansımaktadır. Ülke toplumunun ve idaresinin bölünmüş yapısı yönetimde tikanıklıklara yol açmakta ve Bosna-Hersek'in Birliğe üyelik kriterlerini yerine getirmesine engel olmaktadır.¹⁸³ Ülkedeki iki idari yapıdan biri olan Sırp Cumhuriyeti entegrasyon süreci için gerekli kanun değişikliklerinin yapılmasını

¹⁸⁰ "EU and Western Balkans intertwined", *European Council*, 25.02.2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/western-balkans-economy/>.

¹⁸¹ Martin Banks, "Serbian Prime Minister admits EU membership by 2025 may prove unattainable", *The Parliament Magazine*, 19.12.2018, <https://www.theparliamentmagazine.eu/articles/news/serbian-prime-minister-admits-eu-membership-2025-may-prove-unattainable>.

¹⁸² Martin Russell, "Serbia-Kosovo relations: Confrontation or normalisation?", *European Parliamentary Research Service*, 2019, ss. 2-3.

¹⁸³ Ekrem Yaşar Akçay, "Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Potansiyel Aday olarak Bosna-Hersek", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 1 (2017), ss. 54-55.

önleyerek ülkenin Birliğe üyelik sürecinde bir engel teşkil etmektedir.¹⁸⁴ Birliğe üye olmak için resmi başvurusunu 2016 yılında yapabilen Bosna-Hersek, henüz aday ülke statüsüne kavuşamamış; bu süreçte komşularından çok geri kalmıştır. Bosna-Hersek her ne kadar AB'ye tam üyeliğe bölgedeki tüm ülkelerden daha uzak olsa da Brüksel'le olan karşılıklı ilişkilerini sürdürmekte ve tam üyelik hedefini devam ettirmektedir. Bunun yanında Dayton Anlaşması şartlarının yerine getirilip getirilmediğini denetleyen bir Avrupa Birliği Silahlı Gücü ülkede görev yapmaya devam etmektedir.¹⁸⁵

Batı Balkan ülkeleri arasında hâlihazırda AB ile en iyi ilişkilere sahip olan ülke Karadağ'dır. 2006 yılında Sırbistan'la yollarını ayırarak bağımsız bir ülke olan Karadağ bu tarihten itibaren AB üyeliğini dış politikasının temel hedeflerinden biri olarak belirlemiştir.¹⁸⁶ Karadağ 2008 yılında AB üyeliği için resmi başvurusunu yapmış ve 2010 yılında aday ülke statüsüne kavuşmuştur. Karadağ'ın 2025 yılında Birliğe tam üye olması beklenmektedir. Bu süreçte Karadağ'ın gerçekleştirmesi gereken birçok reform vardır. Bunların arasında demokratik standartların yükseltilmesi, azınlık haklarına saygı, yolsuzluğun önlenmesi, organize suçla mücadele gibi temel şartlar bulunmaktadır.¹⁸⁷

Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'ın yanı sıra Arnavutluk, Kosova ve Kuzey Makedonya da AB üyeliği hedeflemektedir. Ancak bu ülkelerin üyelik süreci de Bosna-Hersek gibi oldukça yavaş bir şekilde ilerlemektedir.

AB gerek ticari gerekse ülke yönetimleri üzerindeki siyasi ağırlığıyla Balkanlar'daki en etkin aktör olma iddiasını sürdürmektedir. Ancak bölge ülkelerinin AB üyeliği yolunda yapması gereken reformlar oldukça yavaş ilerlemektedir. Birlik bu reformları bir şart olarak öne sürerken bölge ülkeleri için yakın zamanda üyelik ihtimali gitgide zayıflamakta ve bu da bölge toplumlarında bir bıkkınlık

¹⁸⁴ "Bosnia and Herzegovina Country Paper", Balkan Civil Society Development Network, 2017, ss. 5-6.

¹⁸⁵ "Bosnia and Herzegovina: Council adopts conclusions and confirm continued presence of Operation EUFOR", *European Council Press Releases*, 15.10.2018, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/10/15/bosnia-and-herzegovina-council-adopts-conclusions-and-confirm-continued-presence-of-operation-eufor-althea/>.

¹⁸⁶ Boris Vukicevic, "Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction", *Lithuanian Foreign Policy Review*, C. 36, S. 1 (2017), s. 115, <http://content.sciendo.com/view/journals/lfr/36/1/article-p107.xml>.

¹⁸⁷ Velina Lilyanova, "Montenegro – a lead candidate for EU accession", European Parliamentary Research Service, 2018, ss. 1-2.

yaratmaktadır. Bu durum AB'nin etki gücünü zayıflatırken diğer uluslararası aktörlerin bölgedeki potansiyelinin artmasına zemin hazırlamaktadır.¹⁸⁸

3.2.2 Amerika Birleşik Devletleri

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Batı Balkanlar ABD'nin askeri ve siyasi ağırlığının arttığı bölgelerden biri olmuştur. Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde NATO, ABD öncülüğünde Bosna ve Kosova savaşlarına askeri müdahalede bulunarak Batı Balkanlar'ın Soğuk Savaş sonrası şekillenmesinde doğrudan rol oynamıştır. ABD'nin Balkanlar'a yönelik hedefleri bölgedeki statükonun devam etmesi, bölge ülkelerinin NATO'ya entegrasyonunun tamamlanması ve Rusya'nın bölgeye yönelik emellerinin önlenmesi yönündedir. Bu bağlamda ABD, Batı Balkanlar'da AB'yle yakın bir çalışma içerisinde ve bölge ülkelerinin AB'ye katılım süreçlerini desteklemektedir. Washington'un bölgedeki ekonomik varlığı coğrafi faktörlerin de etkisiyle AB, Rusya ve Türkiye gibi diğer aktörlerin gerisindedir. Bölge ülkelerinin ticaretinin ancak %2'si ABD ile yapılmaktadır.

Sırbistan ve ABD arasındaki ilişkiler 1990'lı yıllar boyunca olumsuz bir seyir göstermiştir. ABD, Bosna-Hersek ve Kosova'da Belgrad yönetiminin askeri müdahalelerinin karşısında durmuş ve 1999 yılında Kosova Savaşı sırasında Sırbistan'ın NATO güçlerince bombalanmasına öncülük etmiştir. Ancak 2000'li yıllarda Sırbistan'daki yönetim değişikliğiyle birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerde olumlu bir değişim yaşanmıştır.¹⁸⁹

Sırbistan Batı Balkanlar'da NATO'ya katılımı hedeflemeyen tek ülkedir, ancak Sırbistan'ın Barış İçin Ortaklık ve Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi gibi NATO girişimlerinde yer alması¹⁹⁰ iki ülke arasındaki güvenin tesisi ve ilişkilerin derinleşmesi bakımından önemli bir rol oynamıştır. ABD, Sırbistan tarafından kendi toprağı olarak görülen Kosova'nın en büyük uluslararası destekçisi olmayı

¹⁸⁸ Lars Hänsel, Florian C. Feyerabend, "Introduction: The role of external actors in the Western Balkans", *The Influence of External Actors in the Western Balkans*, ed. Florian C. Feyerabend, Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2018, s. 5.

¹⁸⁹ Morelli, Garding, "Serbia: Background and U.S. Relations", ss. 14-15.

¹⁹⁰ "Relations with Serbia", *NATO*, 26.03.2019, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50100.htm.

sürdürürken bu konunun Washington ve Belgrad arasındaki ilişkilerde bir sorun olmaması için her iki ülke de çaba içindedir.¹⁹¹

Bosna-Hersek ABD için Batı Balkanlar'da Kosova'yla birlikte özel bir yere sahiptir. Nitekim ABD, 1995 yılında Dayton Barış Anlaşması ile savaşın sona ermesine öncülük etmiştir. Washington yönetimi Bosna yönetimiyle yakın ilişkisini sürdürmekte, ülkenin NATO ve AB'ye katılım hedeflerini de desteklemektedir.¹⁹² ABD yönetimi Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin Sırp üyesi Milorad Dodik'e Sırp Cumhuriyeti Bölgesi'nin lideriyken ayrılıkçı söylem ve faaliyetlerinden dolayı yaptırım uygulamıştır. Bu bağlamda Bosna-Hersek'teki mevcut statükonun devamı ve istikrarı, ABD'nin bu ülkeye yönelik politikasının temelini oluşturmaktadır.¹⁹³

Karadağ 2006 yılındaki bağımsızlığından itibaren ABD ile yakın ilişkiler içerisine girmiştir. Bu süreçte ABD, Karadağ'ın NATO'ya üyelik sürecini desteklemiş ve ülkenin 2017 yılında ittifaka katılmasına öncülük etmiştir. Bu bağlamda Karadağ'ın NATO'ya üyeliği ABD'nin NATO'yu Balkanlar'da genişletme ve Rusya etkisini kırma stratejisinde önemli bir rol oynamıştır.

3.2.3 Rusya

Rusya'nın Balkanlar'a yönelik ilgisi Çarlık döneminde başlamıştır. Bölgedeki Slav topluluklarıyla etnik ve dini bağları bulunan Moskova yönetimi için bu topluluklar Osmanlı Devleti'ne karşı işlevsel bir baskı aracı olmuştur. Nitekim bölge ülkelerinin 19. yüzyıl sonunda bağımsızlıklarını kazanmalarında Moskova yönetiminin desteği önemli bir rol oynamıştır.¹⁹⁴

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından iç sorunlarla mücadele eden Rusya, uluslararası arenada 1990'lı yıllar boyunca uzlaşmacı bir tavır sergileyerek Batı'yla yakınlaşma politikası izlemiştir. Yugoslav Savaşları'nın başlangıcında, özellikle

¹⁹¹ Morelli, Garding, "Serbia: Background and U.S. Relations", s. 14.

¹⁹² Daria Sito-Sucic, "U.S. Backs NATO Membership for Bosnia, Dismisses Serb Opposition", *Reuters*, (17.12.2018), <https://www.reuters.com/article/us-bosnia-usa-nato-idUSKBN1OG238>.

¹⁹³ Kersten Dümmel, "Bosnia and Herzegovina", *The Influence of External Actors in the Western Balkans*, ed. Florian C. Feyerabend, Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2018, ss. 14-15.

¹⁹⁴ Predrag Simic, "Russia and the Conflicts in the Former Yugoslavia", *Southeast European and Black Sea Studies*, C. 1, S. 3 (2001), s. 96.

Bosna-Hersek Savaşı'nda, Rusya bu politikasına uygun olarak bölgeye yönelik stratejisinin ABD ve AB ile uyumlu olmasına özen göstermiştir. Ancak 1990'ların sonunda Batı'yla yakınlaşma politikası önem kaybettikçe, Rusya'nın Balkanlar'a yönelik politikası da değişim göstermiştir. Bu doğrultuda Rusya Kosova Savaşı'nda Batı ile doğrudan çatışmaya girmese de Sırp'lar'a daha yakın bir tutum sergilemiştir.¹⁹⁵

Vladimir Putin'in yönetime gelmesiyle birlikte Rusya, 2000'li yıllarda ekonomik ve kurumsal bir toparlanma yaşamıştır. Moskova yönetimi bu dönüşümün etkisiyle daha proaktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu bağlamda Rusya Balkanlar'ı "büyük güç" olma yolunda önemli bir bölge olarak görmektedir. Ancak bölge ülkeleri genel olarak Rusya'ya karşı mesafeli bir tutum içinde olmuş, Rusya'yı Batı'yla entegrasyon süreçlerine yönelik bir tehdit olarak görmüştür.¹⁹⁶

Moskova yönetiminin bölgede yakın ilişki içinde olduğu tek devlet Sırbistan'dır. Belgrad yönetimi her ne kadar AB'ye tam üyelik amacına sahip olsa da Moskova'yla olan ilişkilerine de büyük önem vermektedir. Nitekim komşuları doğrudan Batı bloğunun bir parçası olmayı hedeflerken Belgrad yönetimi Batı ve Rusya arasında bir denge politikası yürütmeyi amaçlamaktadır. Sırbistan'ın bölgede NATO üyeliği hedeflemeyen tek ülke olması da bu ülkeyi Rusya için özel bir konuma yükseltmektedir.¹⁹⁷

Sırp toplumu nezdinde büyük bir popüleriteye sahip olan Moskova yönetimi Sırbistan'ı Balkanlar'a yönelik politikalarında bir köprübaşı olarak görmektedir. Bu bakımdan Sırbistan'ın AB üyeliği Rusya için bir tehdit arz etmektedir. Moskova yönetimi her ne kadar Belgrad ve Brüksel arasındaki ilişkilerin kendisi için bir tehdit oluşturmadığını söylese de Sırbistan'ın AB üyelik sürecini baltalayacak politikalar yürütmektedir. Diğer yandan, ABD ve AB karşısında, Rusya'nın; Sırbistan'ın

¹⁹⁵ Simic, "Russia and the Conflicts in the Former Yugoslavia", ss. 99-101.

¹⁹⁶ Paul Stronski, Himes Annie, "Russia's Game in the Balkans", Carnegie Endowment for International Peace, 2019, s. 4.

¹⁹⁷ Norbert Beckmann-Dierkes, "Serbia and Montenegro", *The Influence of External Actors in the Western Balkans*, ed. Florian C. Feyerabend, Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2018, s. 32.

Kosova üzerindeki tezlerini desteklemesi de Belgrad yönetimi için Rusya'yı hayati öneme sahip bir müttefik yapmaktadır.¹⁹⁸

Rusya'nın Balkanlar'da en etkin olduğu ülkelerden biri de Bosna-Hersek'tir. Moskova yönetimi Bosna-Hersek'in özerk bölgesi Sırp Cumhuriyeti'nin yönetimi ve toplumu ile yakın ilişki içerisinde. Rusya Bosna Sırp'larının ayrılıkçı tezlerini doğrudan ve dolaylı yollardan desteklemekte, böylece ABD ve AB'nin Boşnaklar ve Hırvatlar üzerindeki etkisini dengelemeye çalışmaktadır.¹⁹⁹

Karadağ ve Rusya ise tarih boyunca yakın ilişkilere sahip olmuştur. Ancak Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılmasının ardından Batı'yla yakınlaşma sürecine girmesiyle birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerde de bir zayıflama gözlenmiştir. 2016 yılında Karadağ'ın NATO'ya üyelik sürecinin son aşamasında ülkede bir darbe girişimi yaşanmıştır. Bu darbe girişiminden Rusya'nın sorumlu tutulmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gerilmiştir.²⁰⁰ Moskova her ne kadar mevcut yönetimle zıt düşmüş olsa da ülkedeki Ortodoks Kilisesi ve muhalefet ile yakın ilişkilerini sürdürmektedir.²⁰¹

Bölgeyle yakın tarihi, etnik, dini ve kültürel bağlara sahip Moskova yönetimi, temel olarak ABD öncülüğündeki NATO'nun ve AB'nin bölgedeki varlığını zayıflatmayı hedeflemektedir. Nitekim bölge Karadeniz ve Akdeniz arasındaki konumuyla Rusya ve Batı arasındaki rekabette stratejik öneme sahip yerlerden biridir. Bu doğrultuda Moskova yönetimi Batı Balkanlar'daki tüm ülkelerde milliyetçi, muhafazakâr gruplarla ve çeşitli muhalefet partileriyle yakın ilişkiler kurmaktadır. Bunun yanı sıra Kremlin Batı'nın bölgedeki imajını zedelemeye ve Rusya'nın popülaritesini artırmaya yönelik propaganda çalışmaları yapmaktadır.²⁰² Bununla birlikte Rusya'nın Batı Balkanlar ile ekonomik ilişkileri AB'nin

¹⁹⁸ Maxim Samorukov, "Economic Ties Pull Serbia toward EU Membership, but Russia Resists", *Carnegie Moscow Center*, 24.01.2019, <https://carnegie.ru/2019/01/24/economic-ties-pull-serbia-toward-eu-membership-but-russia-resists-pub-78217>.

¹⁹⁹ Dümmel, "Bosnia and Herzegovina", s. 15.

²⁰⁰ Mark Galeotti, "Do the Western Balkans Face a Coming Russian Storm", *European Council on Foreign Relations*, 2018, ss. 2-3.

²⁰¹ Beckmann-Dierkes, "Serbia and Montenegro", s. 35.

²⁰² Stronski, Himes Annie, "Russia's Game in the Balkans".

gerisindedir. Bölge ülkelerinin toplam ticaretinin ancak %4,6'sı Rusya ile yapılmaktadır.²⁰³

3.2.4 Türkiye

20. yüzyılın başında yaşanan Balkan Savaşları'na dek Balkanlar yüzlerce yıl boyunca Osmanlı Devleti tarafından yönetilmiştir. Ancak Balkan Savaşları ve hemen ardından patlak veren Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte Osmanlı Devleti'nin egemenliği son bulmuş, Balkanlar'daki Türk etkisi zayıflamıştır.

1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya İtalyan yayılmacılığına karşı dostluk ve işbirliğini geliştirmek üzere Balkan Antantı'nı kurmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Balkan Antantı'na benzer bir şekilde, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya bu sefer Sovyet yayılmacılığına karşı biraraya gelerek, 1953 yılında Balkan Pakti'nı kurmuştur. Ancak Yugoslavya'nın Bağılantısızlar Hareketi'ne yönelmesi ve Kıbrıs meselesiyle gerilen Türk-Yunan ilişkileri bu ittifakın geçerliliğini yitirmesine sebep olmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, özellikle 2000'li yıllardan itibaren, Türkiye'de Balkanlar'a yönelik yoğun bir ilgi başlamış ve Balkan ülkeleriyle pek çok alanda ikili ilişkiler geliştirilmiştir. Bölgenin Avrupa ve Türkiye'yi birbirine bağlayan jeo-stratejik konumu ve Türkiye'nin Balkanlar'daki Türk ve Müslüman topluluklarıyla olan tarihsel sosyo-kültürel münasebetleri, Balkanlar'ı Türk dış politikasının öncelikli alanlarından biri haline getirmiştir.²⁰⁴

Son 20 yılda Türkiye derin sosyo-kültürel bağlara sahip olduğu Arnavutluk, Kosova ve Bosna-Hersek'le yakın ilişkiler kurmuştur. Bunun yanı sıra Ankara yönetimi Sırbistan gibi tarihsel olarak problemlili bir ilişkiye sahip olduğu ülkelerle de yakınlaşma stratejisi gütmüştür. Bu bağlamda Türkiye Balkanlar'da çatışmaların çözülmesinde yapıcı rol oynayan NATO ve AB'nin bölgedeki genişlemesini destekleyen bir aktör olarak kendisini ön plana çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye ve bölge ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler her geçen gün artmaktadır.

²⁰³ "EU and Western Balkans intertwined".

²⁰⁴ Mehmet Uğur Ekinci, "Türkiye-Balkanlar İlişkileri", SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2017, ss. 8-9.

Bankacılık, telekomünikasyon, ulaşım ve altyapı Türkiye'nin bölgede güçlü olduğu başlıca sektörlerdir.²⁰⁵

2000'lerin başında Yugoslav Savaşları'nın sorumlusu Miloseviç rejiminin devrilmesinin ardından, Türkiye ve Sırbistan uluslararası alanda birbirlerine benzer politikalar yürütmeye ve ikili ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.²⁰⁶ Kosova gibi birçok konu da farklı noktalarda olsalar da her iki tarafın da ilişkileri geliştirmeye önem vermesi ile Ankara-Belgrad arasında hem siyasi hem ekonomik bağlamda son 10 yılda hızlı bir yakınlaşma yaşanmıştır. Sırbistan'daki Müslüman azınlıklar iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynamış; iki tarafın birbirine yakınlaşması için bir vesile olmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2017 yılındaki Sırbistan ziyaretinde Sırp mevkidaşı Aleksandar Vučić'le birlikte Müslüman nüfusun yaşadığı Sancak bölgesini ziyaret etmesi ve her iki liderin de burada yoğun ilgiyle karşılanması bu durumu açıkça göstermektedir.²⁰⁷

2009 yılında Sırbistan ve Bosna-Hersek arasındaki ilişkileri iyileştirmek adına Türkiye öncülüğünde üçlü işbirliği mekanizması kurulmuştur. Bu mekanizmayla birlikte Sırbistan ve Bosna-Hersek arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerde bir iyileşme yaşanmıştır. Öte yandan Türkiye bu işbirliği platformunun olumlu sonuçlar vermesiyle bölgedeki varlığını sağlamlaştırmış, prestijini artırmıştır.²⁰⁸

Türkiye'nin Balkanlar'da yakın ilişkiye sahip olduğu ülkelerden birisi de Bosna-Hersek'tir. Ankara'nın ülkedeki etkisi daha çok Boşnak nüfusun çoğunlukta olduğu Federasyon bölgesinde yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin yoğun ekonomik faaliyetlerinin bulunduğu bu ülkede ikili siyasi ilişkiler de oldukça ileri seviyededir. Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünü ve Batı'ya entegrasyonunu savunan Türkiye,

²⁰⁵ Hānsel, Feyerabend, "Introduction: The role of external actors in the Western Balkans", ss. 6-7.

²⁰⁶ Birgöl Demirtaş, "Reconsidering Turkish-Serbian Ties within the Context of Balkan Politics: Identity Perceptions and Impact of Global, Regional and National Levels", Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2016, s. 2.

²⁰⁷ Kayhan Gül, "Sancak 'Reis özlemini' giderdi", *Anadolu Ajansı*, 13.10.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sancak-reis-ozlemini-giderdi-/934760>.

²⁰⁸ Dorde Pavlovic, "The Future of the Trilateral Cooperation among Bosnia and Herzegovina, Turkey, and Serbia", Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2016, ss. 35-36.

kimi çevreler tarafından ülkedeki Müslüman topluluğun hamisi olarak görülmektedir.²⁰⁹

Türkiye ve Karadağ arasındaki doğrudan ilişkilerse bu ülkenin bağımsızlığını kazanmasının ardından başlamıştır. Karadağ'ın NATO'ya üyelik sürecinde ülkeye destek veren Türkiye, AB üyelik sürecinde de Karadağ'ın yanında yer almaktadır. Karadağ nüfusunun yaklaşık %20'lik bir kısmını kapsayan Müslüman topluluk, iki ülke arasındaki ilişkilerin en önemli boyutlarından birini teşkil etmektedir.²¹⁰

Türkiye gerek tarihi ve sosyo-kültürel bağlarıyla gerek bölge ülkeleriyle olan yakın ilişkileriyle Balkanlar'daki önemli aktörlerden birisidir. Bölge ülkelerindeki Müslüman nüfusla olan yakın ilişkileri Türkiye'nin bu coğrafyadaki varlığının en önemli unsurlarından birini oluşturur. Buna bağlı olarak Türkiye Balkanlar'daki mevcut güven ortamının devamı için istikrarın güçlendirilmesini öncelikli gündemi yapmaktadır. NATO üyesi ve AB'ye aday ülke olarak Türkiye, bölge ülkelerinin bu kurumlara entegrasyon ve üyelik süreçlerini de desteklemektedir. Ancak son yıllarda ABD ve AB ile ilişkilerinde gerileme yaşayan Türkiye bölgede Batı kurumlarınca rakip bir güç olarak tanımlanmaya başlamıştır.²¹¹ Bu bağlamda Türkiye'nin ABD ve AB ile olan ilişkilerinde yaşanacak kırılmaların Ankara'nın Balkanlar'a yönelik politikalarını da doğrudan etkileyeceği savunulabilir.

²⁰⁹ Dümmler, "Bosnia and Herzegovina", s. 16.

²¹⁰ "Türkiye ve Karadağ Siyasi İlişkileri", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, t.y., http://www.mfa.gov.tr/turkiye_karadag_siyasi_iliskileri.tr.mfa.

²¹¹ Ivana Sekularac, "Spurned by EU Investors, Balkans Looks to Eager Turkey", *Reuters*, (18.05.2018), <https://www.reuters.com/article/us-balkans-turkey-idUSKCN1IJ20Y>.

BÖLÜM IV: KUŞAK-YOL PROJESİ KAPSAMINDA ÇİN VE BATI BALKANLAR

3.1 Batı Balkanlar'da Çin

Çin'in Balkanlar'daki varlığı Soğuk Savaş dönemine dayanmaktadır. Soğuk Savaş boyunca Çin ve bölge ülkeleri arasında yakınlaşmayı sağlayan en önemli etmen, ortak komünizm ideolojisi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin komünist dünyanın lideri olma iddiasına karşı çıkan Çin ve Arnavutluk 1950'ler ve 1960'lar boyunca yakın ilişkiler kurmuştur. Ancak Mao'nun ölümünün ardından Çin'in açılım sürecine girmesi ve Batı'yla yakın ilişkiler kurması Arnavutluk tarafından komünist ideallerden sapma olarak yorumlanmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler 1970'li yıllarda bozulmaya başlamıştır.²¹²

Pekin'in Arnavutluk'la ilişkilerinin bozulmasının ardından 1977'den itibaren Çin ve Yugoslavya arasında bir yakınlaşma başlamıştır. Çin'in Balkanlar'daki yönünü Arnavutluk'tan Yugoslavya'ya çevirmesi açılım sürecinin bir parçası olarak görülebilir. Çünkü Yugoslavya da Çin'in açılım sürecine benzer bir politikayı daha önceden yaparak Batı ile iyi ilişkiler içine girmiş ve komünist ideolojiyi pragmatik bir biçimde ekonomik açıdan yeniden yorumlamıştır. Bu yakınlaşmanın bir diğer sebebi de Balkanlar'daki Arnavutluk-Yugoslavya rekabetidir. Arnavutluk'la ilişkileri bozulan Çin, Balkanlar'daki müttefik ihtiyacını bu ülkenin rakibi Yugoslavya'yla yakınlaşarak gidermiştir. Ancak, Yugoslavya lideri Tito'nun ölümü, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 1990'lı yıllar boyunca süren Yugoslav Savaşları iki taraf arasındaki ilişkilerin sembolik jestlerden öteye geçerek derinleşmesine mâni olmuştur.²¹³

Son 10 yıllık dönemde, Çin'in büyüyen bir ekonomik güç olarak daha aktif bir dış politika yürütmesiyle, Pekin yönetimi Avrupa ve Balkanlar'da daha etkin bir şekilde varlık göstermeye başlamıştır. Ülkeler arası kurulan ikili ilişkilerin ötesinde, 2012 yılında Çin ve 16 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi arasında ortak bir işbirliği

²¹² Loic Poulain, "China's New Balkan Strategy", Center for Strategic & International Studies, 2011, s. 1.

²¹³ Poulain, "China's New Balkan Strategy", s. 1.

platformu kurulmuştur. Yukarıda da kısaca değinilmiş olan bu 16+1 oluşumuna Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ gibi Balkan ülkeleri de dâhil olmuştur.²¹⁴

Çin yönetimi 16+1 oluşumunu bölgesel işbirliğini artırmaya yönelik kazan-kazan ilkesine bağlı, zorunluluğa dayanmayan çok taraflı bir platform olarak tanımlamaktadır. Buna göre 16+1; AB ve NATO gibi kurumsal yapıya sahip, üyeliğin belirli şartlara bağlı olduğu örgütlerin aksine gönüllülük esasına dayanan gevşek bir işbirliği platformudur.²¹⁵ Bu bağlamda Pekin yönetimi, bu oluşumun kuruluş amacının ekonomik işbirliği çerçevesinde ticaret ve yatırım odaklı olduğunu savunmaktadır.²¹⁶

16+1 oluşumuna dâhil olan Avrupa ülkeleri, Soğuk Savaş dönemi boyunca demir perdenin ardında kalmış ve son 30 yıllık süreçte de birçok değişim geçirmiş ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkelerin 11'i AB'ye üye olsalar da ekonomik olarak Batı Avrupa ülkelerinin oldukça gerisindedir. 2008 küresel ekonomik krizinden de oldukça etkilenen bu ülkeler, 16+1 oluşumu kapsamında, Çin'le yakın ekonomik ilişkiler kurmayı kalkınmaları için bir fırsat olarak görmektedir. Nitekim 16+1 oluşumunun 2012 yılında hayata geçirilmesinin ardından bu ülkeler ve Çin arasındaki ticari ilişkilerde bir sıçrayış gözlemlenmiştir.²¹⁷

16+1 her ne kadar Kuşak-Yol Projesi'nden yaklaşık bir yıl önce oluşturulmuş olsa da proje hayata geçirildikten sonra 16+1'in gündeminin merkezine oturmuştur. Nitekim AB üyesi olan ülkeler de dâhil olmak üzere tüm 16+1 üyeleri Kuşak-Yol Projesi'ne resmi desteklerini ilan etmiştir. Gerçekten de 16+1 ülkeleri coğrafi konumları itibarıyla Kuşak-Yol Projesi içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Avrupa'yı Asya'ya bağlamayı hedefleyen koridorun merkezinde yer alan bu ülkeler, Kuşak-Yol kapsamında oluşturulacak yeni ticaret koridorlarını gelişmiş Avrupa pazarıyla buluşturacaktır. Bunun yanı sıra gelişmekte olan bu ülkeler için Kuşak-Yol

²¹⁴ Andreea Budeanu, "The 16+1 Platform: China's Opportunities for Central and Eastern Europe", Institut de Relations Internationales et Strategiques, 2018, s. 4.

²¹⁵ Gisela Grieger, "China, the 16+1 format and the EU", European Parliamentary Research Service, 2018, s. 2.

²¹⁶ Budeanu, "The 16+1 Platform: China's Opportunities for Central and Eastern Europe", s. 4.

²¹⁷ Grieger, "China, the 16+1 format and the EU", s. 2.

kapsamında ele alınacak altyapı projeleri bu ülkelerin kalkınmasına ciddi katkılar sağlayabilecek bir potansiyele sahiptir.²¹⁸

Her ne kadar Çin'in 16+1 çerçevesinde bölge ülkeleriyle geliştirdiği ilişkiler ekonomi temelli olsa da oluşum Çin'e bölgedeki siyasi etkinliğini artırma fırsatları da sunmaktadır. Öte yandan 16+1 ülkelerini cezbetmeyi başarmış olmakla birlikte, Pekin yönetiminin Avrupa'daki faaliyetleri Almanya ve Fransa gibi köklü AB üyeleri ve ABD tarafından şüpheyle karşılanmaktadır. Daha önce de değinildiği üzere 16+1 üyeleri Çin ile yürütülen faaliyetlerinin ekonomik kazanç boyutunu ön plana çıkarırken, Brüksel Çin'in asıl amacının böl ve yönet stratejisiyle bölgede AB'ye rakip bir güç olarak varlığını pekiştirmek olduğunu savunmaktadır.²¹⁹

Bu bölümün ilerleyen sayfalarında Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'ın Çin'le olan ilişkilerine daha detaylı bir şekilde değinilerek bu ülkelerdeki Kuşak-Yol yatırımları incelenecektir. Bu ülkelerin seçilmesinin birkaç sebebi vardır. Öncelikle belirtilen üç ülke de AB'ye üye olmayı hedefleyen ve Batı kurumlarıyla entegrasyonu öncelikli dış politika amaçlarından biri olarak belirleyen ülkelerdir. AB'ye üye olmamaları bu ülkeleri Çin'le ilişkilerinde bağımsız kılmaktadır. Nitekim AB üyesi ülkeler dış politikalarında Birliğin aldığı kararlara da uymak durumundadır. İkinci olarak, bu ülkeler ekonomik kalkınmalarını sağlamak için dış yatırım ve yardıma açık ülkelerdir. Son olarak ilerleyen kısımlarda da detaylıca görüleceği üzere bu ülkeler Çin'le iyi ilişkilere sahiptir ve kalkınma için Çin'den gelecek her türlü finansmana karşı açıktır.

Bölgede AB üyesi olmayan toplam altı ülke vardır. Bunlar Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'ın yanı sıra Arnavutluk, Kosova ve Kuzey Makedonya'dır. Bu üç ülkenin neden seçilmediğinin birkaç sebebi bulunmaktadır. Arnavutluk her ne kadar 16+1 oluşumuna dahil olsa da bu ülkede henüz bir Kuşak-Yol Projesi yürütülmemektedir. Çin, Kosova'yı bağımsız bir ülke olarak tanımamakta bu konuda Sırbistan'ı desteklemektedir. Bu yüzden Kosova'da herhangi bir Kuşak-Yol Projesi yürütülmemektedir. Öte yandan Kuzey Makedonya her ne kadar Kuşak-Yol projelerine ev sahipliği yapsa ve Çin'le iyi ilişkilere sahip olsa da bu ülkedeki

²¹⁸ Pavličević Dragan, "A Power Shift Underway in Europe? China's Relationship with Central and Eastern Europe Under the Belt and Road Initiative", *Mapping China's 'One Belt One Road' Initiative*, ed. Xing Li, London: Palgrave Macmillan, 2019, ss. 249-51.

²¹⁹ Grieger, "China, the 16+1 format and the EU", s. 3.

Kuşak-Yol projeleri ele alınan üç ülkeyle karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı bu ülkeler AB'ye üye olmama şartını karşılarsalar da Çin'le kaydadeğer ilişkilere sahip olmadıkları için bu çalışmaya dahil edilmemişlerdir.

4.2 Sırbistan

4.2.1 Ülke Profili

Sırbistan'ı 1990'lı yıllar boyunca komşularıyla çatışmaya iten ve ülkenin uluslararası toplum tarafından dışlanmasına yol açan Miloseviç rejimi, 2000 yılında devrilmiştir. Yeni dönemde Sırbistan uluslararası ilişkilerinde bir dönüşüm yaşarken diğer yandan da 1990'lı yıllar boyunca süren Yugoslav Savaşları'nın yaralarını sarmaya yönelmiştir.

Miloseviç rejiminin ardından göreve gelen yeni yönetim liderliğinde Sırbistan, dış ilişkilerinde çok boyutlu bir tavır alarak hem komşularıyla ilişkilerini geliştirmeye başlamış hem de bölge dışındaki güçlü aktörlerle yakın bir diyalog kurmaya yönelik adımlar atmıştır. Bu noktada AB üyeliği hedefi Sırbistan'ın hem içeride gerekli yapısal reformları yapmasında hem de dışarıya açılmasında önemli bir rol oynamıştır.²²⁰

Öte yandan son yıllarda Sırbistan'ın AB üyelik sürecinin yavaşlaması ve Batı'nın Kosova konusundaki hasmane tavrı Belgrad yönetiminde AB'ye karşı bir bıkkınlığa yol açmaktadır. AB'ye üyelik ihtimalinin de zayıflamasıyla birlikte Sırbistan, Rusya gibi diğer uluslararası aktörlerle de ilişkilerini derinleştirme yoluna gitmiştir. Örnek olarak Rusya'nın Kırım'ı işgalinin ardından AB'nin bu ülkeye yönelik ekonomik yaptırımlarına Sırbistan katılmamış, bu konuda sessiz kalmayı

²²⁰ Jelica Minić, "A Change in the Context of EU Enlargement: What Is to Be Done?", *The Challenges of Serbia's Foreign Policy*, ed. Jelica Minić, Belgrade: Friedrich Ebert Foundation : European Movement in Serbia, 2016, s. 17.

tercih etmiştir.²²¹ Sırbistan son yıllarda Rusya'nın yanı sıra Türkiye ve Çin'le de ilişkilerini geliştirme yönünde adımlar atmıştır.²²²

Tüm bunlara rağmen AB, Sırbistan üzerinde en etkili dış güç olma iddiasını sürdürmektedir. Bu duruma neden olan en büyük etkenlerden birisi ekonomik ilişkilerdir. Sırbistan'ın toplam ticaretinin %64,6'sı AB ülkeleri ile, %6,9'u Rusya ile, %5,1'i Çin ile ve %2,9'u Türkiye ile dir.²²³ Yine doğrudan dış yatırım alanında AB, Sırbistan'ın en önemli yatırımcısı konumundadır. Bununla birlikte son yıllarda geleneksel müttefik Rusya'nın yanı sıra Çin ve Türkiye'nin de Sırbistan'la olan ekonomik ilişkilerinde ilerlemeler yaşanmaktadır. 7 milyon nüfusa sahip Sırbistan'ın toplam gayri safi milli hasılası ise 41 milyar Dolar seviyelerindedir. Ülkenin ihracatı 16 milyar Dolar ve ithalatı ise 20,5 milyar Dolar düzeyindedir. Kişi başı milli gelirin 6 bin Dolar civarında olduğu Sırbistan'da işsizlik oranı ise %14'dür.²²⁴

4.2.2 Sırbistan-Çin İlişkileri

Yugoslavya ile iyi ilişkilere sahip olan Çin, Yugoslav Federasyonu'nun dağılma sürecinde de bu birliğin hâkim gücü Sırbistan'ı desteklemiştir. Sırbistan'ın uluslararası toplum nezdinde dışlandığı bu dönemde, 1997 yılında Sırp lider Slobodan Miloseviç Çin'e resmi bir ziyarette bulunmuştur. Miloseviç rejiminin, bu dönemde geleneksel müttefiki Moskova'nın yanı sıra Pekin'den de bu dönemde destek bulması Batı'ya karşı durmasında önemli bir rol oynamıştır.

Önceki bölümlerde değinildiği üzere, Kosova Savaşı'nda yapılan NATO müdahalesi sırasında Çin'in Belgrad'daki büyükelçiliğinin NATO güçleri tarafından yanlışlıkla vurulması bu iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendiren bir sembol olmuştur.²²⁵ Çin Kosova konusunda BM Güvenlik Kurulu'nda Sırbistan'ı

²²¹ "Serbia Calls EU Pressure To Join Russia Sanctions 'Unacceptable'", *RadioFreeEurope/RadioLiberty*, 20.10.2016, <https://www.rferl.org/a/serbia-calls-eu-pressure-join-sanctions-against-russia-absolutely-unacceptable/28064425.html>.

²²² Lachert, "Western Balkans in the Context of Competition Between China, Russia, Turkey and European Union".

²²³ "European Union, Trade in goods with Serbia", European Commission, 06.03.2019, s. 8.

²²⁴ "Serbia Economic Indicators", (28.05.2019), <https://tradingeconomics.com/serbia/indicators>.

²²⁵ Jens Bastian, "China Reconnects with The Balkans", *Center for Strategic and International Studies*, 22.02.2018, <https://reconnectingasia.csis.org/analysis/entries/china-reconnects-balkans/>.

desteklemiş; 1999 NATO müdahalesine karşı çıktığı gibi Kosova'nın 2008 yılındaki bağımsızlık ilanını da tanımamıştır.²²⁶

Miloseviç rejiminin devrilmesinin ardından Pekin ve Belgrad arasındaki yakın ilişkiler devam etmiştir. Nitekim dönemin Sırp Cumhurbaşkanı Boris Tadic 2009 yılında verdiği bir demeçte Çin'i ülkesinin dış politikasının dayandığı dört sütundan biri olarak saymıştır. Tadic AB, ABD ve Rusya'nın yanı sıra Çin'i önemli bir müttefik olarak saymakla kalmamış, Çin'i geleceğin ekonomik dünya gücü olarak gördüğünü de belirtmiştir.²²⁷ Yine aynı yıl iki ülke birbirlerini "stratejik ortak" olarak ilan etmiştir.²²⁸

Sırbistan'ın, Paris'in ardından, ikinci kültürel merkezini Çin'de açacak olması da bu ülkeye verdiği önemi göstermektedir.²²⁹ Öte yandan Sırbistan'da 40 binin üzerinde Çin vatandaşı yaşamaktadır ve Çin'in bu ülkedeki ekonomik varlığı hızlı bir şekilde büyümektedir.²³⁰ 2005-2016 yılları arasında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 3 katın üzerinde artmıştır.²³¹ Sırbistan, Çin için Balkanlar'a ve Avrupa'ya açılan bir kapı konumundadır. İki ülke arasındaki ilişkiler Kuşak-Yol kapsamındaki projelerle birlikte her geçen gün daha da derinleşmektedir. Elbette bu ilişkiler sadece ekonomik düzeyde kalmamakta; ekonomiye paralel olarak siyasi münasebetlerde ilerletilmektedir. Nitekim Çin'e yönelik şüpheciliğin Batı'da zirveye çıktığı 2019'da Sırbistan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Ivica Dacic yaptığı bir açıklamada Belgrad ve Pekin arasındaki ilişkilerin tarihin en iyi seviyesinde olduğunu söylemiştir.²³²

²²⁶ Dragan Pavličević, "The Sino-Serbian Strategic Partnership in a Sino-EU Relationship Context", The University of Nottingham China policy Institute, 2011, s. 4.

²²⁷ "Tadić on Serbia's 'Four Pillars of Diplomacy'", *B92.Net*, 20708.2019, https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2009&mm=08&dd=30&nav_id=61454.

²²⁸ Pavličević, "The Sino-Serbian Strategic Partnership in a Sino-EU Relationship Context", s. 5.

²²⁹ "Serbian Cultural Center 'Ivo Andric' Opens in Beijing", *B92.Net*, 30.11.2018, https://www.b92.net/eng/news/society.php?yyyy=2018&mm=11&dd=30&nav_id=105650.

²³⁰ Mona Manget, "East Meets West in Blok 70", *Balkan Insight*, (22.03.2010), <https://balkaninsight.com/2010/03/22/east-meets-west-in-blok-70/>.

²³¹ Philippe Le Corre, Vuk Vuksanovic, "Serbia: China's Open Door to the Balkans", *The Diplomat*, (01.01.2019).

²³² "Relations between Serbia and China at the highest level ever", *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia*, 04.10.2019, <http://mfa.gov.rs/en/press-service/statements/18643-relations-between-serbia-and-china-at-the-highest-level-ever>.

4.2.3 Kuşak-Yol'un Sırbistan Ayağı

Kuşak-Yol Projesi kapsamında Çin şirketleri Sırbistan'da birçok proje yürütmektedir. Bu projelerin finansmanı Çin hükümeti tarafından Sırbistan hükümetine verilen kredilerle yapılmaktadır. Sadece ulaşım altyapısı alanında yapılan ve yapılacak olan projelerin toplam değeri 7,5 milyar Euro'yu bulmaktadır.²³³

Sırbistan'daki en önemli Kuşak-Yol yatırımları çeşitli otoyol ve demiryolu projeleri üzerine odaklanmaktadır. Bu kapsamda hali hazırda 300 km otoyol ve 500 km demiryolu Kuşak-Yol kapsamında tamamlanmıştır.²³⁴ Bu projelerden en çok gündeme geleni Sırbistan'ın başkentini Macaristan'ın başkenti Budapeşte'ye bağlayacak olan hızlı tren hattıdır. Projenin 943 milyon Euro'ya mal olacak 184 km'lik Sırbistan kısmı Çin tarafından sağlanacak krediyle finanse edilecektir. Yine Belgrad'ı ülkenin güneyine bağlayacak çeşitli demiryolu projeleri de Kuşak-Yol kapsamında devam etmektedir.²³⁵ Hızlı tren hattını inşa edecek Çin Yol ve Köprü Şirketi'nin (China Road and Bridge Cooperation, CRBC) kökenleri, Çin Ulaştırma Bakanlığı Dış Yardım Ofisi'ne dayanmaktadır ve şirket halen Çin devletine aittir.²³⁶

Sırbistan'daki yapımı süren altyapı projelerinin en önemlilerinden biri de Belgrad'ı Karadağ'a ve Adriyatik Denizi'ne bağlayacak olan 250 km'lik E763 otoyol projesidir. Otoyol aynı zamanda Bosna-Hersek'e de uzatılacak ve Sırbistan'ın hem Batı'ya hem de Güney'e ve denize açılmasında stratejik bir rol oynayacaktır. Otoyol Çin devletine ait olan Çin İletişim İnşaat Grubu (China Communications Construction Company, CCCC) tarafından inşa edilecektir.²³⁷ İnşaatın 450 milyon Euro'luk finansmanı ise Çin Exim Bank tarafından sağlanacaktır.²³⁸

Kuşak-Yol kapsamında yapılacak ulaşım altyapısı projelerinden bir diğeri de Belgrad'da yapılacak yeni metro hatlarıdır. Toplam 40 km'den oluşacak iki hatlı

²³³ "Serbia is proud to be part of the Initiative 'One Belt, One Road'", 27/04/2019, *Belt & Road News*, 27.04.2019, <https://www.beltandroad.news/2019/04/27/serbia-is-proud-to-be-part-of-the-initiative-one-belt-one-road/>.

²³⁴ "Serbia is proud to be part of the Initiative 'One Belt, One Road'".

²³⁵ "China's CRBC Eyes New Projects in Serbia - Belt & Road News", *Belt & Road News*, 03.09.2019, <https://www.beltandroad.news/2019/03/09/chinas-crbc-eyes-new-projects-in-serbia/>.

²³⁶ "Addresses of Leaders", *China Road and Bridge Cooperation CRBC*, t.y., <http://www.crbc.com/site/crbcEN/PresidentAddress/index.html>.

²³⁷ "About Company", *China Communications Construction Company Ltd CCCC*, t.y., <http://en.ccccltd.cn/aboutcompany/introduction/>.

²³⁸ Li Xia, "Serbia to complete new highway in partnership with China", *XinhuaNet*, 18.05.2019, http://www.xinhuanet.com/english/2019-05/18/c_138067691.htm.

metro inşaatının Çin devletine ait Çin Güç İnşaat Şirketi (Power Construction Cooperation of China, Power China)²³⁹ tarafından yapılması için şirket ve Sırbistan Hükümeti arasında iyi niyet anlaşması imzalanmıştır.²⁴⁰ Toplam maliyetinin 3 milyar Euro'yu bulması beklenen proje Çin tarafından sağlanan kredilerle finanse edilecektir. ²⁴¹ Power China yine aynı kapsamda Sırbistan'ın güneydoğusunda yer alan demiryollarının modernizasyonunu da üstlenecektir.

Kuşak-Yol kapsamında Sırbistan'da yapılan önemli projelerden bir diğeri de enerji alanındadır. Elektrik üretim kapasitesine yaklaşık 30 yıldır yatırım yapamayan Belgrad yönetimi, Çin devlet şirketi olan Çin Makine Mühendislik Şirketi (China Machinery Engineering Corporation, CMEC)²⁴² ile 350 megavatlık kömüre dayalı bir termik santral inşası için 2017 yılında anlaşmıştır. 2020 yılında bitmesi beklenen bu projenin 613 milyon Dolar'a tekabül eden %80'lik kısmı, Çin Exim Bank tarafından sağlanan krediyle finanse edilmektedir.²⁴³

Öte yandan Çinli firmaların 2005-2018 yılları arasında Sırbistan'a yaptığı yatırımlar 10,25 milyar Dolar'ı geçmektedir. Bu yatırımların %90'ının Kuşak-Yol'un hayata geçirildiği son 5 yıllık dönemde yapıldığı göz önüne alındığında, Kuşak-Yol'un sadece proje kapsamında yapılan altyapı inşasının ötesinde, ekonomik bir etkileşime yol açtığı da görülmektedir.²⁴⁴ Belgrad'da Sırp-Çin Endüstri Parkı'nın yapımı için Sırbistan İnovasyon Bakanlığı ve CRBC arasında yapılan anlaşma bu bakımdan önemlidir. Endüstri Parkı'nın inşası için CRBC'nin 220 milyon Euro yatırım yapması beklenirken parka gelmesi beklenen 1000'e yakın Çinli şirketin de 2

²³⁹ "Corporate Profile", *PowerChina*, 15.06.2018, http://en.powerchina.cn/2018-06/15/content_16651992.htm.

²⁴⁰ Ralev Radomir, "Powerchina Pledges to Build Belgrade Metro in 5 Years - Official", *SeeNews*, 06.11.2019, <http://seenews.com/news/powerchina-pledges-to-build-belgrade-metro-in-5-years-official-657510>.

²⁴¹ Radomir Ralev, "Powerchina Eyes Serbia's Belgrade Metro Construction Project", *SeeNews*, 22.04.2019, <http://seenews.com/news/powerchina-eyes-serbias-belgrade-metro-construction-project-651429>.

²⁴² "Historical Origin of CMEC-GL", *China Michanery and Engineering Cooperation CMEC*, t.y., <https://www.kingsofcoal.org/companies/cmec>.

²⁴³ "Chinese Company Starts Construction of Serbian Coal-Fired Power Plant", *Reuters*, 20.11.2017, <https://www.reuters.com/article/serbia-power-idUSL8N1NQ49F>.

²⁴⁴ "Chinese Investments & Contracts in Serbia (2005, 2018)", *American Enterprise Institute - China Global Investment Tracker*, (05.06.2019), <http://www.aei.org/china-global-investment-tracker/>.

milyar Euro'luk bir yatırım yapması beklenmektedir. Yine bu park sayesinde 10 bin Sırp vatandaşının istihdam edilmesi planlanmaktadır.²⁴⁵

Çinli şirketlerin Sırbistan'daki en önemli yatırımlarından birisi de Çin devletine ait olan Hesteel Group'un Sırbistan'ın en büyük çelik madeni Zekezara Smederevo'yu satın alması olmuştur. 46 milyon Euro'ya Çin şirketine geçen tesis 5200 kişiyi istihdam etmektedir ve Sırbistan'ın en büyük ikinci ihracatçısı konumundadır. Satın alınmadan önce yıllık yaklaşık 130 milyon Euro zarar eden şirket, yapılan modernizasyonla birlikte, 2017 yılında yaklaşık 26 milyon Euro kar etmiştir.^{246 247}

4.3 Bosna-Hersek

4.3.1 Ülke Profili

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan savaşların en uzununu ve büyüğü Bosna-Hersek'te yaşanmıştır. Bosna-Hersek hükümeti, 1991 yılında komşularının da yaptığı gibi, Şubat 1992'de Yugoslavya Federasyonu'ndan bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak ülkede yaşayan Bosna-Hersek Sırp'ları bu duruma karşı çıkararak, Belgrad yönetiminin de desteğiyle, Bosna-Hersek'ten bağımsızlıklarını ilan etmiştir.

Nüfusunun yaklaşık %50'si Müslüman Boşnak, %30'u Sırp ve %15'i Hırvat olan Bosna-Hersek'te bu üç etnik topluluk tarih boyunca içiçe yaşamıştır. Sırp nüfusun egemen olduğu bir alan oluşturmak amacıyla Boşnaklar'a ve Hırvatlar'a karşı bir temizlik operasyonuna girişen Sırp'lar, 3 yıl sürecek Bosna-Hersek Savaşı'nın fitilini ateşlemiştir. 1995 yılına kadar devam eden savaş NATO'nun Boşnaklar'ın yanında savaşa girmesiyle sona ermiştir. NATO hava hareketleri Sırp'ların çekilmesinde önemli bir rol oynamıştır.²⁴⁸

²⁴⁵ Ralev Radomir, "China's CRBC Signs Deal with Serbia to Build Industrial Park in Belgrade", SeeNews, 18.09.2018, <http://seenews.com/news/chinas-crbc-signs-deal-with-serbia-to-build-industrial-park-in-belgrade-627023>.

²⁴⁶ Vedran Obućina, "Incredible Rise of Serbian Steel Industry", *FinancialObserver*, 19.03.2019, <https://financialobserver.eu/cse-and-cis/incredible-rise-of-serbian-steel-industry/>.

²⁴⁷ Jiang Xueqing, "Serbian president bullish on Belt, Road Initiative", *ChinaDaily*, 08.08.2018, <https://www.chinadaily.com.cn/a/201808/08/WS5b6a5cd8a310add14f3849be.html>.

²⁴⁸ Charles Recknagel, "Bosnia Erupts In Feuding Over New Census Data", *RadioFreeEurope/RadioLiberty*, 20.06.2016, <https://www.rferl.org/a/bosnia-census-results-spark-feuding/27831183.html>.

Savaş sonunda imzalanan Dayton Anlaşması'yla Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğü korunmuş, ancak ülke idari olarak ikiye ayrılmıştır. Bunlardan birincisi; Boşnak ve Hırvatlar'ın yoğun olarak yaşadığı Bosna-Hersek Federasyonu, ikincisi ise; Sırlar'ın çoğunlukta olduğu Sırp Cumhuriyeti'dir. Yine bu anlaşmaya göre ülke yönetimi bu üç grup arasında bölüştürülmüş ve ülkedeki liderlik üç etnisiteyi de temsil eden bir Cumhurbaşkanlığı Konseyi tarafından üstlenilmiştir.²⁴⁹

Dayton Anlaşması her ne kadar ülkedeki savaşı sona erdirmiş olsa da bu anlaşmanın getirdiği karmaşık yönetim düzeni devlet işleyişini zafiyete uğratmaktadır. Nitekim bu durum toplumlar arası ilişkilere de yansımaktadır. Yönetim birimleri savaşın ardından toplumlar arası ilişkiyi rehabilite etmeye yönelik bir entegrasyon süreci başlatmakta yetersiz olduğu gibi ülkenin ekonomik kalkınması yönünde sağlam adımlar atmakta da başarısız olmuştur.²⁵⁰

Bu bağlamda AB üyelik hedefi, Bosna-Hersek'te ihtiyaç duyulan yapısal reformların hayata geçirilmesi açısından önemli bir itici güç konumundadır. Ancak ülkedeki parçalanmış siyasi yapı, AB üyelik sürecine yönelik adımların atılmasını da zorlaştırmaktadır. Neticede ülkedeki Sırp yönetim ayrılıkçı emellerini korumaktadır. Çünkü Bosna-Hersek'te yaşayan Sırlar AB'nin Bosna-Hersek'teki etkinliğini artırmasını ileride bağımsızlık yönünde atacakları adımlara karşı bir tehdit olarak görmektedir.²⁵¹

Öte yandan AB'nin genişleme politikasını durdurması ve AB üyesi ülkelerde yükselen radikal akımların hükümet politikalarına yansması da Bosna-Hersek'in AB'ye üyelik şansını oldukça düşürmüştür. Nihayetinde bu durum bölgesel ve küresel çaptaki diğer aktörlerin de Bosna-Hersek'te varlık gösterme iddiasının önünü açmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi Rusya ülkedeki Sırp yönetimiyle yakın ilişkiler kurarken, Türkiye de Saraybosna ile yakın ilişkiler içerisine girmiştir. Son yıllarda Balkanlar genelinde olduğu gibi Bosna-Hersek'te de daha etkin olan Çin, hem

²⁴⁹ Mehmet Dalar, "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 9 (2008), ss. 98-99.

²⁵⁰ Dalar, "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", ss. 118-19.

²⁵¹ "Bosnia and Herzegovina Country Paper", ss. 5-6.

Bosna-Hersek Federasyonu yönetimi hem de Sırp Cumhuriyeti yönetimi ile yakın ilişkiler kurmayı başarmıştır.²⁵²

Yaklaşık 3,5 milyon nüfusa sahip Bosna-Hersek'in toplam gayri safi milli hasılası 18 milyar Dolar düzeyindedir. Kişi başına düşen milli gelirin 5100 Dolar olduğu ülkede işsizlik oranı ise %20 dolaylarındadır. Bosna-Hersek'in ihracatı 5,2 milyar Dolar iken, ithalatı 9,5 milyar Dolar'dır.²⁵³ Ülke toplam ticaretinin %65,3'ünü AB ülkeleri ile, %4,4'ünü Çin ile, %3,8'ini Türkiye ile ve %3,2'sini Rusya ile yapmaktadır.²⁵⁴

4.3.2 Bosna-Hersek-Çin İlişkileri

Çin yukarıda da belirtildiği üzere Soğuk Savaş dönemi boyunca, özellikle 1970'lerden itibaren, Bosna-Hersek'in de bir parçası olduğu Yugoslavya Federasyonu ile yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Belgrad'la iyi bir diyalogu olan Çin, Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanının ardından bu ülkeyi tanımakta yavaş davranmıştır. Pekin yönetimi Bosna-Hersek'i, bağımsızlığını ilan ettikten 3 yıl sonra, savaşın sonuna doğru 1995 yılında tanımıştır.²⁵⁵ İki ülke arasındaki coğrafi uzaklığın da etkisiyle, Bosna-Hersek ve Çin arasındaki ilişkilerde yaklaşık 20 yıl boyunca sembolik jestlerden öteye geçen bir gelişme olmamıştır. Ancak son yıllarda Çin'in 16+1 oluşumu ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine karşı bir açılım başlatması Pekin yönetiminin Bosna-Hersek'teki etkinliğini de artırmıştır.²⁵⁶

Bosna-Hersek ve Çin arasında gelişen ilişkilerin bir nişanesi olarak, 2018 yılında iki ülke arasında vizelerin karşılıklı kaldırılması konusunda anlaşmaya varılmıştır.²⁵⁷ Yine iki ülke arasında gelişen ilişkilerin bir sonucu olarak, Bosna-Hersek'teki Sırp Cumhuriyeti bölgesinde bulunan liselerde Çince öğretilmeye

²⁵² Dümmel, "Bosnia and Herzegovina", ss. 14-16.

²⁵³ "Bosnia and Herzegovina Economic Indicators", *Trading Economics*, (05.05.2019), <https://tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/indicators>.

²⁵⁴ "European Union, Trade in goods with Bosnia-Herzegovina", European Commission, 06.03.2019.

²⁵⁵ "Bosnia and Herzegovina and PR China Relations", *Bosnia and Herzegovina Embassy in China*, t.y., <http://www.bhembassychina.com/chinarelations.php>.

²⁵⁶ Jasmin Hasic, "Bosnia and Herzegovina's commitment to building further bilateral ties with China", *Shanghai Daily - Shine*, 20.11.2018, <https://www.shine.cn/opinion/foreign-views/1811205414/>.

²⁵⁷ Cheng Cheng, "China-BiH visa-free regime to go into effect", *XinhuaNet*, 05.05.2018, http://www.xinhuanet.com/english/2018-05/05/c_137156745.htm.

başlanacaktır.²⁵⁸ Buna paralel olarak hem Saraybosna Üniversitesi'nde hem de Sırp bölgesinin başkentindeki Banja Luka Üniversitesi'nde birer Konfüçyüs Enstitüsü bulunmaktadır.

Kuşak-Yol Projesi'nin de başlamasıyla Çin'in Bosna-Hersek'teki ekonomik etkinliği artmıştır. Sadece 2017-2018 yılları arasında iki ülke arasındaki ticaret hacmi %100 artmıştır.²⁵⁹ Her ne kadar iki ülke arasındaki ticaret hacmi 700 milyon Dolar'la halen milyar Dolar seviyelerini bulamamışsa da bir yıllık süreçteki bu artış iki ülke arasındaki ilişkilerin ne derece geliştiğinin görülmesi açısından önemlidir.²⁶⁰

4.3.3 Kuşak-Yol'un Bosna-Hersek Ayağı

Bosna-Hersek, Sırbistan'ın ardından Kuşak-Yol Projesi'nden en çok faydalanan Balkan ülkesi konumundadır. Avrupa Yatırım Bankası'nın 2018 yılındaki çalışmasına göre sadece inşaat alanında Çin'in Bosna-Hersek'e verdiği kredi 2,5 milyar Euro'yu bulmaktadır. 16+1 kapsamındaki ülkelerin tamamına verilen kredinin 12 milyar Euro seviyelerinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Bosna-Hersek'in Kuşak-Yol için Avrupa'daki en önemli hedeflerden biri olduğu anlaşılmaktadır.²⁶¹ Öte yandan Kuşak-Yol kapsamında Çin'in Bosna-Hersek'te yürüttüğü ulaşım altyapısı projeleri ülkenin Sırp Cumhuriyeti bölgesine odaklanmaktadır. Bunda Boşnak nüfusun çoğunlukta yaşadığı Federasyon bölgesindeki ulaşım altyapısı projelerinin bölgede daha eski bir aktör olan Türkiye tarafından yürütülmesinin payı vardır.²⁶²

Sırp Cumhuriyeti bölgesinin başkenti Banja Luka'yı Hırvatistan sınırındaki Novi Grad'la buluşturacak otoyol projesi, Bosna-Hersek'teki önde gelen Kuşak-Yol

²⁵⁸ Danijel Kovacevic, "Bosnian Serbs to Sign Deal on Expanding Chinese Teaching", *Balkan Insight*, 13.06.2019, <https://balkaninsight.com/2019/06/13/bosnian-serbs-to-sign-deal-on-expanding-chinese-teaching/>.

²⁵⁹ "Trade Cooperation of BiH with China Increased 100 Percent under 'One Road One Belt' Initiative", *Sarajevo Times*, 17.04.2019, <https://www.sarajevotimes.com/trade-cooperation-of-bih-with-china-increased-100-percent-under-one-road-one-belt-initiative/>.

²⁶⁰ "European Union, Trade in goods with Bosnia-Herzegovina".

²⁶¹ Elliot Wilson, "China's focus means Bosnian economy no longer feeling left behind", *Global Markets EBRD Edition*, (05.08.2019), s. 16.

²⁶² "Turkey, Bosnia-Herzegovina ink deal for Sarajevo-Belgrade highway", *DailySabah*, 05.03.2019, <https://www.dailysabah.com/business/2019/05/03/turkey-bosnia-herzegovina-ink-deal-for-sarajevo-belgrade-highway>.

projelerindedir. Yaklaşık 300 milyon Euro maliyetli projeyi Çin devletine ait olan Çin Shandong Uluslararası Ekonomi ve Teknik Şirketi (China Shandong International Economic & Technical Cooperation) yürütmektedir.²⁶³ Projenin finansmanlığı ise Çin Exim Bank'dan alınan krediyle sağlanmaktadır.²⁶⁴ Shandong ayrıca 33 yıllığına otoyolun işletmesini de üstlenecektir.²⁶⁵ Kuşak-Yol kapsamında Sırp Cumhuriyeti bölgesinde yürütülen altyapı projelerinden bir diğeri de yine Banja Luka ve Novi Grad şehirlerini birbirine bağlayan 104 km'lik demiryolunun modernizasyonu üzerinedir. Otoyol projesini de üstlenen Shandong şirketinin yapacağı demiryolu projesinin maliyeti 241 milyon Euro'dur.²⁶⁶

Çin'in Kuşak-Yol kapsamında Bosna-Hersek'teki en büyük projesi ise Federasyon bölgesinde yürütülmektedir. Federasyon Hükümeti ile Çin devletine ait olan Çin Sezhouba Grup (China Gezhouba Group) ve Guandong Elektrik Güç Tasarım (Guandong Electric Power Design) şirketleri arasında kurulan bir konsorsiyum, Tuzla şehrinde 450 megawatt kapasiteli kömüre dayalı bir termik santral kurulması için anlaşmıştır. Projenin finansmanlığı ise Çin Exim Bank'ın Federasyon Hükümeti'ne sağlayacağı 700 milyon Euro ile yapılacaktır.²⁶⁷ AB yanlısı Federasyon Hükümeti'nin santral projesi için Çin'e başvurmasında AB'nin kömüre dayalı termik santrallere yönelik finansını kesmesi oldukça önemli bir faktör olmuştur. Bu projeye birlikte Çin'in Kuşak-Yol'unun kapsamı Bosna-Hersek'teki Federasyon bölgesine de yayılmıştır. Çinli şirketlerin Bosna-Hersek'te yürüttüğü altyapı ve enerji projelerinin değeri ise 3 milyar Euro'yu geçmiştir.²⁶⁸

Çin'in Bosna-Hersek'teki ekonomik yatırımları sadece Kuşak-Yol kapsamındaki altyapı projeleriyle sınırlı değildir. Çinli firmalar Bosna-Hersek'te hayvancılık, iletişim ve lojistik gibi alanlara da yatırım yapmaktadır. Çin ve ABD

²⁶³ Maja Garaca, "Bosnia's Autoputevi RS Signs Motorway Construction Deal with Chinese Group", 27.11.2017, <http://seenews.com/news/bosnias-autoputevi-rs-signs-motorway-construction-deal-with-chinese-group-592522>.

²⁶⁴ Wilson, "China's focus means Bosnian economy no longer feeling left behind", s. 14.

²⁶⁵ Yoan Stanev, "Chinese construction company secures motorway concession with Bosnia's Republika Srpska", *Emerging Europe*, 14.12.2018, <https://emerging-europe.com/news/chinese-construction-company-secures-motorway-concession-with-bosnias-republika-srpska/>.

²⁶⁶ Maja Garaca, "Bosnia's Serb Republic Railway Operator Signs Deal with Chinese Group", 27.11.2019, <http://seenews.com/news/bosnias-serb-republic-railway-operator-signs-deal-with-chinese-group-592525>.

²⁶⁷ "Bosnia's EPBiH Puts \$1.1 Bln Price Tag on China-Backed Tuzla Plan", *Reuters*, (03.09.2018), <https://www.reuters.com/article/bosnia-epbih-china-loans-idUSL8N1VP3NT>.

²⁶⁸ "Bosnia's EPBiH Puts \$1.1 Bln Price Tag on China-Backed Tuzla Plan".

arasındaki ticaret savaşlarında sık sık gündeme gelen Çinli Huawei şirketi ülkenin 4G altyapısının kurulmasında rol oynamaktadır.²⁶⁹ Öte yandan Çin devletine ait olan deniz nakliye şirketi, Çin Okyanus Nakliye Şirketi (Chinese Ocean Shipping Company, COSCO), başkent Saraybosna’da şube açmıştır. COSCO şirket temsilcisi tarafından yapılan açıklamaya göre; şirketin Bosna-Hersek’te operasyonlara başlamasının en önemli sebeplerinden birisi de Kuşak-Yol’un ülkede daha tanınır hale getirilmesidir.

4.4 Karadağ

4.4.1 Ülke Profili

Balkanlar’ın toprak büyüklüğü bakımından ikinci en küçük, nüfus bakımından ise en küçük ülkesi Karadağ’dır. Karadağ, 20. yüzyıl boyunca Yugoslavya’nın, daha sonra da bağımsızlığını kazandığı 2006 yılına kadar Sırbistan’ın bir parçası olmuştur. Bağımsızlığını kazanana kadar Karadağ’ın dış ilişkileri Belgrad aracılığıyla yürütülmüştür. Ancak 1997 yılından itibaren Podgorica’daki yerel yönetim, Belgrad’daki Miloseviç rejimiyle yaşadığı anlaşmazlıklardan dolayı, dış ilişkilerini doğrudan yürütmeye başlamıştır.²⁷⁰

Tarihi ve kültürel olarak Rusya ile yakın bağları bulunan Karadağ, 2006 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra hem ABD hem de AB ile yakın ilişkiler kurarak Batı kurumlarına entegrasyonu öncelikli dış politika hedefi olarak belirlemiştir. Karadağ 2008 yılında AB’ye üyelik için başvurmuş ve 2010 yılında aday ülke statüsüne kavuşmuştur. Ülkenin 2025 yılında AB’ye tam üye olması beklenmektedir.²⁷¹

Rusya bu eski müttefikinin AB ile yaklaşmasına olumsuz bir tepki vermemişse de Podgorica yönetiminin NATO’ya üyeliğine karşı çıkmıştır. Hatta 2016 yılında, Karadağ’ın NATO’ya üyeliğinin arifesinde, Rusya’nın ülke içinde bir darbe girişimini desteklediği ve Karadağ başbakanına karşı suikast girişiminde bulunduğu iddia edilmiştir. Başarısız darbe girişimi Karadağ ve Rusya arasındaki

²⁶⁹ Wilson, “China’s focus means Bosnian economy no longer feeling left behind”, s. 14.

²⁷⁰ Vukicevic, “Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction”, s. 108.

²⁷¹ Lilyanova, “Montenegro – a lead candidate for EU accession”, s. 1.

ilişkilerin tamamen bozulmasına yol açmıştır ve 2017 yılında ülke NATO'ya üye olmuştur.²⁷²

Bölgesel gerilimlerden uzak durmaya çalışan Karadağ, AB ve ABD'yle olan yakın ilişkilerinin yanı sıra, son yıllarda bölgede daha aktif bir dış politika izlemeye başlayan Türkiye ve Çin ile de iyi ilişkiler içerisindedir. Karadağ'ın Türkiye ile ilişkilerinin merkezini ülkedeki Müslüman azınlık oluştururken, Çin-Karadağ ilişkileri daha çok ekonomik temellidir.

Nüfusu 622 bin olan Karadağ'ın toplam gayri safi milli hasılası 4,8 milyar Dolar düzeyindedir. Kişi başına düşen milli gelirin 7400 Dolar olduğu ülkede işsizlik oranı ise %16 dolaylarındadır. Karadağ'ın ihracatı 422 milyon Dolar düzeyindeyken, ithalatı 2,6 milyar Dolar'dır.²⁷³ Ülke toplam ticaretinin %47,8'ini AB ülkeleri ile, %9,2'sini Çin ile, %3,4'ünü Türkiye ile yaparken bu oran Rusya ile %1'in altındadır.²⁷⁴

4.4.2 Karadağ-Çin İlişkileri

Podgorica ve Pekin arasındaki diplomatik ilişkiler Karadağ'ın bağımsızlığını kazandığı 2006 yılında başlamıştır. Çin'in 2012 yılında 16+1 oluşumuyla Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik açılımına kadar, iki ülke arasındaki ilişkiler sorunsuz olmakla birlikte düşük bir profil seyretmiştir. 16+1 oluşumu ve Kuşak-Yol Projesi'yle birlikte Çin ve Karadağ arasındaki ilişkiler, tüm bölge ülkeleriyle olduğu gibi, ilerleme kaydetmiştir. Ekonomik kalkınması için dış yardıma ihtiyaç duyan Karadağ için Çin'in başlattığı açılım süreci bir fırsat olmuştur.

Karadağ kültürel farklılığı, coğrafi uzaklığı, zayıf ekonomisi ve düşük nüfusu ile Çin gibi bir süper gücün dış politika önceliklerinden biri olmamasına rağmen, Çin'in bu ülke ile olan ilişkileri Balkanlar'daki etkinliğinin geleceği açısından önem arz etmektedir. Nitekim Çin'le olan ithalat-ihracatın genel ithalat-ihracat içindeki

²⁷² Ben Farmer, "Russia Plotted to Overthrow Montenegro's Government by Assassinating Prime Minister Milo Djukanovic Last Year, According to Senior Whitehall Sources", *The Telegraph*, (18.02.2017), <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/02/18/russias-deadly-plot-overthrow-montenegros-government-assassinating/>.

²⁷³ "Montenegro Economic Indicators", *Trading Economics*, (08.06.2019), <https://tradingeconomics.com/montenegro/indicators>.

²⁷⁴ "European Union, Trade in goods with Montenegro", European Commission, 06.03.2019, s. 8.

payına bakıldığında Karadağ, Çin ile en yüksek ticaret hacmine sahip Balkan ülkesidir. Ayrıca Karadağ en küçük Balkan ülkesi olmasına rağmen Kuşak-Yol'dan en çok yararlanan bölge ülkelerinden biridir.²⁷⁵

4.4.3 Kuşak-Yol'un Karadağ Ayağı

Karadağ'da henüz Kuşak-Yol kapsamında inşasına başlanan sadece bir proje vardır. Ancak bu proje, mahiyeti ve Karadağ gibi küçük bir ekonominin içindeki yeri itibarıyla Kuşak-Yol'un en çok tartışılan konularından biri haline gelmiştir.²⁷⁶

Karadağ'ın Adriyatik sahiline açılan gelişmiş güney bölgelerini daha az gelişmiş kuzey bölgelerine bağlayacak bir otoyol projesi, 2005 yılından beri Podgorica yönetiminin gündemindedir. Ayrıca bu otoyol Karadağ'ın kuzey komşusu Sırbistan'ın otoyollarıyla da entegre olacaktır. Böylece Karadağ limanları denize kıyısı olmayan Sırbistan'ın dünyaya açılan kapısı haline gelecektir.²⁷⁷ Öte yandan Karadağ hükümetinin yeterli mali imkanlara sahip olmamasından dolayı proje rafa kaldırılmıştır. AB gibi uluslararası kurumlar ise 600 bin nüfusluk bir ülkenin böylesine büyük bir projeyi ekonomik açıdan kaldıramayacağı gerekçesi ile otoyolun yapımına destek vermemiştir. Projenin ortaya çıkışından yaklaşık 10 yıl sonra ise Kuşak-Yol kapsamında dünyaya açılan Çin, Karadağ hükümetine otoyol projesinin hayata geçirilmesi için gerekli desteği vermek üzere devreye girmiştir.²⁷⁸

Maliyetinin 1 milyar Euro civarında olması beklenen otoyolun finansmanlığının yaklaşık %80'i Çin Exim Bank tarafından Karadağ hükümetine sağlanmıştır. Otoyolun inşaatını ise, Sırbistan'da ve diğer birçok ülkede Kuşak-Yol kapsamında projeler yürüten, Çin devletine ait CRBC şirketi üstlenecektir.²⁷⁹

²⁷⁵ Wilson, "China's focus means Bosnian economy no longer feeling left behind", s. 14.

²⁷⁶ Karl Harenbrock, "Montenegro Highway: China's Balkan Buyout?", *DW*, 05.07.2019, <https://www.dw.com/en/montenegro-highway-chinas-balkan-buyout/av-48634512>.

²⁷⁷ Aleksandar Vasovic, Noah Barkin, "Chinese 'highway to nowhere' haunts Montenegro", *Reuters*, 16.07.2018, <https://uk.reuters.com/article/uk-china-silkroad-europe-montenegro-insi/chinese-highway-to-nowhere-haunts-montenegro-idUKKBN1K60R5>.

²⁷⁸ James Kynge, Valerie Hopkins, "Montenegro Fears China-Backed Highway Will Put It on Road to Ruin", *Financial Times*, 04.10.2019, <https://www.ft.com/content/d3d56d20-5a8d-11e9-9dde-7aedca0a081a>.

²⁷⁹ Vasovic, Barkin, "Chinese 'highway to nowhere' haunts Montenegro".

Kuşak-Yol kapsamında Karadağ'da henüz tek bir proje olsa da Kuşak-Yol, Karadağ ve Çin arasındaki ticaretin canlandırılmasına büyük katkı sağlamıştır. 2011 yılında Karadağ'ın Çin'e ihracatı 1,5 milyon Dolar düzeyindeyken bu rakam yaklaşık 5 kat artarak 2017 yılında 7,3 milyon Dolar seviyelerine gelmiştir. Karadağ'ın Çin'den ithalatı ise 2011 yılında 145 milyon Dolar iken bu rakam 2017 yılında 250 milyon Dolar'a yükselmiştir.²⁸⁰

²⁸⁰ "Montenegro Economic Indicators".

BÖLÜM V: REALİST VE LİBERAL YAKLAŞIMLARA GÖRE KUŞAK-YOL PROJESİ'NİN BATI BALKANLAR AYAĞI

5.1 Giriş

Kuşak-Yol Projesi'ni sadece ekonomik alana odaklanmış bir girişim olarak değerlendirmek oldukça zordur. Projeyi Çin'in 2000'li yıllarda değişim gösteren açılım sürecinin bir parçası olarak değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim Çin bu süreçte ekonomik kalkınmasında ciddi bir mesafe kat ederek dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü olmuştur. Bu süreçte de dış yatırım çekmeye odaklı dünyaya açılım süreci yatırım yapmaya odaklı bir açılım politikasına dönüşmüştür. Böylece Pekin farklı bölgelerde gerek yatırımlarını gerek dış yardımlarını artırarak dünya genelinde daha aktif ve görünür bir güç olmaya yönelmiştir. Bu duruma bağlı olarak Pekin yönetimi gelişen ekonomik gücüne paralel olarak siyasi gücünü de artırarak küresel yönetişimde daha etkin bir şekilde rol almaya odaklanmıştır.²⁸¹

Kuşak-Yol Projesi'ni bir dış politika aracı olarak da değerlendirmek, yakın bir dönemde ABD'yi geçerek dünyanın bir numaralı ekonomik gücü olması beklenen Çin'in yeni dönemde nasıl bir dış politika izleyeceğini anlamak açısından oldukça önemlidir. Çin mevcut dünya düzenini değiştirmeyi amaçlayan revizyonist bir aktör müdür? Çin yeni dönemde kendine etki alanları kurarak hegemonik bir güç olmayı mı amaçlamaktadır? Çin var olan küresel sistemin devamlılığını mı desteklemektedir/tercih etmektedir? Yakın gelecekte bir numaralı ekonomik güç olacağı öngörülen Çin, mevcut sistemin devamlılığını tercih etse de birtakım değişiklikler amaçlamakta mıdır?

Bu bölümde Çin'in Kuşak-Yol Projesi'yle elde etmeyi amaçladığı hedefler ve bu doğrultuda yukarıda bahsi geçen sorular uluslararası ilişkiler disiplininin realist ve liberal teorileri ışığında değerlendirilecek ve projenin bir uygulama alanı olarak Batı Balkanlar'daki örnekleri ele alınacaktır. Böylece Kuşak-Yol Projesi'nin realist teoriyle mi yoksa liberal teoriyle mi daha iyi açıklandığı irdelenerek, Çin'in yeni

²⁸¹ Hideo Ohashi, "The Belt and Road Initiative (BRI) in the context of China's opening-up policy", *Journal of Contemporary East Asia Studies*, C. 7, S. 2 (2018), s. 86.

dönemde uluslararası alanda nasıl bir dış politika izleyeceğine yönelik çıkarımlar elde edilmeye çalışılacaktır.

5.2 Realist Yaklaşım

Çin uluslararası arenada düşük profilli ve uyumlu bir dış politika çizgisini son yıllarda değiştirme eğilimine girmiştir. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, özellikle Xi Jinping'in iktidara gelmesiyle birlikte, Pekin yönetimi daha aktif bir dış politika çizgisi belirlemiştir.

Çin'in bu proaktif dış politika yönelimi sadece diplomatik ve ekonomik alanlarla sınırlı kalmamıştır. Pekin yönetimi son yıllarda askeri kapasitesini artırmaya yönelik de ciddi hamlelerde bulunmuştur. Örneğin, 2010 yılında Çin'in askeri bütçesi 138 milyar Dolar iken, 2018 yılında bu rakam 238 milyar Dolar seviyelerine yükselmiştir.²⁸² 2017 yılında ise Çin ilk denizaşırı askeri üssünü Doğu Afrika ülkesi Cibuti'de kurmuştur.²⁸³ Pekin yönetiminin askeri alanda attığı önemli adımlardan birisi de uçak gemisi yapımıdır. Halihazırda iki uçak gemisine sahip Çin, 2035 yılına kadar bu sayıyı altıya çıkarmayı hedeflemektedir.²⁸⁴

Yeni dönemde Çin'in uluslararası arenada revizyonist bir güç olarak yerini alacağına yönelik endişelerin ortaya çıkmasındaki en önemli sebeplerden birisi de Pekin yönetiminin Güney Çin ve Doğu Çin denizlerinde uyguladığı revizyonist politikalarıdır.²⁸⁵ Daha önce de belirtildiği üzere, Çin bu denizlerde çok geniş alanları ekonomik münhasır bölgesi olarak ilan etmektedir. Bu durum Güney Çin

²⁸² "China Military Expenditure", *Trading Economics*, (25.06.2019), <https://tradingeconomics.com/china/military-expenditure>.

²⁸³ Tyler Headley, "China's Djibouti Base: A One Year Update", *The Diplomat*, 12.04.2018, <https://thediplomat.com/2018/12/chinas-djibouti-base-a-one-year-update/>.

²⁸⁴ Minnie Chan, Guo Rui, "China 'will build 4 nuclear aircraft carriers in drive to catch US Navy'", *South China Morning Post*, 06.02.2019, <https://www.scmp.com/news/china/military/article/2185081/china-will-build-4-nuclear-aircraft-carriers-drive-catch-us-navy>.

²⁸⁵ Kadir Temiz, "ABD ile rekabet Çin'i zorluyor", *Anadolu Ajansı*, 01.04.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/abd-ile-rekabet-cini-zorluyor/1355768>.

Denizi'nde; Vietnam, Malezya ve Filipinler ile;²⁸⁶ Doğu Çin Denizi'nde ise; Japonya ile gerilim yaşanmasına neden olmaktadır²⁸⁷.

Çin bu denizlerdeki tartışmalı adalarda üsler kurarak askeri kapasitesini artırmaya yönelik hamlelerde bulunmuştur. Çin donanması gerek komşu ülkelerin donanmaları gerekse bölgede etkin bir varlığa sahip olan Amerikan donanması ile sık sık karşı karşıya gelmektedir. Bölgede, statükoyu değiştirmeye yönelik saldırgan ve yayılmacı bu tutumu, Pekin yönetiminin ilerleyen dönemde, dış politikasında saldırgan realist perspektifin öngördüğü davranışları daha da fazla benimseyeceğine işaret etmektedir.²⁸⁸

Yapısal realizmin (neo-realizm) bir alt teorisi olarak saldırgan realizm, anarşik yapıdaki uluslararası sistemde devletlerin kendi güvenliklerini sahip oldukları gücü maksimize etmeye yönelik politikalarla sağlayabileceklerini düşünmektedir. Böyle bir sistem içerisinde devletler kendilerinin hâkim güç oldukları etki alanları oluşturmayı amaçlamakta; nihai olarak da uluslararası sistemdeki statükoyu kendi lehlerine çevirerek, sistem üzerinde hegemonya kurmayı hedeflemektedir.

Saldırgan realist akımın öncü ismi Mearsheimer, bu konuyla ilgili olarak, Çin'in ekonomik büyümesini devam ettirmesiyle birlikte, ABD'nin Batı yarım küresinde oluşturduğu hakimiyetin bir benzerini Asya'da oluşturmaya teşebbüs edeceğini söylemektedir. Elbette, ABD'nin ve müttefiklerinin açık bir şekilde nüfuzlu olduğu mevcut güç dengesinde şu an için bunu tahayyül etmek zordur. Ancak Mearsheimer'a göre, Çin'in ekonomik bir güç olarak ABD'yi yakalamasıyla birlikte askeri alanda da bunu gerçekleştirmesi imkânsız bir durum değildir.²⁸⁹

Uzun bir süre düşük bir profil izleyerek, diğer aktörleri ürkütmeden ekonomik büyümesini sürdüren Pekin yönetimi, Xi Jinping'in iktidara gelmesiyle

²⁸⁶ SCMP Reporter, "Explained: South China Sea Dispute", *South China Morning Post*, 16.02.2019, <https://www.scmp.com/week-asia/article/2186449/explained-south-china-sea-dispute>.

²⁸⁷ David Axe, "Japan's East China Sea Nightmare: Too Many Chinese Fighter Jets and Warships to Counter", *The National Interest*, 04.01.2019, <https://nationalinterest.org/blog/buzz/japans-east-china-sea-nightmare-too-many-chinese-fighter-jets-and-warships-counter-40517>.

²⁸⁸ Stephen F. Burgess, "Rising Bipolarity in the South China Sea: The American Rebalance to Asia and China's Expansion", *Contemporary Security Policy*, C. 37, S. 1 (2016), ss. 119-20.

²⁸⁹ John J. Mearsheimer, "Can China Rise Peacefully?", *The National Interest*, (25.10.2014), <https://nationalinterest.org/commentary/can-china-rise-peacefully-10204>.

birlikte uluslararası arenada daha cesur politikalarla görünür olmaya başlamıştır. Çin'in değişen bu tutumunun başlıca sebeplerinden birisi de ekonomik büyümesini sürdürebilmesi için, dış dünyaya açılarak uluslararası ekonomik gelişmelerde daha aktif bir rol almaya ihtiyaç duymasıdır.²⁹⁰ Öte yandan ekonomik bir süper güç olarak Çin'in ordusunu modernleştirmeye yönelik attığı adımlar komşuları tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Yine Pekin'in komşularıyla yaşadığı sınır anlaşmazlıkları ve ABD'nin 2009'dan itibaren başlattığı Pasifik Açılımı taraflar arasında bir güvenlik ikileminin doğmasına yol açmıştır.²⁹¹

Bütün bu gelişmeleri Çin'in mevcut statükoyu değiştirmeyi amaçlayan revizyonist bir aktör olacağına yönelik işaretler olarak okumak yanlış olmaz. Ancak Pekin yönetimi bu süreçte 'barışçıl büyüme' retoriğini de devam ettirmektedir. Böylece Çin diğer devletler tarafından bir tehdit olarak görülmeğe kaçınmayı amaçlamaktadır.²⁹²

Kuşak-Yol Projesi bu noktada Çin yönetimi için oldukça işlevsel bir araçtır. Bu projeye birlikte Çin uluslararası işbirliğini artırmaya yönelik önemli adımlar attığını savunmaktadır. Öte yandan Pekin yönetimi, yine Kuşak-Yol kapsamında yapmış olduğu dış yardımlarla dünya genelinde de etkinliğini artırmaktadır.

Bu bağlamda realizme, bilhassa saldırgan realizme göre Kuşak-Yol Projesi'nin temel motivasyonu hedef bölgelerdeki statükoyu değiştirerek Çin'in gücünü artırmaktır. Proje kapsamında yapılan dış yardımlar da esasında bu amaca hizmet etmektedir. Bu yardımlarla birlikte Çin, Kuşak-Yol ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirecek, onlar üzerinde etki sahibi olacaktır. Böylece Pekin yönetimi bu ülkeler üzerinde nüfuz sağlamakla kalmayacak, onların bulunduğu bölgelerdeki hâkim güçlere karşı da bir rakip olarak güç dengesinde yerini alacaktır.

Kuşak-Yol kapsamında gelişen Çin-Sri Lanka ilişkileri bu durumun anlaşılması için iyi bir örnek teşkil etmektedir.²⁹³ Kuşak-Yol kapsamında Çin Exim Bank'dan alınan kredilerle finanse edilen Sri Lanka'daki Hambantota Limanı,

²⁹⁰ Ohashi, "The Belt and Road Initiative (BRI) in the context of China's opening-up policy", s. 86.

²⁹¹ Mearsheimer, "Can China Rise Peacefully?"

²⁹² Mearsheimer, "Can China Rise Peacefully?"

²⁹³ Kadir Temiz, Hamza Uçar, "Çin'in Kuşak ve Yol girişiminde sorunlar artıyor", *Anadolu Ajansı*, 11.09.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-in-kusak-ve-yol-girisiminde-sorunlar-artiyor/1307053>.

inşasının ardından yeterli trafiği yakalayamamıştır. Liman hedeflendiği üzere bölgesinde ekonomik canlılık üretmediği gibi yeterli gemi trafiği olmadığından zarar da etmiştir. Bu durum ise Sri Lanka yönetiminin liman projesinden doğan borçlarını ödeyememesine neden olmuştur. Bunun üzerine Sri Lanka hükümeti borç yükünden kurtulmak için limanı 99 yıllığına Çin devletine ait bir şirkete kiralamak durumunda kalmıştır.²⁹⁴

Ticari olarak herhangi bir kârlılığı olmayan bu liman projesi, Çin'in Sri Lanka'ya yönelik bir borç tuzağı olarak değerlendirilmektedir. Çin bu projelerle birlikte bir yandan Sri Lanka'daki etkinliğini artırırken öte yandan ülkenin içişlerine de karışmıştır. Kuşak-Yol kapsamındaki projelerin finansının bir kısmının, Çin'le yakın ilişkilere sahip, Mahinda Rajapaksa yönetiminin seçim kampanyalarına aktarıldığı ortaya çıkmıştır. Nitekim Rajapaksa yönetimi, görevde bulunduğu süre boyunca Çin ile pek çok alanda anlaşmalar yapmış ve Pekin yönetiminden yoğun şekilde borç almıştır. Rajapaksa'nın bu politikaları, ülkesini borç batağına sürükleyerek ülke üzerinde Çin'in etkisini ve gücünü artırdığı iddialarıyla, yoğun bir şekilde eleştirilmiştir.²⁹⁵ Sri Lanka ve Çin arasında yaşanan bu durum, Morgenthau'nun savunduğu, dış yardımın politik amaçlı bir rüşvet aracı olarak kullanılabilirdiği savını desteklemektedir.²⁹⁶

Her ne kadar ticari olarak kârlı olmasa da Hambantota Limanı stratejik bir konuma sahiptir. Asya'yı Avrupa ve Afrika'ya bağlayan deniz yolundaki bu liman, Çin için bölgenin kontrolüne yönelik önemli bir araç niteliğindedir. Yine Sri Lanka'daki etkinliğini artırarak Çin, tarihsel rakibi olan Hindistan'ı bu ülkenin kendi doğal hinterlandında çevrelemiş olmaktadır. Bu limanı ileride askeri üsse çevirebileceği ihtimalinden endişe duyulan Çin, yaptığı bu hamlelerle Hint Okyanusu'ndaki güç dengesinde stratejik bir konuma yükselmiştir.²⁹⁷

Bir önceki bölümde de detaylı bir şekilde değinildiği üzere Çin'in Kuşak-Yol Projesi'yle birlikte yöneldiği bölgelerden birisi de Balkanlar'dır. Saldırgan realist

²⁹⁴ Parker, Chefitz, "Debtbook Diplomacy".

²⁹⁵ Maria Abi-Habib, "How China Got Sri Lanka to Cough Up a Port", *The New York Times*, (25.06.2018), <https://www.nytimes.com/2018/06/25/world/asia/china-sri-lanka-port.html>.

²⁹⁶ Morgenthau, "A Political Theory of Foreign Aid", s. 302.

²⁹⁷ Plamen Tonchev, "Sri Lanka's tale of two ports", European Union Institute for Security Studies (EUISS), 2018, s. 4.

perspektifin öngördüğü üzere Çin'in Balkanlar'da yürüttüğü girişimlerin nihai amacı da Sri Lanka ve Hint Okyanusu bölgesi örneğindeki gibi bölgede etkinliğini sağlamlaştırarak kendi gücünü artırmaktır.

Kuşak-Yol kapsamında Karadağ'da yürütülen otoyol projesi realist teorinin uluslararası ilişkileri açıklamaya yönelik argümanlarını destekleyen mahiyetlere sahiptir. Öncelikle Karadağ'da 2006 ve 2012 yıllarında yapılan iki fizibilite çalışması projenin ekonomik olarak uygulanabilir olmadığını ortaya koymuştur. Otoyolun ekonomik olabilmesi için günlük en az 22 bin araç trafiğini yakalaması gerekmektedir. Ancak 600 binlik nüfusa sahip olan Karadağ'da, şehirlerarası bir yolda, bu sayının yakalanması oldukça zor görünmektedir.²⁹⁸

Bu da projenin, 30 yıldır iktidarda olan ve yoğun bir şekilde yolsuzluk suçlamalarına maruz kalan, Milo Dukanović yönetiminin popülist politikalarından biri olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Nitekim Karadağ merkezli MANS adlı yolsuzlukla mücadele kuruluşu, Karadağ Parlamento'sunda oylanmadan önce, projeye ilgili detaylı bilgilerin milletvekilleriyle paylaşılmasına yönelik talepte bulunmuştur. Ancak bu talep hükümet tarafından reddedilmiştir. MANS tarafından Reuters'a yapılan bir açıklamada Ulaştırma Bakanlığı'nın projeye ilgili ürettiği dataların uydurma olduğu belirtilmiştir.²⁹⁹

Öte yandan otoyol projesi kapsamında alınan finans miktarının geri ödenmesi de Karadağ ekonomisini zorlamaya başlamıştır. Otoyol projesiyle birlikte Karadağ'ın borç yükü gayri safi milli hasılasının %78'ine ulaşmıştır. Karadağ hükümeti ekonomik zorluğu aşmak için bir dizi girişimlerde bulunmuştur. Havalimanı işletmesi için imtiyaz tanıma, 250 bin Euroluk yatırım karşılığında vatandaşlık verme ve Euro Bond ihracı hükümetin bu yönde attığı adımlardan bazılarıdır.³⁰⁰

Bosna-Hersek'te yürütülen enerji santrali inşaatı da Kuşak-Yol kapsamında Balkanlar'da yürütülen projelerin en tartışmalı konularından birisi olmuştur. AB Enerji Topluluğu projenin AB standartlarına uymadığını ve yoğun karbon monoksit salınımıyla doğaya zarar vereceğini belirtmektedir. Topluluk projenin hayata

²⁹⁸ Vasovic, Barkin, "Chinese 'highway to nowhere' haunts Montenegro".

²⁹⁹ Vasovic, Barkin, "Chinese 'highway to nowhere' haunts Montenegro".

³⁰⁰ Misha Savic, "Montenegro Looks to Move on From China Debt Shock With Eurobond", (06.06.2019), <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-06-06/montenegro-returns-from-brink-of-debt-abyss-to-refinance-bond>.

geçirilmesi halinde Bosna-Hersek'in AB üyelik sürecinin zarar göreceğini, ülkenin AB'ye üye olması durumunda da santralin işletmesinin durdurulması gerektiğini açıklamıştır.³⁰¹

AB'nin Bosna-Hersek'teki bu projeye karşı çıkarken, alternatif enerji yatırımları konusunda da ülkeye destek çıkmaması, Çin'in enerji yatırımı alanında hâlihazırdaki bu boşluktan faydalanmasının önünü açmıştır. Öte yandan Pekin yönetimi, tartışmalı kömüre dayalı termik santral projesinde Bosna-Hersek'e yardım sağlayarak, bu ülkeyle AB arasındaki ilişkilerin bozulmasına da zemin hazırlamıştır. Nihayetinde Çin bu hamleleriyle bir yandan Bosna-Hersek'teki etki alanını genişletirken diğer yandan ülkenin Avrupa'ya entegrasyon sürecini zora sokmuştur.

Daha önce de belirtildiği üzere Bosna-Hersek'te yürütülen Kuşak-Yol projeleri, enerji santrali haricinde, ülkenin Sırp Cumhuriyeti bölgesinde sürdürülmektedir. Çin, Sırp Cumhuriyeti bölgesinde, Rusya'nın da yaptığı gibi, uyguladığı yoğun yardım politikalarıyla bölgenin merkezi hükümetten bağımsız hareket etmesine yardımcı olmaktadır. Elbette özerk bir bölge olarak Sırp Cumhuriyeti merkezi hükümetten bağımsız hareket edebilir. Ancak bölge hükümetinin ayrılıkçı politikaları göz önüne alındığında, merkezi hükümetten bağımsız bir şekilde bölgeye yönelik yapılan bu yardımlar ülkenin bütünlüğünü ve istikrarını tehdit edebilecek niteliktedir. Çin'in, Boşnak ve Hırvat toplumları tarafından da yoğun bir şekilde eleştirilen,³⁰² Sırp Cumhuriyeti'nin güvenlik güçlerine askeri yardımda bulunması bu endişeleri artırmaktadır.³⁰³

Çin-Sırbistan ilişkileri Balkanlar'daki diğer örneklerde de görüldüğü üzere Kuşak-Yol açılımı sonrasında ivme kazanmıştır. Ancak bu durum sadece ekonomik ve diplomatik ilişkilerle sınırlı kalmamıştır. Ekonomik ve diplomatik ilişkilerin ötesinde Çin, kendi topraklarında uyguladığı otoriter yönetim anlayışına hizmet eden araç ve yöntemleri de Sırbistan'a ihraç etmeye başlamıştır. Son zamanlarda güvenlik ihlalleri yüzünden birçok tartışmaya sebep olan Çinli Huawei şirketinin, Belgrad'da

³⁰¹ Claudia Patricolo, "Planned Bosnian coal-fired power plant violates EU rules", *Emerging Europe*, 07.03.2019, <https://emerging-europe.com/business/planned-bosnian-coal-fired-power-plant-violates-eu-rules/>.

³⁰² Kovacevic, "Bosnian Serbs to Sign Deal on Expanding Chinese Teaching".

³⁰³ Blerim Reka, "A new military build-up in the Balkans", *Emerging Europe*, 10.01.2019, <https://www.gisreportsonline.com/a-new-military-buildup-in-the-balkans,defense,2768.html>.

yüz tanıma teknolojisine sahip bin adetlik güvenlik kamerası ağı kurulması için Sırp hükümeti ile anlaşmaya varması bu durumun en bariz örneklerinden biri olarak gösterilebilir.³⁰⁴ Çinli Huawei şirketinin kuracağı bu kamera sistemlerinin Vucic yönetiminin otoriter eğilimlerine hizmet edeceğinden endişe duyulmaktadır. Nitekim bu sistemler gerek Avrupa ve Amerika'daki gerekse Sırbistan'daki pek çok insan hakları kurumunun tepkisini çekmiştir. Avrupa Parlamentosu tarafından hazırlanan bir rapor, Belgrad yönetiminin otoriterleşme yönündeki bu adımlarının devam etmesi halinde Sırbistan'ın 2025 yılında planlanan tam üyeliğinin akamete uğrayabileceğini belirtmektedir.³⁰⁵

Tüm bu örnekler göz önüne alındığında Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nin Balkanlar üzerindeki asıl gündeminin, saldırgan realist perspektifin öngördüğü gibi, Balkanlar'da ve dolayısıyla Avrupa'da gücünü ve etkisini artırmak olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sonuçta bölge Avrupa coğrafyasının AB'ye entegrasyon sağlayamamış tek bölgesi olarak Birliğin zayıf noktası konumundadır.

Balkanlar, Çin için Avrupa'ya açılan giriş kapısı niteliğindedir. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, bu ülkelerin AB üyelik süreçlerini sekteye uğratacak adımlar atan Çin, bu ülkelerin AB'den uzaklaşmalarını ve ilerleyen dönemde kendi etki alanına girmelerini planlamaktadır. Halihazırda AB'de son yıllarda meydana gelen genişleme politikasındaki zayıflama da bu duruma hizmet etmektedir. AB'nin kapılarını yeni üyelere kapatması Balkan ülkelerinin Birliğe üyelik ihtimallerini zayıflatırken bu ülkelerin entegrasyon ve reform süreçlerinin de akamete uğramasına sebep olmaktadır.³⁰⁶

Yolsuzluk Karadağ, Bosna-Hersek ve Sırbistan da dâhil olmak üzere Balkan ülkelerinin en önemli sorunlarından biridir. Uluslararası Şeffaflık (Transparency International) kuruluşunun her yıl açıkladığı uluslararası yolsuzluk sıralamasında,

³⁰⁴ Bojan Stojkovski, "Big Brother Comes to Belgrade", *Foreign Policy*, (18.06.2019), <https://foreignpolicy.com/2019/06/18/big-brother-comes-to-belgrade-huawei-china-facial-recognition-vucic/>.

³⁰⁵ Martin Russell, "Serbia at risk of authoritarianism?", European Parliamentary Research Service, 2019.

³⁰⁶ Michal Makocki, "China in the Balkans: The Battle of Principles", *European Commission on Foreign Relations*, 07.06.2017, https://www.ecfr.eu/article/commentary_china_in_the_balkans_the_battle_of_principles_7210.

180 ülke arasından Karadağ 64'üncü olurken, Bosna-Hersek ve Sırbistan 77'nciliği paylaşmıştır.

Yolsuzluk sorunlarının yaşandığı Batı Balkan ülkelerinin bu projelerin finansmanı olarak, Batı ülkelerinden ya da uluslararası kuruluşlardan ziyade, Çin'i seçmelerinin en temel sebeplerinden birinin Çin'in, kapalı devre bir şekilde, koşulsuz-şartsız yardımda bulunma politikaları olduğu söylenebilir. Bu ülkelerdeki yüksek yolsuzluk oranları da dikkate alındığında yöneticilerin Çin'den koşulsuz alınan dış yardımları kişisel menfaatleri veya politik çıkarları doğrultusunda kullanma ihtimalleri bulunmaktadır.³⁰⁷ Sonuç olarak bu durum yürütülen projelerin ülkelerin gerçek ihtiyaçlarından kaynaklandığına ve verimli bir şekilde uygulandığına yönelik şüpheleri artırmaktadır.³⁰⁸

Öte yandan taraflar arasında ihtilaf çıkması halinde Çin mahkemelerinin yetkili adli merci olduğunu sözleşmelerin hükümlerine eklenen Pekin yönetimi, kendi çıkarlarını garanti altına almıştır. Zaten Kuşak-Yol kapsamında bu ülkelerin yapılan projeler için Çin'e yoğun bir şekilde borçlanmaları da Pekin yönetimine büyük bir avantaj sağlamaktadır. Nihayetinde bu borçlar Morgenthau'nun da belirttiği üzere politik bir işleyle³⁰⁹, Çin'in bu ülkeler üzerinde uygulayabileceği bir baskı aracı görevi yürütecektir. Bu bağlamda bu çalışmanın örnekleri olarak ele alınan her üç ülkenin de kırılgan ekonomik yapıları Çin'e olan borçlarını ödemeye engel olacak olsa da Pekin yönetimi 'borç tuzağı' kavramında da açıklandığı gibi, kârlı durumunu koruyacaktır. Avrupa Konseyi'nin Çin'e karşı aldığı kararlara Sırbistan'ın imza atmaması da Çin'in bu borç veren-alan ilişkisindeki gücünün politik dengeler üzerindeki etkisini göstermektedir.³¹⁰

Tüm bu argümanlar Çin'in Kuşak-Yol Projesi üzerindeki saiklerinin realist teori ışığında değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır. Çin Balkanlar'daki etkinliğini artırarak bölgedeki güç mücadelesinde Avrupa'ya karşı bir rakip olarak yükselmektedir. Bölge ülkelerini yoğun bir şekilde borçlandırarak da bu ülkeler üzerindeki nüfuzunu ve gücünü artırmaktadır. Bölgenin istikrarını zedeleyecek

³⁰⁷ Makocki, "China in the Balkans: The Battle of Principles".

³⁰⁸ Alon Ben-Meir, "Corruption in the Balkans Is Impeding EU Membership", *The Globalist*, 10.01.2019, <https://www.theglobalist.com/european-union-membership-balkans-corruption/>.

³⁰⁹ Morgenthau, "A Political Theory of Foreign Aid", s. 302.

³¹⁰ "Serbia 2016 Report", European Commission, 2016.

girişimlere ön ayak olarak ve otoriter eğilimli hükümetleri destekleyerek bölgedeki hassas dengeleri bozmakta, bölge ülkelerinin Batı'yla entegrasyonlarına ket vurmaktadır. Çin sadece kendi coğrafyasında güç kapasitesini artırmakla kalmamakta, gücünü maksimize etmek için dünyanın farklı bölgelerinde de etkinliğini genişletmektedir. Bu da Çin'in revizyonist bir aktör olduğunu göstermektedir.

5.3 Liberal Yaklaşım

Çin'in uluslararası arenada artan görünürlüğü ve buna katkı sağlayan en önemli araçlardan biri olan Kuşak-Yol Projesi realist teori perspektifinden değerlendirilebildiği gibi pekâlâ liberal teori ışığında da ele alınabilir. Nihayetinde Çin, ulusal kalkınmasını, 1978'den beri istikrarlı bir şekilde uyguladığı, dünyaya açılım ve reform politikalarına borçludur.

Çin'in mevcut liberal dünya düzeniyle uyumlu politikalar sürdürdüğü yaklaşık 40 yıllık süreçte, ülke her yıl ortalama %10 büyüyerek dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna yükselmiştir. Bu ekonomik büyümeyle birlikte Çin toplumu da hızlı bir gelişim göstererek 2010 yılı itibariyle üst-orta gelirli toplumlara dâhil olmuştur.³¹¹

Ekonomik alandaki bu gelişmelerle birlikte, Pekin yönetimi dünyanın en büyük politik ve askeri güçlerinden biri haline gelmiştir. Ekonomik avantajların yanı sıra, mevcut uluslararası sistem Çin'e politik ve askeri alanlarda da birçok olanak sağlamaktadır. Pekin yönetimi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip beş daimî üyeden biridir. Güvenlik Konseyi üyeliğinde pragmatik davranan Çin, pek çok ülkeye karşı politik ve askeri konularda daha avantajlı bir konumdadır.³¹²

Mevcut uluslararası sistemin Çin'in politik ve ekonomik çıkarlarını gözetem bir yapıya sahip olması Çin yönetiminin sisteme karşı olumlu bir tavır takınmasına sebep olmuştur. Nitekim Dışişleri Bakanı Wang Yi mevcut sistemden memnuniyetini

³¹¹ Garry D. Bruton, David Ahlstrom, Juanyi Chen, "China Has Emerged as an Aspirant Economy", *Asia Pacific Journal of Management*, 2019, s. 4.

³¹² Xue Lei, "China as a Permanent Member of the United Nations Security Council", Friedrich Ebert Stiftung, Global Policy and Development, 2014.

belirterek bu sistemi iyi tasarlanmış bir binaya benzetmiştir. Wang'a göre çok taraflılık bu binanın temeliyken, BM ve diğer uluslararası kuruluşlar da çok taraflılığın temelini oluşturduğu bu binanın katlarıdır.³¹³

Pekin yönetiminin halihazırda var olan uluslararası sistemde revizyonist bir güç olarak öne çıkmaktansa mevcut sistem içerisinde kalarak çıkarlarını maksimize etmesi liberal perspektife uygun bir yaklaşımdır.³¹⁴ Wang'ın sözleriyle birlikte değerlendirildiğinde, Çin yönetiminin son yıllardaki proaktif politikaları; liberalizmin ayak izlerini takip eden, uluslararası ilişkilerin gelişimine ve işbirliğinin artmasına hizmet edecek uluslararası kurumların güçlendirilmesine ve yenilerinin kurulmasına katkı sağlayacak adımlar olarak değerlendirilebilir. Çin yönetimi tarafından uluslararası ticaretin güçlendirilmesine yönelik atılan adımlar da yine bu çerçevede ele alınabilir.

Daha önce de değinildiği üzere, Çin öncülüğünde kurulan AIIB (Asya Altyapı Yatırım Bankası) Çin dış politikasının liberal perspektifle uyumunu ele almak için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Başta Asya olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinden pek çok üyesi bulunan AIIB, kalkınma konusunda işbirliğini artırmak amacıyla Çin öncülüğünde kurulmuş, çok taraflı bir uluslararası kurumdur. Wu Xinbo'ya göre, IMF ve Dünya Bankası deneyimlerinin ışığında kurulan AIIB, bu uluslararası kurumların sahip oldukları sistem üzerine yenilikler de getirerek Batılı benzerlerinden daha ileri seviyede bir kurum olmuştur.³¹⁵

Yazar Çin'in AIIB üzerinde hegemonya kurma çabasının da olmadığını, Pekin yönetiminin kuruluşuna öncülük ettiği bu bankada sahip olduğu %26'lık oy hakkının yeni üyelerin katılımıyla daha da düşeceğini belirtmektedir. Kurumun çok taraflı yapısını simgeleyen en önemli noktalardan birisi de başkanlığını herhangi bir bölge ülkesi vatandaşının yapabilecek olmasıdır. Nitekim IMF ve Dünya Bankası'nda bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Bilindiği gibi Dünya Bankası başkanının ABD'li, IMF başkanının ise Avrupalı olma şartı bulunmaktadır.³¹⁶

³¹³ Wu Xinbo, "China in Search of a Liberal Partnership International Order", *International Affairs*, C. 94, S. 5 (2018), s. 1016.

³¹⁴ Jessica Chen Weiss, "A World Safe for Autocracy?", *Foreign Affairs*, (06.11.2019), <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2019-06-11/world-safe-autocracy>.

³¹⁵ Xinbo, "China in Search of a Liberal Partnership International Order", s. 1012.

³¹⁶ Xinbo, "China in Search of a Liberal Partnership International Order", s. 1012.

AIIB örneği, Çin'in liberal dünya düzeni içerisinde kalarak dış politika hedeflerini gerçekleştirmek istediği yönünde yorumları destekler mahiyettedir. AIIB'nin açıklık, şeffaflık, bağımsızlık ve hesap verilebilirlik gibi evrensel ilkeleri benimsemesi, çok taraflı bir yapıya sahip olması; Çin'in uluslararası kuruluşların kurulmasına öncülük ederken daha önce kurulmuş benzer kuruluşları örnek aldığına işaret etmektedir.³¹⁷ Bu da göstermektedir ki, Çin yönetimi IMF ve Dünya Bankası gibi kurumları tamamen yok sayarak mevcut sistemin varlığını sorgulamak yerine, sisteme yenilikler getirerek uluslararası alandaki etkinliğini artırmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de sistemdeki olumsuzlukları gidermeye çalışmaktadır. Mesela gelişmekte olan ülkeler IMF ve Dünya Bankası'nda oldukça küçük oranlarda oy hakkına sahipken AIIB'de bu oran daha yüksektir.³¹⁸

Liberal perspektife göre değerlendirildiğinde, Kuşak-Yol Projesi Çin'in uluslararası ticareti verimlileştirmek ve hızlandırmak için attığı en önemli adımlardan birisidir. Projenin temel motivasyonunun, altyapı projeleriyle birlikte ulaşım imkânlarını artırarak uluslararası ticaretin potansiyelini genişletmek olduğu düşünülürse, Çin liberal dünya düzenini sağlamlaştırmaya yönelik önemli adımlar atmaktadır.

Bu bakış açısına göre Çin, Kuşak-Yol ile birlikte gelişmekte olan ülkelere dış yardım sağlayarak uluslararası işbirliğine katkıda bulunmaktadır. Belirtildiği üzere bu yardımların birinci amacı uluslararası ticareti güçlendirmektir. İkinci amaç ise, bu yardımlarla birlikte gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına katkı yaparak bu ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalamalarına yardımcı olmaktır.

Çin'in Kuşak-Yol Projesi'yle birlikte Balkanlar'da artan etkinliği de bu bakış açısını olumlayan mahiyetlere sahiptir. Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ Avrupa'daki kalkınma yarışında kıta ülkelerinin neredeyse tamamının gerisinde kalmıştır. Pek çok Doğu Avrupa ülkesi Soğuk Savaş'ın ardından hızlı bir şekilde Batı ile entegrasyon sürecine girerek AB'ye üye olmuştur.³¹⁹ Bu süreç söz konusu

³¹⁷ "Asian Infrastructure Investment Bank", AIIB, 2019, s. 5.

³¹⁸ Fatih Oktay, *Çin Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 529.

³¹⁹ Eran Fraenkel, "The EU and the Western Balkans: Do They Share a Future?", Barcelona Center for International Affairs, 2016, s. 1.

ülkelere kalkınmalarını desteklemek için ihtiyaç duydukları dış yardımın karşılanması için büyük avantajlar sağlamıştır.

Bu çalışmada ele alınan Batı Balkan ülkeleri ise 1990'lı yıllarda yaşanan Yugoslav Savaşları'nın bir sonucu olarak Batı ile entegrasyon süreçlerinde geri kalmışlardır. Savaşlar aynı zamanda bu ülkelerin hali hazırdaki kapasitelerini tüketmelerine de yol açmıştır. Öte yandan, son yıllarda AB içerisinde artan içe kapanma yanlısı popülist akımlar da bu ülkelerin, diğer Doğu Avrupa ülkeleri gibi, entegrasyon sürecinde AB'den beklenen cömert desteği bulmalarını engellemekte ve her geçen gün üyelik umutlarının azalmasına yol açmaktadır.³²⁰

Bu çerçevede Kuşak-Yol Projesi Batı Balkan ülkelerinin ihtiyaç duydukları dış yardımlar için bir fırsat niteliğindedir. AB'nin desteklemekte yetersiz kaldığı, oldukça küçük nüfusa ve ekonomiye sahip bu ülkelerin tek başına güç yetiremeyecekleri temel altyapı projeleri Çin'in yardımlarıyla hayata geçirilmektedir.³²¹ Bu projelerle hem ülke içi hareketlilik artmakta hem de bu ülkelerin dış dünyaya açılmaları sağlanmaktadır.

Nitekim bir önceki bölümde de belirtildiği üzere Karadağ'da inşa edilen otoyol projesi sadece Karadağ'ın iç kesimlerini değil aynı zamanda Sırbistan'ı da denize ulaştırarak bu iki ülkenin de dünyaya açılması için yeni bir kapı olacaktır. Yine Sırbistan'da yürütülen diğer karayolu ve demiryolu projeleri bu ülkeyi hem Bosna-Hersek'e hem de Hırvatistan'a bağlayacaktır. Bosna-Hersek'te yürütülen ulaşım projeleri de yine Karadağ ve Sırbistan'da yürütülen projeler gibi ülke içi hareketliliğin artmasına vesile olacaktır.

Kuşak-Yol çerçevesinde gerek Sırbistan'da gerekse Bosna-Hersek'te çalışmaları devam eden enerji projeleri de yine bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü ülkelerin enerji kaynaklarına ulaşabilmesi ve sonrasında bunları elektrik gücüne çevirebilmesi hem toplumun

³²⁰ Fraenkel, "The EU and the Western Balkans: Do They Share a Future?", s. 2.

³²¹ Peter Sanfey, Jakov Milatovic, "The Western Balkans in Transition: Diagnosing the Constraints on the Path to a Sustainable Market Economy", European Bank for Reconstruction and Development, 2018, s. 42, <https://www.ssrn.com/abstract=3119685>.

teknolojik imkanlara kavuşması hem de endüstriyelleşme açısından oldukça önemlidir.³²²

Çin'in Kuşak-Yol kapsamında sağladığı dış yardımlar ile inşa edilen Sırbistan'daki enerji santrali Belgrad'ın, Yugoslavya'nın dağılmasının ardından, bu alanda yaptığı ilk büyük çaplı yatırımdır.³²³ Yine daha önce belirtildiği üzere Bosna-Hersek'te yürütülen enerji santrali projesi de bu ülkede son 40 yılda yapılan en büyük yatırım olma özelliğini taşımaktadır.³²⁴

Yukarıda anlatılan örnekler dikkate alındığında, Çin'in gerek Balkanlar özelinde gerekse dünya genelinde Kuşak-Yol kapsamında yürüttüğü projeler ile, Keohane ve Nye tarafından geliştirilen, karşılıklı bağımlılık kuramına uygun davrandığı düşünülebilir.³²⁵ Çünkü yürütülen bu projelerle birlikte hem ekonomik alanda hem de diğer alanlarda Çin ve bölge ülkeleri arasındaki işbirliği ve etkileşim artmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Karadağ'ın Çin'e ihracatı 2011-2017 yılları arasında, yaklaşık 5 kat artarak, 1,5 milyon Dolar'dan 7,3 milyon Dolar seviyelerine gelmiştir.³²⁶ Sırbistan'ın Çin'e yönelik ihracatı ise aynı zaman dilimi içerisinde, yaklaşık 4 kat artarak, 16 milyon Dolar'dan 62 milyon Dolar'a yükselmiştir.³²⁷ Bosna-Hersek'in Çin'e ihracatı ise yaklaşık 4 kat artarak, 6 milyon Dolar'dan 22 milyon Dolar'a yükselmiştir.³²⁸

Aynı zaman dilimi içerisinde Karadağ'ın AB ülkelerine ihracatı ise 225 milyon Dolar'dan 166 milyon Dolar'a düşmüştür.³²⁹ Sırbistan ise Karadağ'ın aksine AB pazarındaki payını 5,1 milyar Dolar'dan 11 milyar Dolar'a çıkararak 2 kat artırmıştır.³³⁰ Bosna-Hersek ise 2011 yılında 3 milyar Dolar olan AB ülkelerine

³²² Stern David I, Burke Paul, Bruns Stephan B, "The Impact of Electricity on Economic Development: A Macroeconomic Perspective", UC Berkeley: Center for Effective Global Action, 2019.

³²³ "Chinese Company Starts Construction of Serbian Coal-Fired Power Plant".

³²⁴ Vladimir Spasic, "FBIH Parliament approves Tuzla 7 guarantee despite Energy Community objection", *Balkan Green Energy News*, 08.03.2019, <https://balkangreenenergynews.com/fbih-parliament-approves-tuzla-7-guarantee-despite-energy-community-objection/>.

³²⁵ Keohane, Nye, *Power and Interdependence*, ss. 20-21.

³²⁶ "Montenegro Economic Indicators".

³²⁷ "Serbia Economic Indicators".

³²⁸ "Bosnia and Herzegovina Economic Indicators".

³²⁹ "European Union, Trade in goods with Montenegro".

³³⁰ "European Union, Trade in goods with Serbia".

yönelik ihracatını 2017 yılında ancak %40 artırarak 4,25 milyar Dolar'a çıkarabilmiştir.³³¹

Görüldüğü üzere Çin ve bu Batı Balkan ülkeleri arasındaki ticaret hacmi AB'nin oldukça gerisindedir. Ancak ihracat artış oranlarına bakıldığında Kuşak-Yol ile birlikte Çin bu ülkeler için hızlıca açılabilen bir pazar konumuna yükselmiştir. AB pazarı ise Çin'e kıyasla daha yavaş büyüyen bir artış oranına sahip olmuştur. Bilhassa Karadağ'a bakıldığında AB bu ülke için küçülen bir pazar durumuna gelmiştir.

Yukarıda ele alınan argümanlara göre, liberal uluslararası sistemle uyumlu bir dış politika çizgisi yürüten Çin'i revizyonist bir aktör olarak tanımlamak doğru değildir. Bu değerlendirmeler ışığında, realist perspektifin aksine, Pekin yönetiminin çok taraflılık, uluslararası işbirliği ve ticaretin güçlendirilmesi gibi liberalizmin temel ilkelerini destekleyen bir stratejiye sahip olduğu söylenebilir.

Bu çerçeveye göre, Kuşak-Yol Projesi Çin'in liberal dünya düzeninin geliştirilmesine yönelik çalışmalarının en önemli aracı olarak öne çıkmaktadır. Kuşak-Yol kapsamında Karadağ, Sırbistan ve Bosna-Hersek'e sağlanan dış yardımlar da bu ülkelerin kalkınmasına yardım etmek; AB'nin yardım sağlamakta yetersiz kaldığı noktalarda bu ülkeleri desteklemek amacı taşımaktadır. Böylece bu ülkeler uluslararası sisteme daha iyi entegre olacaklar ve kalkınma yolunda Çin'den aldıkları yardımlarla ciddi mesafeler kat edeceklerdir.

5.4 Değerlendirme

Uluslararası kurumların güçlendirilmesi ve uluslararası ticaretin artırılması ilkeleri bağlamında ele alındığında, Çin'in liberalizmin bu temel prensiplerine uygun politikalar ürettiğine dair pek çok emare bulunmaktadır. Ancak liberal teorinin bir diğer değişmez köşe taşı olan liberal demokrasi ilkesi ve Çin'in yönetim anlayışı arasında büyük bir uyumsuzluk vardır. Otoriter bir yönetim anlayışına sahip olan Pekin, ülke içerisindeki demokrasi taleplerine karşı çıkmaktadır.

³³¹ "European Union, Trade in goods with Bosnia-Herzegovina".

Çin yönetimi kendisine yöneltilen ‘demokrasi’ tepkilerini ‘egemenlik’ kavramı üzerinden aşmaya çalışmaktadır. Her devletin kendi sınırları içerisinde egemenlik hakları bulunduğunu savunan Çin, dışarıdan gelen demokrasi taleplerini içişlerine müdahale olarak algılamaktadır. Bununla ilgili olarak Xi Jinping yaptığı bir konuşmada “dışarıdan her hangi bir yönetim modeli almayacakları gibi diğer ülkelere bir yönetim modeli dayatmak veya ihraç etmek gibi herhangi bir çabaya da girmeyeceklerini” belirtmiştir.³³²

Ancak Sırbistan örneğinde görüldüğü üzere Çin’in otoriter yönetim tarzına hizmet eden polis devleti araçlarını Sırbistan gibi diğer ülkelere de ihraç etmesi, Xi Jinping’in belirttiği bu hususlarda Pekin yönetiminin esasında çok da katı olmadığını göstermektedir. Nihayetinde Çin’in otoriterleşmeye yönelik destekleri sadece Sırbistan özelinde Balkanlar’la sınırlı kalmamakta Orta Asya’dan Afrika’ya birçok farklı bölgeye yayılmaktadır.³³³

Karşılıklı bağımlılık teorisinin öncülerinden Nye da Çin’in en büyük sorununun otoriter yönetim tarzı olduğunu belirtmektedir. Nye’a göre bu otoriter yönetim anlayışı her ne kadar Çin’in otoriter ülkelerle olan ilişkilerinde sorun olarak görülme de bu durum özgür dünyada Çin için bir problem teşkil etmektedir. Çünkü otoriterlik unsuru, Çin’in ilgi çekici bir aktör olmasının önüne geçmektedir.³³⁴

Bu durum da Çin’in liberal ilkelerin yaygın olduğu bir dünyada müttefik bulmakta zorlanacağını; gerileyen bir güç olacağını göstermektedir. Bu da “Çin niçin liberalizmin yayılmasına yönelik politikalar yürütsün?” sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Mearsheimer bu görüşü destekleyerek, liberal dünya düzenini koruyan tek kutuplu sistemin artık çok kutuplu bir sisteme evrildiğini; çok kutuplu bir sistemde de liberal dünya düzeninin devam etmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Mearsheimer’a göre, henüz girdiğimiz bu çok kutuplu sistemde var

³³² Weiss, “A World Safe for Autocracy?”

³³³ Akita Hiroyuki, “China Is Exporting AI-Driven Authoritarianism”, *Nikkei Asian Review*, 14.06.2019, <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Comment/China-is-exporting-AI-driven-authoritarianism>.

³³⁴ Joseph S. Nye, “Does China Have Feet of Clay?”, *Project Syndicate*, 04.04.2019, <https://www.project-syndicate.org/commentary/five-key-weaknesses-in-china-by-joseph-s--nye-2019-04>.

olabilecek tek düzen ise, Soğuk Savaş ve Birinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa'da olduğu gibi, realist saiklere dayanacak bir düzendir.³³⁵

Hesap verilebilirliğin olmayışı ve koşulsuzluk, Çin'in Kuşak-Yol Projesi'yle birlikte sağladığı dış yardımların liberal perspektifle ele alınamayacağına dair argümanları desteklemektedir. Birinci bölümde de detaylıca ele alındığı üzere liberal perspektife göre dış yardımlar şeffaf olmalıdır. Bunun da ötesinde belirli koşullara bağlanılarak kalkınma yolunda etkin ve verimli kullanılmaları sağlanmalıdır. Yine bu ülkelerdeki insan hakları ve demokrasi gibi değerlerin güçlendirilmesine katkıda bulunmalıdır.³³⁶ Belirtildiği gibi Çin'in gerek Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'a gerekse diğer ülkelere Kuşak-Yol kapsamında sağladığı dış yardımlar yardım alan ülke muhalefetine veya uluslararası kuruluşların denetimine kapalı bir şekilde yürütülmektedir.

Tüm bunlar göstermektedir ki, liberal teori Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nin Balkanlar ayağındaki girişimlerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Çin hem Balkanlar'da hem de genel dış politikasında realpolitik bir duruşa sahiptir. Elbette, yukarıda da detaylıca ele alındığı gibi hem Çin dış politikası hem de Kuşak-Yol'un Balkanlar ayağı liberalizme uygun birçok örneği bünyesinde barındırmaktadır. Ancak, liberal teori perspektifinin resmin bütününe açıklamakta yetersiz kalması göstermektedir ki, Pekin yönetimi dış politikasında bu liberal araçları realist gündemine hizmet ettiği için kullanmaktadır.

Batı Balkanlar yukarıda da detaylıca ele alındığı üzere gerek AB, ABD ve Rusya gibi büyük güçlerin gerekse Türkiye gibi bölgesel güçlerin yoğun bir şekilde etkinliğini artırmaya odaklandığı stratejik bir konuma sahiptir. Bu nedenle Çin için kendisi hariç tüm büyük güçlerin etkinliğinin bulunduğu bu bölgeye Kuşak-Yol ile birlikte dâhil olmak, Pekin yönetiminin bu ülkelere karşı yürüttüğü denge politikası için önem arz etmektedir.

Çin'in AB üyesi ülkelerin de içinde bulunduğu 16+1 oluşumunu güçlendirmeye yönelik çabaları da yine bu realist görüşe göre değerlendirilmelidir.

³³⁵ John J. Mearsheimer, "Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order", *International Security*, C. 43, S. 4 (2019), ss. 49-50.

³³⁶ Kristian Kjøllesdal, Anne Welle-Strand, "Foreign Aid Strategies: China Taking Over?", *Asian Social Science*, C. 6, S. 10 (2010), ss. 3-4.

Çin yönetimi gerek Balkan ülkelerinde gerek 16+1 oluşumuna üye diğer Avrupa ülkelerinde nüfuz alanını genişleterek, Brüksel'e ve müttefik Washington'a meydan okumaktadır. Bunun altında da saldırgan realist perspektifte savunulduğu üzere kendi güvenliğini sağlayabilmek için gücünü maksimize etme amacı yatmaktadır. Çin bu meydan okumayla tıpkı Afrika'da yaptığı gibi revizyonist bir süper güç olarak sadece kendi coğrafyasında değil tüm dünyada etkin bir aktör olarak öne çıkacağıın mesajlarını vermektedir.

Nitekim Kuşak-Yol Projesi de Çin'e bu amaçlarını gerçekleştirebilmesi için gerekli olan uygun şartların sağlanmasında yardımcı olmaktadır. Mearsheimer'a göre; "Kuşak-Yol sadece Çin'in ekonomik gücünü artırmaya yönelik bir proje değildir. Bu proje aynı zamanda Çin'in askeri ve siyasi gücünü de dünya genelinde artırmayı amaçlamaktadır."³³⁷

Öte yandan geleneksel Çin kültürü de bu argümanları destekleyici niteliklere sahiptir. Çin'in her zaman barışçıl ve uyumlu bir uygarlık olma iddiasında bulunurken öne sürdüğü Konfüçyen kültür esasında üstünlükçü bir karaktere sahiptir. Yani Çin medeniyeti bütün diğer uygarlıklardan, özellikle Batı uygarlığından, üstündür. Bu anlayışa göre Avrupa derebeyliklerinin mücadelesiyle ve ilerleyen dönemde krallıkların mücadelesinin doğurduğu siyasi karmaşayla modern çağa girerken Çin yaklaşık bin yıl geriye giden bir süreçte bunları aşarak ekonomi, toplum ve bürokrasi alanlarında kendi düzenini kurmayı başarmıştır. Uluslararası ilişkilerin Batı'da doğmasının sebebi de Batı'nın karmaşık siyasi ilişkileriyle ilgilidir. Çin ise bulunduğu coğrafya da her zaman en üstün olarak varlığını korumuş, çevre toplumlarla uzun süreli ilişkilere girme ihtiyacı hissetmemiştir.³³⁸

Çin'in Kuşak-Yol'la birlikte Batı Balkanlar başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde uyguladığı dış politika çizgisi geleneksel Çin medeniyetinin en köklü oyunlarından olan ve satranca benzeyen "taşları kuşatma oyunu" Wei Qi'yi anımsatmaktadır. Bu oyunun hedefi de stratejik bir şekilde rakibin tahtanın farklı bölgelerindeki taşlarını kuşatarak güç dengesini lehe çevirmektir.³³⁹ Buna göre Batı

³³⁷ Mearsheimer, "Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order", s. 47.

³³⁸ Henry Kissenger, *Çin Düinden Bugüne Yeni Çin*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014, ss. 38-40.

³³⁹ Kissenger, *Çin Düinden Bugüne Yeni Çin*, s. 47.

Balkanlar oyun tahtasında rakibin güçlü olduğu bölgelerden birisidir. Çin bu bölgeye yönelerek rakibi kuşatarak güç dengesini kendi lehine çevirmeyi amaçlamaktadır.

Çin kültürünün gerek üstünlükçü karakteri gerekse de Wei Qi'nin ortaya koymuş olduğu karakteristik yapı Çin'in ekonomik büyümesini tamamlayıp, güçlü bir aktör olarak uluslararası arenaya dönüşünü açıklayan realist argümanlarla örtüşmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada elde edilen bulgular Çin'in Kuşak-Yol Projesi kapsamında Balkanlar'da yürüttüğü projelerin liberal perspektiften ziyade realist perspektif ile daha isabetli değerlendirilebileceğini göstermektedir. Pekin yönetiminin Balkanlar'a yönelik bu politikası, daha önce etraflıca incelendiği üzere, genel dış politikasının bir iz düşümüdür. Ele alınan tüm bu detaylar Çin'in ilerleyen dönemde liberal dünya düzenine karşı revizyonist bir süper güç olarak konumlanma ihtimalinin oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.³⁴⁰

³⁴⁰ Stojkovski, "Big Brother Comes to Belgrade".

SONUÇ

Bu çalışmada Çin'in Kuşak-Yol Projesi kapsamında Batı Balkanlar'da yürüttüğü faaliyetler incelenmiştir. Çalışmanın hedefi Kuşak-Yol Projesi'nin küresel amaçları ve Çin dış politikasının gelecekte takip edeceği çizgiye dair ipuçları bulmaktır. Buna bağlı olarak vaka çalışması kapsamında Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'da Çin'in dış yardımlarıyla yürütülen projeler incelenmiştir. Böylece Pekin yönetiminin bu konudaki motivasyonunun uluslararası ilişkiler teorilerinden realizm ile mi yoksa liberalizm ile mi daha isabetli bir şekilde açıklanabileceği sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır.

Buna bağlı olarak birinci bölümde dış yardım kavramı incelenmiştir. Genel hatlarıyla, bir ülkenin diğer bir ülkeye bağış veya borç vermek suretiyle yaptığı kaynak aktarımları dış yardım çerçevesinde değerlendirilmektedir. Soğuk Savaş boyunca dış yardım üzerine yapılan çalışmalarda kavramın siyasi boyutları öne çıkarılmıştır. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren yapılan çalışmalarda, dış yardımın ülkelerin kalkınma süreçleri üzerindeki rolü de araştırılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada ise dış yardımın siyasi boyutu öne çıkmakta ve ülkeler neden dış yardım yapar sorusuna cevap aranmaktadır. Buna bağlı olarak realist ve liberal teorilerin dış yardıma yönelik bakış açıları irdelenmiştir. Realizm uluslararası ilişkileri bir güç mücadelesi olarak görmekte ve her devletin bu düzen içerisinde kendi başının çaresine bakma (self-help) zorunluluğunun olduğunu öne sürmektedir. Bu görüşe göre dış yardım devletlerin kendi güçlerini artırmak için başvurdukları bir araçtır. Devletler dış yardımda bulunarak, yardımda buldukları ülke üzerinde güç elde etmeye ve hedef bölgede etkilerini artırmaya çalışırlar.

Liberalizm ise realizmin aksine uluslararası ilişkilerde işbirliğinin mümkün olduğu bir düzen tanımlar. Bu görüşe göre uluslararası kuruluşların var olması, uluslararası ticaretin artması ve demokrasinin dünya genelinde yayılması küresel işbirliğini sağlayabilir. Buna bağlı olarak liberaller dış yardımı, uluslararası işbirliğinin bir parçası olarak görürler. Pek çok ülke kalkınmasını gerçekleştirmede ihtiyaç duyduğu kaynaklara diğer devletlerin dış yardımlarıyla ulaşabilir.

Dış yardıma yönelik teorik değerlendirmelerin ardından Çin ve Kuşak-Yol Projesi'nin ele alındığı ikinci bölüme geçilmiştir. Bu bölümün ilk kısmında Çin'de devrim sonrası yaşanan siyasi gelişmeler ve Pekin yönetiminin dış politikası resmedilmiştir. 1949-1976 yılları arasında Çin, devrim lideri Mao önderliğinde, kapalı bir dış politika izlemiştir. Bu dönemde Çin dış politikasının temel çizgisini komünizmin yayılması oluşturmuştur. Öte yandan içeride siyasi gücü konsolide eden komünist yönetim ekonomik alanda başarısız olmuş, hatta Çin ekonomisi bu süreçte gerilemiştir.

1978 yılında iktidara gelen Deng yönetimi ise ülkede reform ve dışa açılış dönemini başlatmıştır. Bu dönemde Çin, ABD başta olmak üzere, tüm ülkelerle ilişkilerini iyi tutmaya çalışmış ve asıl önceliğini ekonomiye vermiştir. Uyumlu dış politika ve ucuz iş gücü sayesinde Çin gerek Batı gerekse Japonya'dan yoğun miktarda yatırım çekmiştir. Bu süreçteki akıllı hamleleriyle Çin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmiş, 2010 yılı itibariyle de ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci ekonomik gücü olmuştur.

2012 yılında iktidara gelen Xi Jinping ile birlikte Çin daha proaktif bir dış politika çizgisi izlemeye başlamıştır. Buna paralel olarak Çin ekonomik alanda dışa açılım sürecini tersine çevirerek; yatırım ve yardım alan değil, yatırım ve yardım yapan bir ülke olmaya başlamıştır. Kuşak-Yol Projesi de bu çerçevede hayata geçirilmiştir. Bu projeyle birlikte dünyanın dört bir yanında altyapı projelerine başlanmıştır.

Çin Kuşak-Yol kapsamında işbirliği yaptığı ülkelere kalkınma yolunda ihtiyaç duydukları altyapı projelerini gerçekleştirmeleri için dış yardım sağlamaktadır. Projelerin büyük çoğunluğu Çinli firmalar tarafından Çinli işçilerin istihdamıyla yapılmaktadır. Böylelikle bir yandan uluslararası arenada görünürlüğünü artıran Çin, diğer yandan ekonomisini ve şirketlerini yurtdışına açma şansı bulmaktadır.

Başta ABD ve AB olmak üzere bazı çevreler Kuşak-Yol'u realist bir bakış açısıyla yorumlamıştır. Bu perspektife göre Çin Batı'nın öncüsü olduğu mevcut uluslararası düzeni değiştirmek isteyen revizyonist bir aktördür. Bunu başarmak için

de dünya genelinde etkinliğini ve gücünü artırmaktadır. Kuşak-Yol Projesi'nin asıl amacı da Pekin yönetiminin bu hedeflerine hizmet etmektir.

Çin ve bu proje kapsamında yardım alan bir çok ülkeye göre ise Kuşak-Yol liberal saiklere uygun bir şekilde uluslararası işbirliğine ve ticarete hizmet eden bir girişimdir. Kuşak-Yol kapsamında yürütülen projelerin hayata geçirilmesiyle birlikte ülkeler kalkınma yolunda büyük hamleler yapacak, artan altyapı imkanlarıyla küresel pazarlara daha kolay erişebilecektir. Böylece hem bu ülkelerin kalkınmasına destek olunacak hem de toplumlar arası entegrasyonun artmasına katkı sağlanacaktır.

Bu fasıllı takip eden üçüncü bölümde ise vaka çalışması olarak ele alınan Batı Balkanlar'ın tarihsel arka planı incelenmiş ve bölgede etkin olan güçlerin Balkanlar'a yönelik politikalarına yer verilmiştir. Bölge her ne kadar Soğuk Savaş boyunca demir perdenin ardında kalmış olsa da Doğu Avrupa'nın aksine Sovyetler Birliği'nin eksenine girmemeyi başarmıştır. 1990'lı yıllar boyunca Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde yaşanan savaşlar ise bölgedeki istikrarı bozmuştur. ABD öncülüğündeki NATO müdahaleleriyle sağlanan barış ortamı ise bugün halen pamuk ipliğine bağlıdır.

2000'li yıllarda Batı'ya entegrasyona öncelik veren iktidarların iş başına gelmesiyle, AB üyeliği bölge ülkelerinin bir numaralı gündemi olmuştur. Böylece AB'nin bölgedeki etkinliği artmış; Birlik bölge ülkelerinin bir numaralı ekonomik ortağı olmuştur. ABD'nin bölgeye yönelik politikası ise güvenlik odaklıdır. Buna bağlı olarak NATO'nun Balkanlar'da yayılması ABD dış politikasının bölgedeki gündemini oluşturmaktadır.

Bölgeyle tarihi ve kültürel bağlara sahip olan Rusya ise Balkanlar'da revizyonist bir güç konumundadır. Moskova yönetimi bir yandan Washington ve Brüksel'in bölgedeki etkinliğini kırmaya çalışırken, diğer yandan da Batı Balkanlar'ın, Doğu Avrupa'da olduğu gibi, tamamen Batı etkisine girmesini engellemeye yönelik adımlar atmaktadır. Sırbistan ve Bosna-Hersek'in Sırp Cumhuriyeti bölgesi Batı Balkanlar'da Rusya ile iyi ilişkilere sahip iki yönetimi oluşturmaktadır.

Türkiye de bölgedeki etkin güçlerden biridir. Balkanlar'la tarihi ve kültürel bağları bulunan Ankara yönetimi özellikle son yıllarda bölgeye yönelik faaliyetlerini

artırmıştır. Türkiye'nin Balkan ülkelerine yönelik bir numaralı gündemi istikrarın devamıyla birlikte etnik ve dini bağlarının olduğu toplulukların refahıdır. Türkiye ve bölge ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler de son yıllarda artmıştır.

Vaka çalışmasının yapıldığı dördüncü bölümde ise Batı Balkanlar-Çin ilişkileri incelenmiş, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'da Kuşak-Yol kapsamında yürütülen projeler detaylıca ele alınmıştır. Soğuk Savaş boyunca Çin ve bölge ülkeleri arasında ideolojik bağların etkisiyle iyi ilişkiler kurulmuş olsa da bu ilişkiler çoğu zaman yüzeysel kalmıştır. Ancak Çin'in 2010'lu yıllarda değişen dış politika çizgisiyle birlikte bölgedeki etkinliği de artmaya başlamıştır.

Çalışmada ele alınan Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ, Pekin yönetiminin yakın ilişki içerisinde olduğu Avrupa ülkeleriyle birlikte kurulan 16+1 oluşumuna dâhildir. Hatta bu ülkeler Kuşak-Yol'dan en çok faydalanan Avrupa ülkelerinin başında gelmektedir. Yine Kuşak-Yol ile birlikte bu ülkelerin Çin'le olan ticaret hacimleri de hızlı bir şekilde artarak, Kuşak-Yol öncesinin dört-beş katına ulaşmıştır.

Kuşak-Yol Sırbistan'da karayolu, demiryolu ve enerji santrali projelerine yoğunlaşmaktadır. Demiryolu projeleri ülke içi ulaşımı artırmayı ve Sırp demiryollarını Hırvatistan üzerinden AB'ye bağlamayı hedeflemektedir. Karayolu projeleri ise Sırbistan'ı doğu komşusu Bosna-Hersek ve güney komşusu Karadağ ile buluşturacaktır. Bunun yanı sıra iç ulaşımına yönelik, şehirleri birbirine bağlayan karayolu projeleri de vardır. Kuşak-Yol kapsamında yürütülen enerji santrali inşaatı ise, Soğuk Savaş sonrası Sırbistan'ın elektrik üretim kapasitesine yönelik yapılan ilk büyük çaplı yatırımdır.

Bosna-Hersek'teki Kuşak-Yol projelerinin çoğunluğu özerk Sırp Cumhuriyeti bölgesine odaklanmıştır. Burada bölge için ulaşım imkanlarını artırmaya yönelik demiryolu ve karayolu projeleri yürütülmektedir. Boşnak ve Hırvat nüfusun yoğun olduğu Federasyon bölgesinde ise Kuşak-Yol kapsamında tek bir proje yürütülmektedir. Burada Sırbistan'dakine benzer bir enerji santrali inşa edilmektedir. Bu proje Bosna-Hersek'te son 40 yılda yapılan en büyük yatırım özelliğini taşımaktadır.

Karadağ'da ise Kuşak-Yol kapsamında sadece bir proje yürütülmektedir. Ülkenin güneydeki liman bölgesini kuzeydeki iç bölgelere ve Sırbistan sınırına

ulaştıracak otoyol projesi aynı zamanda Kuşak-Yol'un en tartışmalı konularından biri olmuştur. Nihayetinde 600 binlik nufusuyla bu denli küçük bir ülkede Kuşak-Yol'un en maliyetli projelerinden birinin yürütülmesi dikkat çekici bir durumdur. Her üç ülkede yürütölen projelerin finansmanının tamamına yakın bir oranı, Çin tarafından dış yardım kapsamında uzun vadeli kredilerle sağlanmaktadır. Yine bu projelerin tamamı Çinli müteahhitlik firmaları tarafından yürütölmektedir. Kuşak-Yol ile birlikte Pekin yönetiminin bölgede etkinliği arttığı gibi Çinli şirketlerin de bu ülkelerdeki etkinliği artmıştır.

Beşinci bölümde ise bir önceki bölümde elde edilen bulgular ışığında, Batı Balkanlar'daki örnekler dâhilinde, Kuşak-Yol realist ve liberal yaklaşımlara göre ele alınmıştır. Böylece hangi teorik yaklaşımın projenin Çin dış politikasındaki yerini ve amacını daha kapsamlı bir şekilde açıkladığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan değerlendirmeler, realist perspektifin savlarına uygun olarak, Çin'in Batı Balkanlar'daki varlık amacının bu bölgedeki nüfuzunu artırmak olduğunu göstermektedir. Pekin yönetimi bölgedeki güç dengesini bozarak Batı'ya, Batı'nın etki alanı olan bir coğrafyada, rakip olmaktadır. Çin attığı adımlar ile bölgedeki hassas istikrarı tehlikeye sokmaktadır. Bu bağlamda Pekin yönetimi bölge ülkelerinin yönetimlerinin otoriterleşmesine çanak tutmakta, bu ülkelerin AB entegrasyon süreçlerine ket vurmaktadır. Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki agresif politikaları, askeri güç kapasitesini artırması, Sri Lanka'yı borç tuzağına düşürerek Hint Okyanusu'nda stratejik bir limanı ele geçirmesi de bu realist argümanları desteklemektedir.

Liberal yaklaşım ise Çin'in liberal dünya düzeninden en çok faydalanan ülkelerden biri olduğunu belirterek, Pekin yönetiminin bu düzene sadık bir aktör olduğu düşüncesinden hareket etmektedir. AIIB (Asya Altyapı Yatırım Bankası), liberal teorinin temel prensiplerinden biri olan uluslararası kurumların yaygınlaşmasına katkısı açısından Çin için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Nihayetinde Kuşak-Yol, Batı Balkanlar da dâhil olmak üzere hedef ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunmakta; bu ülkelerin uluslararası ticaret içindeki paylarının artmasına yardımcı olmaktadır. Kalkınma yarışında Avrupa içinde en gerilerde kalan Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ, Çin'den aldığı dış yardımlarla tek başlarına

gerçekleştiremeyecekleri projeleri hayata geçirmekte ve kalkınma yolunda ciddi adımlar atmaktadır.

Sonuç olarak, proje liberal teori iddialarını destekleyecek argümanlara sahip olsa da liberalizm Kuşak-Yol'u tüm boyutlarıyla açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu çerçevede liberalizmin yetersiz kaldığı nokta Çin'in demokrasiye karşı olan tutumudur. Yukarıda detaylıca ele alındığı üzere Çin bu ülkelerin demokratikleşme süreçlerine ket vuracak ve buralarda otoriter yönetimleri güçlendirecek adımlar atmaktadır. Bu ise hem demokrasiyi zedelemekte hem de bölge ülkelerinin dışa açılış süreçlerinin mihenk taşı olan AB entegrasyonuna zarar vermektedir. Böylece Batı Balkan ülkelerinin küreselleşme süreçleri de zora girmektedir.

Tüm bu argümanlar, vaka çalışmasında ele alınan Kuşak-Yol'un Batı Balkanlar ayağını açıklamada realizmin daha isabetli olduğunu göstermektedir. Bu durum da Çin'in Kuşak-Yol Projesi'ne yönelik asıl amacının küresel düzlemde güç artırmak olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmayla elde edilen bulgular, tek kutuplu düzenden çok kutuplu düzene evrilmekte olan uluslararası sistemde, Çin'in, ABD öncülüğündeki liberal demokrasiye karşı, revizyonist bir aktör olarak yükseleceği yönündeki öngörülerini desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- ABI-HABIB Maria, “How China Got Sri Lanka to Cough Up a Port”, *The New York Times*, (25.06.2018), <https://www.nytimes.com/2018/06/25/world/asia/china-sri-lanka-port.html>.
- “About Company”, *China Communications Construction Company Ltd CCCC*, t.y., <http://en.ccccltd.cn/aboutcompany/introduction/>.
- “Addresses of Leaders”, *China Road and Bridge Cooperation CRBC*, t.y., <http://www.crbc.com/site/crbcEN/PresidentAddress/index.html>.
- AHMAD Raja Kaiser, Sheharyar KHAN, Muhammed SHOAIB, “The Changing Dynamics of the Foreign Policy of China in Contemporary Time”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, C. 45 (2014).
- AKÇAY Ekrem Yaşar, “Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Potansiyel Aday olarak Bosna-Hersek”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 1 (2017).
- AKTAN Coşkun Can, “Klasik Liberalizm, Neo Liberalizm ve Libertarianizm”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 28, S. 1 (1995), s. 3.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 8. Baskı., Bursa: MKM Yayınları, 2013.
- “Asian Infrastructure Investment Bank”, AIIB, 2019.
- ASONGU Simplice A., Jacinta C. NWACHUKWU, “Foreign Aid and Governance in Africa”, *International Review of Applied Economics*, C. 30, S. 1 (2016).
- ATLI Altay, “Çin, Küresel Ekonominin Yeni Egemen Gücü mü?”, *Karar*, 16.06.2016, <https://www.karar.com/gorusler/altay-atli-yazdi-cin-kuresel-ekonominin-yeni-egemen-gucu-mu-159543>.
- AXE David, “Japan’s East China Sea Nightmare: Too Many Chinese Fighter Jets and Warships to Counter”, *The National Interest*, 04.01.2019, <https://nationalinterest.org/blog/buzz/japans-east-china-sea-nightmare-too-many-chinese-fighter-jets-and-warships-counter-40517>.
- AYDIN Mustafa, “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 1 (2004).
- BALTENSPERGER Michael, Uri DADUSH, “The Belt and Road turns five”, Bruegel, 2019.
- BANKS Martin, “Serbian Prime Minister admits EU membership by 2025 may prove unattainable”, *The Parliament Magazine*, 19.12.2018, <https://www.theparliamentmagazine.eu/articles/news/serbian-prime-minister-admits-eu-membership-2025-may-prove-unattainable>.
- BASTIAN Jens, “China Reconnects with The Balkans”, *Center for Strategic and International Studies*, 22.02.2018, <https://reconnectingasia.csis.org/analysis/entries/china-reconnects-balkans/>.
- BECKMANN-DIERKES Norbert, “Serbia and Montenegro”, *The Influence of External Actors in the Western Balkans*, ed. Florian C. Feyerabend, Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2018.
- BENKOVA Livia, “The Dayton Agreement Then and Now”, Austria Institut für Europa- und Sicherheitspolitik, 2016.

- BEN-MEIR Alon, "Corruption in the Balkans Is Impeding EU Membership", *The Globalist*, 10.01.2019, <https://www.theglobalist.com/european-union-membership-balkans-corruption/>.
- BESLIN Milivoj, Srdan MILOSEVIC, "The Multi-Perspective of (Post) Yugoslav Histories", *Yugoslavia from a Historical Perspective*, ed. Latinka Perović, Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 2017.
- "Bosnia and Herzegovina and PR China Relations", *Bosnia and Herzegovina Embassy in China*, t.y., <http://www.bhembassychina.com/chinarelations.php>.
- "Bosnia and Herzegovina: Council adopts conclusions and confirm continued presence of Operation EUFOR", *European Council Press Releases*, 15.10.2018, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/10/15/bosnia-and-herzegovina-council-adopts-conclusions-and-confirm-continued-presence-of-operation-eufor-althea/>.
- "Bosnia and Herzegovina Country Paper", Balkan Civil Society Development Network, 2017.
- "Bosnia and Herzegovina Economic Indicators", *Trading Economics*, (05.05.2019), <https://tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/indicators>.
- "Bosnia's EPBiH Puts \$1.1 Bln Price Tag on China-Backed Tuzla Plan", *Reuters*, (03.09.2018), <https://www.reuters.com/article/bosnia-epbih-china-loans-idUSL8N1VP3NT>.
- BRAUNER Oliver, Mark BROMLEY, Mathieu DUCHATEL, "Western Arms Export to China", Stockholm International Peace Research Institute, 2015.
- BRÄUTIGAM Deborah, "Aid 'With Chinese Characteristics': Chinese Foreign Aid and Development Finance Meet the OECD-DAC Aid Regime: Aid 'with Chinese Characteristics'", *Journal of International Development*, C. 23, S. 5 (2011).
- BROWN Clayton D., "China's Great Leap Forward", *Education About Asia*, C. 17, S. 3 (2012).
- BRUTON Garry D., David AHLSTROM, Juanyi CHEN, "China Has Emerged as an Aspirant Economy", *Asia Pacific Journal of Management*, 2019.
- BUCKLEY Chris, "Xi Jinping Thought Explained: A New Ideology for a New Era", *The New York Times*, (26.02.2018).
- BUDEANU Andreea, "The 16+1 Platform: China's Opportunities for Central and Eastern Europe", Institut de Relations Internationales et Strategiques, 2018.
- BURGESS Stephen F., "Rising Bipolarity in the South China Sea: The American Rebalance to Asia and China's Expansion", *Contemporary Security Policy*, C. 37, S. 1 (2016).
- BURNSIDE Craig, David DOLLAR, "Aid, Policies, and Growth", *The American Economic Review*, C. 90, S. 4 (2000).
- CAI Peter, "Understanding China's Belt and Road Initiative", Lowy Institute for International Policy, 2017.
- CALAMUR Krishnadev, "China's Xi Jinping Era", *The Atlantic*, (26.10.2017).
- CAMARA DA SILVEIRA Janaina, "Belt and Road Initiative Embraces Brazil", *China Daily*, 08.09.2018, <https://www.chinadaily.com.cn/a/201808/09/WS5b6b98e8a310add14f384c51.html>.
- CHAN Minnie, Guo RUI, "China 'will build 4 nuclear aircraft carriers in drive to catch US Navy'", *South China Morning Post*, 06.02.2019,

- <https://www.scmp.com/news/china/military/article/2185081/china-will-build-4-nuclear-aircraft-carriers-drive-catch-us-navy>.
- CHARLOTTE Mitchell, "Italy joins China's Belt and Road Initiative", *Al Jazeera*, 23.03.2019, <https://www.aljazeera.com/news/2019/03/italy-joins-china-belt-road-initiative-190321170015949.html>.
- CHATZKY Andrew, James MCBRIDE, "China's Massive Belt and Road Initiative", *Council on Foreign Relations*, 21.02.2019, <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>.
- CHEN Rong, "A Critical Analysis of the U.S. 'Pivot' toward the Asia-Pacific: How Realistic is Neo-realism?", *Connections*, C. 12, S. 3 (2013).
- CHENG Cheng, "China-BiH visa-free regime to go into effect", *XinhuaNet*, 05.05.2018, http://www.xinhuanet.com/english/2018-05/05/c_137156745.htm.
- "China / The World Bank Data", *The World Bank Data*, (22.04.2019), <https://data.worldbank.org/country/china>.
- "China Military Expenditure", *Trading Economics*, (25.06.2019), <https://tradingeconomics.com/china/military-expenditure>.
- "China's CRBC Eyes New Projects in Serbia - Belt & Road News", *Belt & Road News*, 03.09.2019, <https://www.beltandroad.news/2019/03/09/chinas-crbc-eyes-new-projects-in-serbia/>.
- "Chinese Company Starts Construction of Serbian Coal-Fired Power Plant", *Reuters*, 20.11.2017, <https://www.reuters.com/article/serbia-power-idUSL8N1NQ49F>.
- "Chinese Investments & Contracts in Serbia (2005, 2018)", *American Enterprise Institute - China Global Investment Tracker*, (05.06.2019), <http://www.aei.org/china-global-investment-tracker/>.
- CLARKE Michael, "The Belt and Road Initiative: Exploring Beijing's Motivations and Challenges for Its New Silk Road", *Strategic Analysis*, C. 42, S. 2 (2018).
- "Corporate Profile", *PowerChina*, 15.06.2018, http://en.powerchina.cn/2018-06/15/content_16651992.htm.
- ÇETİN Halis, "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 1 (2002).
- DALAR Mehmet, "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 9 (2008).
- DAVID I Stern, Burke PAUL, Bruns STEPHAN B, "The Impact of Electricity on Economic Development: A Macroeconomic Perspective", UC Berkeley: Center for Effective Global Action, 2019.
- DEMİRTAŞ Birgül, "Reconsidering Turkish-Serbian Ties within the Context of Balkan Politics: Identity Perceptions and Impact of Global, Regional and National Levels", *Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 2016.
- "Development Co-operation to Leave No One Behind", *Organisation for Economic Co-operation and Development*, 2018.
- DING Sheng, "Analyzing Rising Power from the Perspective of Soft Power: A New Look at China's Rise to the Status Quo Power", *Journal of Contemporary China*, C. 19, S. 64 (2010).
- DOMIN Thierry, "History of Bosnia and Herzegovina from the origins to 1992", *NATO Stabilisation Force*, 2001.

- DOYLE Michael W., “Liberalism in World Politics”, *Essential Readings in World Politics*, ed. Karen A. Mingst, Jack Snyder, New York: W.W. Norton, 2004.
- DRAGAN Pavlićević, “A Power Shift Underway in Europe? China’s Relationship with Central and Eastern Europe Under the Belt and Road Initiative”, *Mapping China’s ‘One Belt One Road’ Initiative*, ed. Xing Li, London: Palgrave Macmillan, 2019.
- DÜMMEL Kersten, “Bosnia and Herzegovina”, *The Influence of External Actors in the Western Balkans*, ed. Florian C. Feyerabend, Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2018.
- EASTERLY William, “Can Foreign Aid Buy Growth?”, *The Journal of Economic Perspectives*, C. 17, S. 3 (2003).
- EBREY Patricia Buckley, *Chinese Civilization: A Sourcebook*, Second Edition., New York: The Free Press, 1993.
- EBREY Patricia Buckley, Anne WALTHALL, James PALAIS, *Modern East Asia: A Cultural, Social, and Political History*, Second Edition., New York: Houghton Mifflin Company, 2009.
- EKINCI Mehmet Uğur, “Türkiye-Balkanlar İlişkileri”, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2017.
- ERGENÇ Ceren, “Çin’in Yükselişi”, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, ed. Ali Balcı, Şaban Kardaş, İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- “EU and Western Balkans intertwined”, *European Council*, 25.02.2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/western-balkans-economy/>.
- “European Union, Trade in goods with Bosnia-Herzegovina”, European Commission, 06.03.2019.
- “European Union, Trade in goods with Montenegro”, European Commission, 06.03.2019.
- “European Union, Trade in goods with Serbia”, European Commission, 06.03.2019.
- FAN H., T. YUEHUA, “Determinants of Official Development Assistance in the Post-Cold War Period”, *The Chinese Journal of International Politics*, C. 2, S. 2 (2008).
- FARMER Ben, “Russia Plotted to Overthrow Montenegro’s Government by Assassinating Prime Minister Milo Djukanovic Last Year, According to Senior Whitehall Sources”, *The Telegraph*, (18.02.2017), <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/02/18/russias-deadly-plot-overthrow-montenegros-government-assassinating/>.
- FRAENKEL Eran, “The EU and the Western Balkans: Do They Share a Future?”, Barcelona Center for International Affairs, 2016.
- GALEOTTI Mark, “Do the Western Balkans Face a Coming Russian Storm”, European Council on Foreign Relations, 2018.
- GAO Charlie, “In 1979, China Was Crushed in a War with Vietnam. What Happened Next Is Shocking”, *The National Interest*, (04.11.2018).
- GARACA Maja, “Bosnia’s Autoputevi RS Signs Motorway Construction Deal with Chinese Group”, 27.11.2017, <http://seenews.com/news/bosnias-autoputevi-rs-signs-motorway-construction-deal-with-chinese-group-592522>.
- , “Bosnia’s Serb Republic Railway Operator Signs Deal with Chinese Group”, 27.11.2019, <http://seenews.com/news/bosnias-serb-republic-railway-operator-signs-deal-with-chinese-group-592525>.

- GIBSON John, Chao LI, “The ‘Belt and Road Initiative’ and comparative regional productivity in China”, *Asia & the Pacific Policy Studies*, C. 5, S. 2 (2018).
- GLASS Andrew, “President Reagan Visits China, April 26, 1984”, *Politico*, (26.04.2016).
- , “Truman requests aid to Yugoslavia”, *Politico*, 14.11.2013, <https://www.politico.com/story/2013/11/harry-truman-requests-aid-to-yugoslavia-nov-14-1951-099817>.
- GÖKTEN Kerem, “China-Pakistan Economic Corridor and New South Asia Geopolitics”, *Fiscaoeconomia*, C. 3, S. 1 (2019).
- GREER Tanner, “One Belt, One Road, One Big Mistake”, *Foreign Policy*, (12.06.2018), <https://foreignpolicy.com/2018/12/06/bri-china-belt-road-initiative-blunder/>.
- GRIEGER Gisela, “China, the 16+1 format and the EU”, European Parliamentary Research Service, 2018.
- GRIFFIN Keith, “Foreign Aid after the Cold War”, *Development and Change*, C. 22, S. 4 (1991).
- GUAN-FU Gu, “Soviet Aid to The Third World, An Analysis of Its Strategy”, *Soviet Studies*, C. 35, S. 1 (1983).
- GÜL Kayhan, “Sancak ‘Reis özlemini’ giderdi”, *Anadolu Ajansı*, 13.10.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sancak-reis-ozlemini-giderdi-934760>.
- GÜNER Bülent, “OBOR Girişiminin Coğrafyası”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 37 (2018).
- HANIOĞLU M. Şükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton: Princeton University Press, 2008.
- HÄNSEL Lars, Florian C. FEYERABEND, “Introduction: The role of external actors in the Western Balkans”, *The Influence of External Actors in the Western Balkans*, ed. Florian C. Feyerabend, Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2018.
- HARENBROCK Karl, “Montenegro Highway: China’s Balkan Buyout?”, *DW*, 05.07.2019, <https://www.dw.com/en/montenegro-highway-chinas-balkan-buyout/av-48634512>.
- HASIC Jasmin, “Bosnia and Herzegovina’s commitment to building further bilateral ties with China”, *Shanghai Daily - Shine*, 20.11.2018, <https://www.shine.cn/opinion/foreign-views/1811205414/>.
- HATTORI Tomohisa, “Reconceptualizing Foreign Aid”, *Review of International Political Economy*, C. 8, S. 4 (2001).
- HAVRENEKOVA Michaela, “The United States – China Trade War”, Institute for Politics and Society, 2019.
- HEADLEY Tyler, “China’s Djibouti Base: A One Year Update”, *The Diplomat*, 12.04.2018, <https://thediplomat.com/2018/12/chinas-djibouti-base-a-one-year-update/>.
- HIROYUKI Akita, “China Is Exporting AI-Driven Authoritarianism”, *Nikkei Asian Review*, 14.06.2019, <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Comment/China-is-exporting-AI-driven-authoritarianism>.
- “His own words: The 14 principles of ‘Xi Jinping Thought’”, *BBC Monitoring*, (22.04.2019), <https://monitoring.bbc.co.uk/product/c1dmwn4r>.
- “Historical Origin of CMEC-GL”, *China Machinery and Engineering Cooperation CMEC*, t.y., <https://www.kingsofcoal.org/companies/cmec>.

- HOBBS Thomas, *Leviathan*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- HU Angang, “The Belt and Road: Revolution of Economic Geography and the Era of Win-Winism”, *China’s Belt and Road Initiatives: Economic Geography Reformation*, ed. Wei Liu, New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2018.
- JOHNSTON Lauren, Marina RUDYAK, “China’s ‘Innovative and Pragmatic’ Foreign Aid: Shaped by and Now Shaping Globalisation”, *China’s New Sources of Economic Growth*, ed. Ligang Song vd., Acton: Australian National University Press, 2016.
- KAHRAMANYOL Mustafa, Fahriye EMGILI, “Tito ve Balkan Siyaseti”, *Avrasya Etüdüleri*, C. 22, S. 50 (2016).
- KARAGÖZ Ferda, “Yoksulluk Tuzağı ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4 (2010).
- KARIM Mohd Aminul, Faria ISLAM, “Bangladesh–China–India–Myanmar (BCIM) Economic Corridor: Challenges and Prospects”, *The Korean Journal of Defense Analysis*, C. 30, S. 2 (2018).
- KAVALSKI Emilian, “China’s ‘16+1’ Is Dead? Long Live the ‘17+1.’”, *The Diplomat*, 29.03.2019, <https://thediplomat.com/2019/03/chinas-161-is-dead-long-live-the-171/>.
- KEOHANE Robert O., Joseph S. NYE, *Power and Interdependence*, 4th ed., Boston: Longman, 2012.
- KISSENGER Henry, *Çin Düünden Bugüne Yeni Çin*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.
- KITANO Mitsuru, “China’s Foreign Strategy”, *Asia-Pacific Review*, C. 18, S. 2 (2011).
- KJØLLESDAL Kristian, Anne WELLE-STRAND, “Foreign Aid Strategies: China Taking Over?”, *Asian Social Science*, C. 6, S. 10 (2010).
- KLIMAN Daniel, Abigail GRACE, “Power Play: Addressing China’s Belt and Road Strategy”, Center for a New American Security, 2018.
- KOBAYASHI Takaaki, “Evolution of China’s Aid Policy”, Working Paper, Japan Bank for International Cooperation, 2008.
- KOVACEVIC Danijel, “Bosnian Serbs to Sign Deal on Expanding Chinese Teaching”, *Balkan Insight*, 13.06.2019, <https://balkaninsight.com/2019/06/13/bosnian-serbs-to-sign-deal-on-expanding-chinese-teaching/>.
- KYNGE James, Valerie HOPKINS, “Montenegro Fears China-Backed Highway Will Put It on Road to Ruin”, *Financial Times*, 04.10.2019, <https://www.ft.com/content/d3d56d20-5a8d-11e9-9dde-7aedca0a081a>.
- LACHERT Jakub, “Western Balkans in the Context of Competition Between China, Russia, Turkey and European Union”, Warsaw Institute, 2018.
- LE CORRE Philippe, Vuk VUKSANOVIC, “Serbia: China’s Open Door to the Balkans”, *The Diplomat*, (01.01.2019).
- LEI Xue, “China as a Permanent Member of the United Nations Security Council”, Friedrich Ebert Stiftung, Global Policy and Development, 2014.
- LILYANOVA Velina, “Montenegro – a lead candidate for EU accession”, European Parliamentary Research Service, 2018.
- LOBELL Steven E., “Structural Realism/Offensive and Defensive Realism”, *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, Oxford: Oxford University Press, 2017.

- MAKOCKI Michal, “China in the Balkans: The Battle of Principles”, *European Commission on Foreign Relations*, 07.06.2017, https://www.ecfr.eu/article/commentary_china_in_the_balkans_the_battle_of_principles_7210.
- MANGET Mona, “East Meets West in Blok 70”, *Balkan Insight*, (22.03.2010), <https://balkaninsight.com/2010/03/22/east-meets-west-in-blok-70/>.
- MEARSHEIMER John J., “Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order”, *International Security*, C. 43, S. 4 (2019).
- , “Can China Rise Peacefully?”, *The National Interest*, (25.10.2014), <https://nationalinterest.org/commentary/can-china-rise-peacefully-10204>.
- , “Structural Realism”, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, 2. b., Oxford: Oxford University Press, 2013.
- , *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W. Norton, 2002.
- MINIĆ Jelica, “A Change in the Context of EU Enlargement: What Is to Be Done?”, *The Challenges of Serbia’s Foreign Policy*, ed. Jelica Minić, Belgrade: Friedrich Ebert Foundation : European Movement in Serbia, 2016.
- MITTER RANA, *Modern China: A Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- MONROE Erin, “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, U.S.-China Policy Foundation, 2013.
- “Montenegro Economic Indicators”, *Trading Economics*, (08.06.2019), <https://tradingeconomics.com/montenegro/indicators>.
- MOR Hasan, “Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 1 (2010).
- MORELLI Vincent L., “Kosovo: Background and U.S. Relations”, Congressional Research Service, 2018.
- MORELLI Vincent L., Sarah E. GARDING, “Serbia: Background and U.S. Relations”, Congressional Research Service, 2018.
- MORGENTHAU Hans Joachim, “A Political Theory of Foreign Aid”, *The American Political Science Review*, C. 56, S. 2 (1962).
- MORPHET Sally, “China as a Permanent Member of the Security Council”, *Security Dialogue*, C. 31, S. 2 (2000).
- MOYO Dambisa, *Dead Aid: Why Aid is not Working and How There is A Better Way for Africa*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2010.
- NEGASH Mossa Hussen, “Ethnic Identity and Conflicts: Lessons from the Kosovo Crisis”, *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, C. 12, S. 1 (2013).
- NYE Joseph S., “Does China Have Feet of Clay?”, *Project Syndicate*, 04.04.2019, <https://www.project-syndicate.org/commentary/five-key-weaknesses-in-china-by-joseph-s--nye-2019-04>.
- OBUĆINA Vedran, “Incredible Rise of Serbian Steel Industry”, *FinancialObserver*, 19.03.2019, <https://financialobserver.eu/cse-and-cis/incredible-rise-of-serbian-steel-industry/>.
- “Official Development Assistance (ODA)”, OECD, 2019.
- OHASHI Hideo, “The Belt and Road Initiative (BRI) in the context of China’s opening-up policy”, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, C. 7, S. 2 (2018).

- OKTAY Fatih, *Çin Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- O'ROURKE Ronald, "China's Actions in South and East China Seas: Implications for U.S. Interests", Congressional Research Service, 2019.
- PARKER Sam, Gabrielle CHEFITZ, "Debtbook Diplomacy", Harvard Kennedy School Belfer Center, 2018.
- PATRICOLO Claudia, "Planned Bosnian coal-fired power plant violates EU rules", *Emerging Europe*, 07.03.2019, <https://emerging-europe.com/business/planned-bosnian-coal-fired-power-plant-violates-eu-rules/>.
- PAVLIĆEVIĆ Dragan, "The Sino-Serbian Strategic Partnership in a Sino-EU Relationship Context", The University of Nottingham China policy Institute, 2011.
- PAVLOVIC Dorde, "The Future of the Trilateral Cooperation among Bosnia and Herzegovina, Turkey, and Serbia", Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2016.
- POTTER David M, "Defining the Origins of Foreign Aid as Public Policy", *International Education Center Bulletin*, C. 42, S. 11 (2010).
- POULAIN Loic, "China's New Balkan Strategy", Center for Strategic & International Studies, 2011.
- PRIFTI Eviola, *The European future of the Western Balkans: Thessaloniki@10 (2003-2013)*, Paris: Institute for Security Studies, 2013.
- RADOMIR Ralev, "China's CRBC Signs Deal with Serbia to Build Industrial Park in Belgrade", SeeNews, 18.09.2018, <http://seenews.com/news/chinas-crbc-signs-deal-with-serbia-to-build-industrial-park-in-belgrade-627023>.
- , "Powerchina Pledges to Build Belgrade Metro in 5 Years - Official", *SeeNews*, 06.11.2019, <http://seenews.com/news/powerchina-pledges-to-build-belgrade-metro-in-5-years-official-657510>.
- RADY Tamer, "Foreign Aid and Development: What can Developing Nations Learn", *Journal of Economics and Economic Education Research*, C. 13, S. 3 (2013).
- RALEV Radomir, "Powerchina Eyes Serbia's Belgrade Metro Construction Project", *SeeNews*, 22.04.2019, <http://seenews.com/news/powerchina-eyes-serbias-belgrade-metro-construction-project-651429>.
- RECKNAGEL Charles, "Bosnia Erupts In Feuding Over New Census Data", *RadioFreeEurope/RadioLiberty*, 20.06.2016, <https://www.rferl.org/a/bosnia-census-results-spark-feuding/27831183.html>.
- REKA Blerim, "A new military build-up in the Balkans", *Emerging Europe*, 10.01.2019, <https://www.gisreportsonline.com/a-new-military-buildup-in-the-balkans,defense,2768.html>.
- "Relations between Serbia and China at the highest level ever", *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia*, 04.10.2019, <http://mfa.gov.rs/en/press-service/statements/18643-relations-between-serbia-and-china-at-the-highest-level-ever>.
- "Relations with Serbia", *NATO*, 26.03.2019, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50100.htm.
- RIDDELL Roger C., "Does Foreign Aid Really Work? An Updated Assessment", Social Science Research Network (SSRN), 2014.

- RUSSELL Martin, “Serbia at risk of authoritarianism?”, European Parliamentary Research Service, 2019.
- , “Serbia-Kosovo relations: Confrontation or normalisation?”, European Parliamentary Research Service, 2019.
- SACHS Jeffrey, *The End of Poverty: Economic Possibilities For Our Time*, New York: Penguin Press, 2006.
- SAMORUKOV Maxim, “Economic Ties Pull Serbia toward EU Membership, but Russia Resists”, *Carnegie Moscow Center*, 24.01.2019, <https://carnegie.ru/2019/01/24/economic-ties-pull-serbia-toward-eu-membership-but-russia-resists-pub-78217>.
- SANDER Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İstanbul: İmge Kitabevi, 2000.
- SANDIKLI Atilla, Erdem KAYA, “Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012.
- SANFEY Peter, Jakov MILATOVIĆ, “The Western Balkans in Transition: Diagnosing the Constraints on the Path to a Sustainable Market Economy”, European Bank for Reconstruction and Development, 2018, <https://www.ssrn.com/abstract=3119685>.
- SAVIC Misha, “Montenegro Looks to Move on From China Debt Shock With Eurobond”, (06.06.2019), <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-06-06/montenegro-returns-from-brink-of-debt-abyss-to-refinance-bond>.
- SCHRAEDER Peter J., Steven W. HOOK, Bruce TAYLOR, “Clarifying the Foreign Aid Puzzle: A Comparison of American, Japanese, French, and Swedish Aid Flows”, *World Politics*, C. 50, S. 02 (1998).
- SCMP REPORTER, “Explained: South China Sea Dispute”, *South China Morning Post*, 16.02.2019, <https://www.scmp.com/week-asia/article/2186449/explained-south-china-sea-dispute>.
- SEKULARAC Ivana, “Spurned by EU Investors, Balkans Looks to Eager Turkey”, *Reuters*, (18.05.2018), <https://www.reuters.com/article/us-balkans-turkey-idUSKCN1IJ20Y>.
- “Serbia 2016 Report”, European Commission, 2016.
- “Serbia Calls EU Pressure To Join Russia Sanctions ‘Unacceptable’”, *RadioFreeEurope/RadioLiberty*, 20.10.2016, <https://www.rferl.org/a/serbia-calls-eu-pressure-join-sanctions-against-russia-absolutely-unacceptable/28064425.html>.
- “Serbia Economic Indicators”, (28.05.2019), <https://tradingeconomics.com/serbia/indicators>.
- “Serbia is proud to be part of the Initiative ‘One Belt, One Road’”, 27/04/2019, *Belt & Road News*, 27.04.2019, <https://www.beltandroad.news/2019/04/27/serbia-is-proud-to-be-part-of-the-initiative-one-belt-one-road/>.
- “Serbian Cultural Center ‘Ivo Andric’ Opens in Beijing”, *B92.Net*, 30.11.2018, https://www.b92.net/eng/news/society.php?yyyy=2018&mm=11&dd=30&nav_id=105650.
- SHEPARD Wade, “The Real Role Of The AIIB In China’s New Silk Road”, *Forbes*, 15.07.2017, <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2017/07/15/the-real-role-of-the-aiib-in-chinas-new-silk-road/>.
- SIMIC Predrag, “Russia and the Conflicts in the Former Yugoslavia”, *Southeast European and Black Sea Studies*, C. 1, S. 3 (2001).

- SITO-SUCIC Daria, “U.S. Backs NATO Membership for Bosnia, Dismisses Serb Opposition”, *Reuters*, (17.12.2018), <https://www.reuters.com/article/us-bosnia-usa-nato-idUSKBN1OG238>.
- SPASIC Vladimir, “FBiH Parliament approves Tuzla 7 guarantee despite Energy Community objection”, *Balkan Green Energy News*, 08.03.2019, <https://balkangreenenergynews.com/fbih-parliament-approves-tuzla-7-guarantee-despite-energy-community-objection/>.
- STANEV Yoan, “Chinese construction company secures motorway concession with Bosnia’s Republika Srpska”, *Emerging Europe*, 14.12.2018, <https://emerging-europe.com/news/chinese-construction-company-secures-motorway-concession-with-bosnias-republika-srpska/>.
- STEELE Jonathan, “America puts the flag out for Deng”, *The Guardian*, (31.01.1979).
- STERLING-FOLKER Jeniffer, “Neoliberalism”, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, 2. b., Oxford: Oxford University Press, 2013.
- STOJKOVSKI Bojan, “Big Brother Comes to Belgrade”, *Foreign Policy*, (18.06.2019), <https://foreignpolicy.com/2019/06/18/big-brother-comes-to-belgrade-huawei-china-facial-recognition-vucic/>.
- STRONSKI Paul, HIMES ANNIE, “Russia’s Game in the Balkans”, Carnegie Endowment for International Peace, 2019.
- SUNER Asuman, “Hong Kong: Sömürgecilik Tarihinde Bir Sayfa Kapanırken”, *Birikim*, (1997).
- “Tadić on Serbia’s ‘Four Pillars of Diplomacy’”, *B92.Net*, 20708.2019, https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2009&mm=08&dd=30&nav_id=61454.
- TEKIR Osman, Nesrin DEMİR, “Çin’in Yeni İpek Yolu Girişimi ve Küresel Ekonomik ve Siyasal Sistemi Dengeleyebilme Olasılığı”, *Yönetim ve Ekonomi*, C. 26, S. 1 (2019).
- TEMİZ Kadir, “ABD ile rekabet Çin’i zorluyor”, *Anadolu Ajansı*, 01.04.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/abd-ile-rekabet-cini-zorluyor/1355768>.
- TEMİZ Kadir, Hamza UÇAR, “Çin’in Kuşak ve Yol girişiminde sorunlar artıyor”, *Anadolu Ajansı*, 11.09.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-in-kusak-ve-yol-girisiminde-sorunlar-artiyor/1307053>.
- TONCHEV Plamen, “Sri Lanka’s tale of two ports”, European Union Institute for Security Studies (EUISS), 2018.
- “Trade Cooperation of BiH with China Increased 100 Percent under ‘One Road One Belt’ Initiative”, *Sarajevo Times*, 17.04.2019, <https://www.sarajevotimes.com/trade-cooperation-of-bih-with-china-increased-100-percent-under-one-road-one-belt-initiative/>.
- “Turkey, Bosnia-Herzegovina ink deal for Sarajevo-Belgrade highway”, *DailySabah*, 05.03.2019, <https://www.dailysabah.com/business/2019/05/03/turkey-bosnia-herzegovina-ink-deal-for-sarajevo-belgrade-highway>.
- “Türkiye ve Karadağ Siyasi İlişkileri”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, t.y., http://www.mfa.gov.tr/turkiye_karadag_siyasi_iliskileri.tr.mfa.
- VASOVIC Aleksandar, Noah BARKIN, “Chinese ‘highway to nowhere’ haunts Montenegro”, *Reuters*, 16.07.2018, <https://uk.reuters.com/article/uk-china->

- silkroad-europe-montenegro-insi/chinese-highway-to-nowhere-haunts-montenegro-idUKKBN1K60R5.
- VUKICEVIC Boris, "Foreign Relations of Post-Independence Montenegro: A Change of Direction", *Lithuanian Foreign Policy Review*, C. 36, S. 1 (2017), <http://content.sciendo.com/view/journals/lfpr/36/1/article-p107.xml>.
- WAARDENBURG Jacques, "Politics and Religion in the Balkans", *Islamic Studies*, C. 36, S. 2/3 (1997).
- WALTZ Kenneth N., *Theory of International Politics*, Boston: McGraw Hill, 1979.
- WEISS Jessica Chen, "A World Safe for Autocracy?", *Foreign Affairs*, (06.11.2019), <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2019-06-11/world-safe-autocracy>.
- WILSON Elliot, "China's focus means Bosnian economy no longer feeling left behind", *Global Markets EBRD Edition*, (05.08.2019).
- WOHLFORTH William C., "Realism and the End of the Cold War", *International Security*, C. 19, S. 3 (1994).
- WOOD Robert Everett, *From Marshall Plan to Debt Crisis: Foreign Aid and Development Choices in the World Economy*, Berkeley: University of California Press, 1986.
- XIA Li, "Serbia to complete new highway in partnership with China", *XinhuaNet*, 18.05.2019, http://www.xinhuanet.com/english/2019-05/18/c_138067691.htm.
- XINBO Wu, "China in Search of a Liberal Partnership International Order", *International Affairs*, C. 94, S. 5 (2018).
- XUEQING Jiang, "Serbian president bullish on Belt, Road Initiative", *ChinaDaily*, 08.08.2018, <https://www.chinadaily.com.cn/a/201808/08/WS5b6a5cd8a310add14f3849be.html>.